

თ ა გ ი   X I V

საარჩევნო სისტემები

§ 1. საარჩევნო სისტემის არსი

საარჩევნო სისტემა – პოლიტიკური სისტემის შიდა-გენეალი ნაწილი. საარჩევნო პროცესი ხორციელდება გარკვეული სამართლებრივი ნორმების, წესების შესაბამისად, რომლებიც კონსტიტუციასა და საარჩევნო კანონშია ჩამოყალიბებული. არჩევნების მთავარ რეგულატორს საარჩევნო სისტემა წარმოადგენს, რომელიც განსაზღვრავს არჩევნების ორგანიზაციის ზოგად პრინციპებსა და იმ წესებს, რომლითაც ამომრჩეველთა ხმები მანდატებში, სახელისუფლო თანამდებობებში გადაიყვანება. საარჩევნო სისტემის მთავარი დანიშნულებაა ხალხის ნების წარმომადგენლობის უზრუნველყოფა, აგრეთვე ხელისუფლების სიცოცხლისუნარიანი და ეფექტური ორგანოების ფორმირება.

საარჩევნო სისტემა პოლიტიკური სისტემის შემადგენელი ნაწილია, რომელსაც ცენტრალური ადგილი უკავია მონაწილეობისა და ინტერესების აგრეგაციის პროცესში. თავად საარჩევნო სისტემა იყოფა სტრუქტურულ კომპონენტებად, რომელთა შორის პირველ რიგში უნდა გამოიყოს:

- საარჩევნო სამართალი — თეორიულ-იურიდიული კომპონენტი;
- საარჩევნო პროცედურა (ანუ საარჩევნო პროცესი) — პრაქტიკულ-ორგანიზაციული კომპონენტი.

საარჩევნო სისტემა ნებისმიერი დემოკრატიული რეჟიმის უმნიშვნელოვანეს და აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს. ეს აიხსნება იმით, რომ დემოკრატის საზოგადოებაში არ შეუძლია ფუნქციონირება უფლებამოსილი წარმომადგენლობის გარეშე, რომელიც ყალიბდება საზოგადოების საქმეების სამართავად, ხოლო ასეთი წარმომადგენლობა შეიძლება იყოს დემოკრატიული იმ შემთხვევაში, თუ თავად საზოგადოება მონაწილეობს მის ფორმირებაში.

განვითარებული დემოკრატიის თითოეულ ქვეყანაში საარჩევნო სისტემა გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება. ეს თავისებურებანი ყალიბდებოდა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, როდესაც მიმდინარეობდა ოპტიმალური ვარიანტის ძიება, საარჩევნო სისტემის ცვლილებები მუდმივი და წარმავალი ფაქტორების ზეგავლენით.

საარჩევნო სისტემა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტია, რომელიც ზეგავლენას ახდენს საზოგადოების დემოკრატიზაციის პროცესსა და ელექტორალური სივრცის სტრუქტურირებაზე. მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებების პრაქტიკული რეალიზება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია კონკრეტულ ქვეყანაში მოქმედ საარჩევნო სისტემის ტიპზე.

სხვადასხვა საარჩევნო სისტემები, რომლებიც პოლიტიკური სუბიექტების ორიენტაციას ახდენენ ხელისუფლებისათვის ბრძოლის გარკვეულ წესრიგზე, ამით ასევე უშუალო ზეგავლენას ახდენენ პარტიული სისტემების ხასიათსა და მთელ საარჩევნო კამპანიაზე, მისი ჩატარების ტექნოლოგიაზე.

საარჩევნო სისტემის ცნების ფართო და ვიწრო მნიშვნელობა. ფართო გაგებით, საარჩევნო სისტემა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთობლიობაა, რომლის საშუალებითაც ფორმირდება სახელმწიფოს არჩევითი ორგანოები. ამ საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეალიზება თავის ასახვას პოულობს პირველ რიგში ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევნების დროს, ხოლო თავად რეალიზაციის პროცესს საარჩევნო კამპანია ეწოდება.

ვიწრო გაგებით, საარჩევნო სისტემა არის სადებუტატო მანდატების განაწილების ხერხი კანდიდატებს შორის ამომრჩეველთა ხმის მიცემის შედეგების მიხედვით. ანუ საარჩევნო სისტემა, ამ სიტყვის ვიწრო გაგებით, არის იურიდიული ნორმების სახით დაფიქსირებული არჩევნების ორგანიზებისა და ჩატარების, ხმის მიცემის შედეგების განსაზღვრისა და დებუტატთა მანდატების განაწილების წესები. ასეთი წესი რამდენიმეა, მაგრამ თითოეული მათგანის გამოყენებამ ხმის მიცემის ერთი და იმავე შედეგების მიმართ შეიძლება მოგვცეს განსხვავება.

საარჩევნო სისტემის ძირითადი ტიპები: მაჟორიტარული (ალტერნატიული) და პროპორციული (წარმომადგენლობითი). მათ საფუძველზე ჩამოყალიბდა აგრეთვე შერეული საარჩევნო სისტემა. ამა თუ იმ

საარჩევნო სისტემის სასარგებლოდ არჩევანის გაკეთება უაღრესად საპასუხისმგებლოა. ელექტორალური მექანიზმის დეტალებზეც კი შეიძლება დამოკიდებული აღმოჩნდეს დემოკრატიის გადარჩენის საკითხი.

საარჩევნო სისტემებმა განვითარების დიდი გზა განვლო. თითოეულ ძირითად საარჩევნო სისტემას აქვს თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. მაჟორიტარული სისტემა თავისი ყველა სახესხვაობით ხელს უწყობს სტაბილური მთავრობის შექმნას, რომელიც უმრავლესობის პარტიას ემყარება (მმართველობის პარლამენტური ფორმის დროს). მაჟორიტარული სისტემა ხელს უწყობს უმრავლესობის ფორმირებას ხელისუფლების ორგანოებში და ურიგდება დისპროპორციას მოგროვილ ხმებსა და მიღებულ მანდატებს შორის. პროპორციული სისტემა კი ითვალისწინებს უმცირესობის ინტერესებს, სამაგიეროდ, პრობლემები იქმნება ხოლმე სტაბილური მთავრობის ფორმირების თვალსაზრისით.

ძნელია ერთმნიშვნელოვნად ითქვას, თუ რომელი სისტემა უფრო ადეკვატურად და, მაშასადამე, დემოკრატიულად ითვალისწინებს ამომრჩეველთა აზრს. ერთი შეხედვით, თითქოს — პროპორციული. ის აზრთა მთელ სპექტრს ასახავს. სამაგიეროდ, მაჟორიტარული სისტემა ამ აზრს უფრო ღრმად აფასებს — აიძულებს ამომრჩევლებს უფრო საფუძვლიანად იფიქრონ საბოლოო არჩევანის წინ. ამჟამად მსოფლიოში დომინირებს პროპორციული საარჩევნო სისტემა ან „სუფთა სახით“ მის სხვადასხვა ვარიანტებში, ანდა შერეული საარჩევნო სისტემის ფარგლებში, როდესაც არა მხოლოდ ნახევარი, არამედ წარმომადგენლობითი ორგანოს დეპუტატთა უმრავლესობა აირჩევა ამ სისტემის გამოყენებით.

დემოკრატიული ინსტიტუტების მშენებლობის დროს არჩევანი უნდა გაკეთდეს შედარებითი უმრავლესობისა (მაჟორიტარული) და პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემებს შორის. მიიჩნევა, რომ შერეული საარჩევნო სისტემა უფრო დემოკრატიული და ეფექტიანია პოლიტიკური სტაბილურობის მიღწევის თვალსაზრისით.

იმისდა მიხედვით, თუ როგორი საარჩევნო სისტემა არსებობს ერთი და იგივე შედეგების პირობებში, შესაძლებელია მანდატების სრულიად სხვადასხვაგვარი განაწილება. ამა თუ იმ საარჩევნო სისტემის პოლიტიკური შედეგების შესწავლა შედარებითი პოლიტიკური მეცნიერების ის სფეროა, სადაც დღეისათვის მნიშვნელოვანი გამოცდილებაა დაგროვილი.

§ 2. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა

მაჟორიტარული სისტემის არსი. არჩევნების შედეგების განსაზღვრის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული წესი მაჟორიტარული სისტემაა, რომელსაც საფუძვლად უდევს უმრავლესობის პრინციპი (ფრ. *majorite* — უმრავლესობა): არჩეულად ითვლებიან ის კანდიდატები (კანდიდატთა სია), რომლებიც მიიღებენ ხმების დადგენილ უმრავლესობას. ყველა დანარჩენი პარტია, რომელთა კანდიდატებიც უმცირესობაში არიან, წარმომადგენლობის გარეშე რჩებიან.

მაჟორიტარული სისტემა მარტივი და გასაგებია, მაგრამ იმ პირობებში, როდესაც სახელმწიფო და ხშირად ადგილობრივი ორგანოების არჩევნები გაშუალებულია პოლიტიკური პარტიების მიერ, ხშირად უსამართლოა: მანდატების უმრავლესობა შეიძლება მიიღოს პარტიამ, რომელსაც ამომრჩეველთა უმცირესობა უჭერს მხარს პრაქტიკულად ეს სისტემა ხელს უწყობს მსხვილ პარტიებსა და ბლოკებს პატარებს.

მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა ყველაზე ძველი სისტემაა. სწორედ ამ სისტემით დაიწყო თავის დროზე საპარლამენტო არჩევნების ჩატარება. ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდის განმავლობაში ჩამოყალიბდა მისი რამდენიმე ვარიანტი.

იმისდა მიხედვით, რა უმრავლესობაა საჭირო, მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემები სამი სახესხვაობითაა წარმოდგენილი:

- შეფარდებითი;
- აბსოლუტური და
- კვალიფიცირებული.

შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა.

შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა ყველაზე მეტადაა გავრცელებული მაჟორიტარული სისტემის სახესხვაობებს შორის. ამჟამად იგი მსოფლიოს 43 ქვეყანაში გამოიყენება (როგორც წესი, ინგლისურენოვან ქვეყნებში).

ამ სისტემის დროს არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელმაც თითოეულ მეტოქეზე მეტი ხმა მიიღო, თუნდაც ეს უპირატესობა სულ რამდენიმე ხმას შეადგენდეს. მას უწოდებენ „ფინიშთან პირველის მისულის სისტემას“ ანდა „სისტემას, რომლითაც გამარჯვებული ყველაფერს იღებს“. ესაა ყველაზე მარტივი სისტემა. ის მოქმედებს დიდ ბრიტანეთში, კანადაში, ახალ ზელანდიაში, აშშ-ში, საფრანგეთში, იაპონიასა და ა.შ.

შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა ყოველთვის შედეგიანია, რადგანაც აუცილებლად ვიდაც მოიპოვებს სხვებზე მეტ ხმებს. მის დიდ უპირატესობას ისიც წარმოადგენს, რომ გამორიცხულია მეორე ტურის საჭიროება. ამ სისტემის დროს ჩვეულებრივ არ დგინდება ხმის მიცემაში მონაწილე ამომრჩეველთა სავალდებულო მინიმუმი. არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი ხმა მისცა თუნდაც ერთმა ამომრჩეველმა. თუ წამოყენებულია მხოლოდ ერთი კანდიდატი ერთ ადგილზე, იგი არჩეულად ითვლება ხმის მიცემის გარეშე.

აბსოლუტური უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა.

აბსოლუტური უმრავლესობის მაჟორიტარულ სისტემას ზოგჯერ ფრანგულ მოდელსაც უწოდებენ, რადგანაც ის ტრადიციულად გამოიყენება საფრანგეთსა და ადრე მასზე დამოკიდებულ ტერიტორიებზე. აბსოლუტური უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემა შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემისგან იმით განსხვავდება, რომ:

— ოლქიდან ასარჩევად აუცილებელია არა უბრალო უმრავლესობა (ე.ი. სხვა კანდიდატებზე მეტი), არამედ აბსოლუტური უმრავლესობა ($50\%+1$ ხმა) კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩეველებისა;

— თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების აბსოლუტურ უმრავლესობას, ტარდება მეორე ტური, რომელშიც, როგორც წესი, მონაწილეობს ის ორი კანდიდატი, რომელთაც პირველ ტურში ყველაზე მეტი ხმები დააგროვეს;

— როგორც წესი, გათვალისწინებულია აბსოლუტური კვორუმი: არჩევნები რომ შემდგარად ჩაითვალოს, აუცილებელია მასში მონაწილეობა მიიღოს რეგისტრირებული ამომრჩეველების 50% -ზე მეტმა (იშვიათად წესდება უფრო ნაკლები პროცენტი).

აღნიშნული სისტემა არჩევისათვის მოითხოვს ხმების საერთო რაოდენობის ნახევარზე მეტის ($50\%+1$) მიღებას (ავსტრალია). ზოგ შემთხვევაში ეს პროცენტი დგინდება ან ოლქის ამომრჩეველების, ან კენჭისყრაში მონაწილეთა რაოდენობის მიხედვით. თუ ეს პირობა არ შესრულდება, არჩევნები არშემდგარად ითვლება. ეს სისტემა ყველაზე ხშირად გამოიყენება საპრეზიდენტო არჩევნების დროს.

მოცემული სისტემის ღირსება, შედარებითი უმრავლესობის სისტემასთან განსხვავებით, ისაა, რომ არჩეულად ითვლებიან კანდიდატები, რომელთაც მართლაც არჩევნების მონაწილე ამომრჩეველთა უმრავლესობის მხარდაჭერა მოიპოვეს (თუმცა ეს უმრავლესობა,

თეორიულად, შეიძლება ერთ ხმასაც შეადგენდეს). მაგრამ აქვს იგივე ნაკლი, რაც უმთავრესია შედარებითი უმრავლესობის სისტემის დროს: იკარგება დამარცხებული კანდიდატებისათვის მიცემული ხმები. გარდა ამისა, ეს სისტემა ხშირად უშედეგოა, რადგანაც თუკი არც ერთი კანდიდატი (ან კანდიდატთა სია) არ მიიღებს ხმების აბსოლუტურ უმრავლესობას გამარჯვებული ვერ გამოვლინდება.

იმისათვის რომ, დაძლეულ იქნეს ხმის მიცემის უშედეგობა, გამოიყენება ხელახალი კენჭისყრის მეთოდი. ეს ნიშნავს, რომ ხმის მიცემის მეორე ტურში, უმრავლეს შემთხვევაში, პირველ ტურში მონაწილე კანდიდატებიდან მხოლოდ ორი გადის, რომელთაც სხვებზე მეტი ხმები მიიღეს ანდა ყველა კანდიდატი, რომელთაც პირველ ტურში დადგენილ მინიმუმზე მეტი ხმები დააგროვეს. საფრანგეთში მეორე ტურში მონაწილეობის მიღება შეუძლიათ იმ კანდიდატებს, რომელთაც არანაკლებ 12,5% ხმებისა მოაგროვეს.

იმის გათვალისწინებით, რომ ამომრჩეველთა მონაწილეობა მეორე ტურში ჩვეულებრივ უფრო სუსტია პირველ ტურთან შედარებით, კანონმდებლობა ხშირად აღარ მოითხოვს ხმის მიცემის დროს ამომრჩეველთა სავალდებულო მინიმუმის მონაწილეობას ან მნიშვნელოვნად ამცირებს ამ ზღურბლს.

ზოგჯერ გამოიყენება მაჟორიტარული სისტემის ორივე სახესხვაობა. მაგალითად, საფრანგეთის პარლამენტის დეპუტატების პირველი ტურის დროს გამოიყენება აბსოლუტური უმრავლესობის სისტემა, მეორე ტურში — შეფარდებითი უმრავლესობისა.

ორტურიან მაჟორიტარულ არჩევნებს ზოგჯერ მოულოდნელი შედეგები მოაქვთ, როდესაც პირველ ტურში უპირატესობის მქონე კანდიდატი საბოლოოდ მარცხდება ხოლმე. მაგალითად, 1986 წლის პორტუგალიის საპრეზიდენტო არჩევნებში სოციალისტმა მ.სოარეშმა პირველ ტურში ხმების მხოლოდ 25,4% მიიღო, მაშინ, როდესაც მისმა მეტოქემ კონსერვატორმა დ.ფრეიტაშმა დუ ამარალმა თითქმის ორჯერ მეტი — 46,3%. მაგრამ იგი მიუღებელი აღმოჩნდა სხვა კანდიდატებისათვის. შედეგად, მეორე ტურში მ.სოარეშმა მოიპოვა სენსაციური გამარჯვება — მიიღო ხმების 51,4%, მაშინ, როდესაც მოწინააღმდეგემ — 48,6%. მსგავსი რამ, ოღონდ უფრო ნაკლებად შთაშვებულად ციფრობრივი სხვაობით, მოხდა საფრანგეთში 1981 წ. საპრეზიდენტო არჩევნების დროს, როცა პირველ ტურში ვ.ჟისკარ დესტენმა გაიმარჯვა, მეორეში კი — ფ.მიტერანმა.

კვალიფიციური უმრავლესობის მაქორითარული სისტემა

კვალიფიციური უმრავლესობის მაქორითარული სისტემის დროს არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი (კანდიდატთა სია), რომელიც მიიღებს ხმების კვალიფიციურ უმრავლესობას. მაგალითად, კვალიფიციური უმრავლესობა დგინდება კანონის მიერ და ყოველთვის მეტია აბსოლუტურზე (არჩევნებში მონაწილეთა ხმების საერთო რიცხვის ორი მესამედი ან სამი მეოთხედი). მაგალითად, ჩილეში დეპუტატთა პალატას ორმანდატიან საარჩევნო ოლქებში ირჩევენ. პარტია, რომელიც არჩევნებში მონაწილეთა ნამდვილი ხმების ორ მესამედს მოაგროვებს, იღებს ოლქის ორივე მანდატს. ზოგჯერ კვალიფიციური უმრავლესობა კონკრეტული ციფრითაც სახელდება. მაგალითად, 1993 წლამდე იტალიური კანონმდებლობის მიხედვით, პარლამენტის ზედა პალატაში ასარჩევად მომავალ სენატორს ხმების 65% მაინც უნდა მოეგროვებინა.

კვალიფიციური უმრავლესობის სისტემა ყველაზე იშვიათად გამოიყენება, რადგანაც აბსოლუტური უმრავლესობის სისტემასთან შედარებით კიდევ უფრო ნაკლებად შედეგიანია. ამიტომ კვალიფიციური უმრავლესობის სისტემა, როგორც წესი, ორ ტურად გამოიყენება. თუ პირველ ტურში ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მიიღებს ხმების ორ მესამედს ან სამ მეოთხედს, კანონი ითვალისწინებს მეორე ტურის ჩატარებას, რომელშიც მხოლოდ ორი კანდიდატი რჩება. მეორე ტურში გასამარჯვებლად კი საჭიროა მხოლოდ მეტოქეზე მეტი ხმების დაგროვება.

კვალიფიციური უმრავლესობის სისტემა, ზოგ შემთხვევაში, გამოიყენება არა პარლამენტის ასარჩევად, არამედ ცალკეული თანამდებობის პირების ასარჩევად. მაგალითად, იტალიის 1947 წლის კონსტიტუციის მიხედვით პრეზიდენტს პარლამენტი ირჩევს. გამარჯვებისათვის აუცილებელია დეპუტატების ხმების ორი მესამედის მიღება. თუკი მესამე ტურის შემდეგაც ვერაგინ მიიღო ხმების ორი მესამედი, მაშინ გამარჯვებისათვის გათვალისწინებულია აბსოლუტური უმრავლესობა ე.ი. 50% პლიუს ერთი ხმა.

გამარჯვებისათვის აუცილებელი ასეთი დიდი ციფრები ყოველთვის აძნელებდა შედეგის მიღწევას და საარჩევნო პროცესი ჰიანურდებოდა. 1947 წლის კონსტიტუციის საფუძველზე არჩეული იტალიის 9 პრეზიდენტიდან მხოლოდ ორი აირჩიეს პირველივე ტურში: პირველი დროებითი პრეზიდენტი ე. დე ნიკოლა და პრეზიდენტი ფრანჩესკო კოსიგა. სხვა შემთხვევებში კი საჭირო გახდა მრავალი ტურის ჩატარება. 1964 წელს ჯუზეპე სარაგატას პრეზიდენტად ასარჩევად საჭირო გახდა

21 ტური, 1971 წელს ჯოვანი ლეონეს — 23 ტური, 1992 წელს ოსკარ ლუიჯი სკალფაროს ასარჩევად — ხმის მიცემის 16 ტური.

გარდა მაჟორიტარული სისტემის ზემოთ აღნიშნული სამი სახესხვაობისა, იშვიათად გამოიყენება კიდევ ორი სახესხვაობა: **ერთიანი არაგადაცემადი ხმისა და კუმულაციური ვოტუმის**.

ერთადერთი არაგადაცემადი ხმის სისტემის დროს (აღრე გამოიყენებოდა იაპონიის „ქევედა“ პალატის ფორმირების დროს), რომელსაც ზოგჯერ ნახევარპროპორციულსაც უწოდებენ, იქმნება მრავალმანდატიანი ოლქები, რაც ყოველთვის არსებობს პროპორციული სისტემის დროს, მაგრამ ყოველ ამომრჩეველს შეუძლია ხმა მისცეს მხოლოდ ერთ კანდიდატს ამა თუ იმ პარტიული სიიდან, რომელსაც ბიულეტენი შეიცავს. არჩეულად ითვლებიან ის კანდიდატები, რომლებიც სხვებზე მეტ ხმებს მოაგროვებენ ე.ი. მოქმედებს შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემის პრინციპი (არჩეულთა რაოდენობა შეესაბამება ოლქში არსებულ მანდატების რიცხვს). რადგანაც არჩევნების შედეგი განისაზღვრება მაჟორიტარული პრინციპით, ამ სისტემას მიიჩნევენ მაჟორიტარული სისტემის სახესხვაობად, თუმცა ზოგიერთი გადახრებით.

ამ სისტემის თავისებურება ისაა, რომ ერთი ნიშნით (მრავალმანდატიანი ოლქი) ის პროპორციულია, მაგრამ კენჭისყრა მიდის მაჟორიტარული სისტემის მსგავსად (ერთი ხმა ერთ კონკრეტულ კანდიდატს).

ზოგჯერ მას უწოდებენ **შეზღუდული ვოტუმის სისტემას**, რადგანაც ამომრჩეველს აქვს ნაკლები ხმები (ერთი) ასარჩევი დეპუტატების რაოდენობასთან შედარებით (რამდენიმე მანდატი). ამ სისტემის **ღირსებანი** ისაა, რომ:

- როგორც წესი, ყველა ღირსეული და პოპულარული კანდიდატი მოხვდება პარლამენტში (და არა ერთი, რომელიმე სხვების ხარჯზე, რადგანაც ერთის არჩევა არ ნიშნავს სხვების არარჩევას);

- პარლამენტში ასახული იქნება თითქმის ყველა ამომრჩეველის ნება.

ამ დებულების საილუსტრაციოდ განვიხილოთ შემდეგი მაგალითი: ვთქვათ არჩევნები ტარდება 5-მანდატიან საარჩევნო ოლქში, სადაც კენჭს იყრის ათი კანდიდატი. კენჭისყრის შედეგად ყველაზე პოპულარულმა კანდიდატმა „ა“-მ მიიღო ხმების 51%, კანდიდატმა „ბ“ — 30%, კანდიდატმა „გ“ — 12%, კანდიდატმა „დ“ — 4%. კანდიდატმა

„ე“ — 3%, ყველა დანარჩენმა კანდიდატმა მიიღო 1%. კლასიკური მაჟორიტარული სისტემის დროს არჩეული იქნებოდა მხოლოდ ერთი კანდიდატი, რომელმაც ხმების 51% მოაგროვა, ამომრჩეველთა ხმების 49% კი დაიკარგებოდა. შეზღუდული ვოტუმის სისტემა კი შესაძლებლობას იძლევა პარლამენტში მოხვდეს 5 კანდიდატი, რომელთაც ამომრჩეველთა ხმების 99% მოაგროვეს.

ამ სისტემის მთავარი ნაკლი ისაა, რომ მან შეიძლება ძალიან მოულოდნელი, ზოგჯერ კი კუროზული შედეგები მოიტანოს. მაგალითად, ერთმა ხარიზმატულმა კანდიდატმა შეიძლება ხმების 90% მოაგროვოს, დანარჩენებმა ყველამ ერთად კი — 10%. მაგრამ საარჩევნო ოლქი, რადგანაც მრავალმანდატიანია (ჩვენს შემთხვევაში, 5-მანდატიანი), პარლამენტში მოხვდება კიდევ 4 — კანდიდატი, რომელთაგან თითოეულს ხმების 1—2% ექნებათ მოგროვილი ანუ პარლამენტში ამომრჩეველთა 90 პროცენტი წარმოდგენილი იქნება ერთი პარლამენტარით, 10% კი 4 პარლამენტარით, ანუ ამომრჩეველთა უმცირესობას ოთხჯერადი უმრავლესობა ეყოლება პარლამენტში.

კუმულირებული ვოტუმი. კუმულირებული ვოტუმის დროს (სიტყვიდან „აკუმულირება“. კუმულაციური ნიშნავს ერთობლივს) ამომრჩეველს აქვს არა ერთი, არამედ რამდენიმე ხმა (სამი, ოთხი და ა.შ.). კუმულაციური ვოტუმის განსხვავება შეზღუდული ვოტუმისაგან ისაა, რომ მრავალმანდატიან ოლქში ამომრჩეველს აქვს იმდენი ხმა, რამდენი მანდატიც „თამაშდება“ ოლქში. მაგრამ მას შეუძლია ყველა ხმა მისცეს ერთ კანდიდატს, თუცა ასევე შეუძლია გაანაწილოს ეს ხმები ერთი და იმავე პარტიის სხვადასხვა კანდიდატებს შორის (მაგალითად, სამი ხმა ოთხიდან შეუძლია მისცეს კანდიდატს, რომელიც პარტიულ სიაში, ვთქვათ №2-ია, ერთი ხმა კი მისცეს კანდიდატს № 5-ს).

ამომრჩეველს შეუძლია ასევე, თუკი ამის უფლებას კანონი იძლევა, გამოიყენოს პანაშაჟი (ფრანგულიდან — „სიჭრელე“), ხმა მისცეს კანდიდატებს სხვადასხვა პარტიული სიებიდან ანუ ორიენტირებული იყოს არა პარტიულ კუთვნილებაზე, არამედ ამა თუ იმ კანდიდატის პიროვნულ თვისებებზე. პანაშაჟი ჩვეულებრივ გამოიყენება პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს. თუ გამოიყენება კუმულირებული ვოტუმის პრინციპი, შედეგები განისაზღვრება ასევე შეფარდებითი უმრავლესობის პრინციპით: ითვლება ყველა კანდიდატის ხმები, რომლებიც ოლქში კენჭს იყრიან; არჩეულად ითვლება ის პირები, რომლებმაც სხვებზე მეტი ხმები მოაგროვეს (მოცემულ ოლქში სადებუტატო მანდატების რიცხვის მიხედვით). ამიტომ

მოცემული სისტემა ასევე მაქორიტარული სისტემის სახესხვაობად მიიჩნევა.

კუმულაციურ ვოტუმს აქვს შემდეგი ნაკლოვანებანი:

- საკმაოდ რთული სისტემაა;
- კენჭისყრის შედეგების პროგნოზირება შეუძლებელია (თუკი ათასობით ამომრჩეველს შეუძლია თავისი ხმებით მანიპულირება ისე, როგორც სურს, შედეგი სრულიად მოულოდნელი შეიძლება აღმოჩნდეს);

- ძნელია გამოვლინდეს ამომრჩეველთა ნამდვილი ნება, რადგანაც არ არსებობს „გაზომვის ერთიანი შკალა“;

- არის რისკი, რომ ხმების უდიდესი რაოდენობა (კიდევ უფრო მეტი, ვიდრე ერთადერთი არაგადაცემადი ხმის სისტემის დროს) აკუმულირდება ერთი კანდიდატის მიერ, ხოლო დანარჩენი რამდენიმე კანდიდატი არჩეული იქნება აშკარა უმცირესობის მიერ. სამაგიეროდ მათ ერთობლივად აშკარა უპირატესობა ექნებათ ზეპოპულარულ ლიდერთან შედარებით.

მაქორიტარული სისტემის ღირსებები და ნაკლოვანებები. მაქორიტარული სისტემის ღირსებებს ჩვეულებრივ მიაკუთვნებენ შემდეგს:

1. **გამარჯვებულ პარტიისთვის უზრუნველყოფს უმრავლესობას პარლამენტში.** ასეთი სისტემა მმართველობის საპარლამენტო და შერეული ფორმების პირობებში მდგრადი, ეფექტიანად მომუშავე მთავრობის ფორმირების შესაძლებლობას იძლევა. მაშასადამე, მთავრობის ფორმირების შედარებითი სიიოლე და მისი დიდი სტაბილურობა მიიღწევა იმის ხარჯზე, რომ საპარლამენტო მანდატები ძირითადად გამარჯვებულ მსხვილ პარტიებზე ნაწილდება;

2. **განაპირობებს მსხვილი პოლიტიკური პარტიების ან ბლოკების ფორმირებას, ხელს უწყობს ხახელმწიფოს პოლიტიკური ცსოვნების სტაბილიზაციას.** ასე მაგალითად, ანგლოსაქსურ ქვეყნებში ძირითადად შეფარდებითი უმრავლესობის მაქორიტარული სისტემის წყალობით ჩამოყალიბდა და დამკვიდრდა ორპარტიული სისტემა;

3. **ხელს უწყობს ამომრჩეველსა და კანდიდატებს (შემდგომში დეპუტატებს) შორის მტკიცე უშუალო კავშირების ჩამოყალიბებას.** დეპუტატებს უშუალოდ ირჩევენ გარკვეული ოლქის მოქალაქეები, ამდენად ისინი, რადგანაც სურვილი აქვთ ხელმეორედ არჩევისა, უფრო მეტად არიან ორიენტირებულნი თავის ელექტორატზე. ამომრჩეველები, თავის მხრივ, უკეთ იცნობენ თავიანთ დეპუტატებს, ვიდრე პროპორ-

ციული სისტემით ჩატარებული არჩევნების დროს, როდესაც პარტიულ სიებს ეძლევა ხმა.

ღირსებებთან ერთად, მაჟორიტარული სისტემის ყველა სახეს-ხვაობისათვის დამახასიათებელია არსებითი ნაკლოვანებები:

1. მაჟორიტარული სისტემა ამასინჯებს ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ძალთა რეალურ ურთის გამარჯვებული პარტიის სასარგებლოდ. ამომრჩევლები, რომელთაც ხმა მისცეს დამარცხებულ პარტიას, მოკლებულნი არიან არჩევით ორგანოებში თავისი წარმომადგენლების გაყვანის შესაძლებლობას. ამით ირღვევა საარჩევნო უფლების საყოველთაობის პრინციპი. მაჟორიტარული სისტემის დროს შესაძლებელია პარტიამ, რომელიც ამომრჩეველთა უფრო ნაკლები მხარდაჭერით სარგებლობს, გაიმარჯვოს პარტიაზე, რომელმაც მთლიანად ქვეყანაში მასზე მეტი ხმები მიიღო. ეს შეიძლება მიღწეულ იქნეს საარჩევნო ოლქებში სხვადასხვა პარტიის მომხრეების კონცენტრაციის სხვადასხვა ხარისხით. ამრიგად, მაჟორიტარული სისტემა ხელს უწყობს უმრავლესობის ფორმირებას ხელისუფლების ორგანოებში და ურიგდება დისპროპორციას მოგროვებულ ხმებსა და მიღებულ მანდატებს შორის.

2. მოცემულმა სისტემამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ხელისუფლების ლეგიტიმურობის შესუსტებას, გამოიწვიოს უნდობლობა არსებული წყობისადმი იმით, რომ ზღუდავს დამარცხებული პატარა პარტიების, უმცირესობათა წარმომადგენელთა მოხვედრას დებუტატთა კორპუსის შემადგენლობაში. ჩამოყალიბებული მთავრობა შეიძლება ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობის მხარდაჭერით არ სარგებლობდეს. მაჟორიტარულმა სისტემამ მოქალაქეებში შეიძლება გამოიწვიოს აბსენტიზმი ან პოლიტიკური ბრძოლის რადიკალური, არადემოკრატიული მეთოდების გამოყენებისკენ მიდრეკილება;

3. დებუტატების უშუალო დამოკიდებულება კონკრეტული ოლქის ამომრჩევლებზე მათ უბიძგებს დაიცვან ადგილობრივი ინტერესები საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების საზიანოდ ან სათანადო გათვალისწინების გარეშე;

4. არჩევნების შედეგების უშუალო დამოკიდებულება ოლქებში ამომრჩეველთა განაწილებაზე ქმნის მანიპულირების საფრთხეს საარჩევნო ოლქების ტენდენციური „გამოჭრის“ საშუალებით. ამომრჩეველთა ნების ამგვარი დამახინჯების პრაქტიკამ მიიღო „საარჩევნო გეოგრაფიის“ ან „ჯერიმენდერინგის“ (მისი გამომგონებლის — მასაჩუსეტის შტატის გუბერნატორის ჯერის სახელის მიხედვით) სახელწოდება;

5. დამატებითი ხარჯების საჭიროება. არჩევნების პირველი ტურის ხშირი უშედეგობა აბსოლუტური და კვალიფიციური მაჟორიტარული სისტემების დროს დამატებით ხარჯებს მოითხოვს არჩევნების მეორე ტურის ჩასატარებლად.

6. გამწვავებული კონფლიქტების მქონე საზოგადოების პირობებში მაჟორიტარული სისტემა ხასიათითა დემოკრატიისათვის, რადგანაც კანდიდატების ერთმანეთთან დაპირისპირებამ, შეიძლება მეტოქეებს უბიძგოს (განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუკი მათი პროგრამები ახლოსაა ერთმანეთთან) არა საზოგადოებრივი პრობლემების პოზიტიური გადაწყვეტის ძიებისაკენ, არამედ მოწინააღმდეგის კრიტიკასა და „გაშავებისაკენ“, სიძულვილის ატმოსფეროს შექმნისაკენ. ამან შეიძლება საზოგადოების პოლიტიკური პოლარიზაცია, თამაშის დემოკრატიული წესების დავიწყება და თავად დემოკრატიული წყობის ნგრევა გამოიწვიოს.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული ნაკლოვანებებისა, მაჟორიტარულ სისტემას მრავალი მომხრე ჰყავს. აღნიშნული სისტემა, მრავალ განვითარებულ დემოკრატიის ქვეყანაში სტაბილურად და გამართულად მუშაობს.

§ 3. პროპორციული საარჩევნო სისტემა

პროპორციული საარჩევნო სისტემის არსი. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის ნაკლოვანებებმა უფრო სამართლიანი და დემოკრატიული საარჩევნო სისტემის გამოჩენის მცდელობები განაპირობა. შედეგად შეიქმნა პროპორციული საარჩევნო სისტემა, რომელიც უკვე XIX საუკუნის ბოლოს შემოიღეს: 1888 წელს — სერბიაში და 1889 წელს — ბელგიაში. თუმცა, პროპორციული სისტემით არჩევნების ჩატარების იდეა წამოაყენეს ასი წლით ადრე — საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პერიოდში.

პროპორციული საარჩევნო სისტემის არსი შემდეგში მდგომარეობს:

- ამომრჩეველთა ხმებისათვის იბრძვიან არა კანდიდატები, არამედ პოლიტიკური პარტიები;
- პარტიები აყენებენ ე.წ. „პარტიულ სიებს“, რომელშიც მითითებულია როგორც ამ პარტიის კანდიდატები, ისე მათ მიერ მანდატების მიღების რიგითობა;

- ამომრჩეველი ხმას აძლევს პარტიას და, მაშასადამე, საარჩევნო სიას მთლიანად;
- მანდატები პარტიებს შორის ნაწილდება მიღებული ხმების პროპორციულად;
- ყოველი პარტიის მიერ მიღებული სადებუტატო მანდატები მის კანდიდატებს შორის ნაწილდება პარტიულ სიაში მათი რიგითობის მიხედვით.

პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს მანდატები ყოველ საარჩევნო ოლქში პარტიებს შორის ნაწილდება თითოეული პარტიის მიერ შეგროვილი ხმების შესაბამისად. ეს სისტემა თანამედროვე მსოფლიოში უფრო ფართოდაა გავრცელებული: ლათინური ამერიკის ქვეყნებში არჩევნები მართო პროპორციული სისტემით ტარდება. პროპორციულ სისტემას იყენებენ ბელგიაში, შვეიციაში.

პროპორციულ სისტემას აქვს ორი სახესხვაობა:

— **პროპორციული საარჩევნო სისტემა საერთო სახელმწიფოებრივ დონეზე** (ამომრჩეველები ხმას აძლევენ პოლიტიკურ პარტიებს მთელი ქვეყნის მასშტაბით, საარჩევნო ოლქები არ გამოიყოფა);

— **მრავალმანდატიან ოლქებზე დამყარებული პროპორციული საარჩევნო სისტემა** (სადებუტატო მანდატები ნაწილდება საარჩევნო ოლქებში პარტიათა გავლენის მიხედვით).

პროპორციული სისტემების დონეები და ნაკლავანებები. მაჟორიტარულ სისტემასთან შედარებით პროპორციულ საარჩევნო სისტემას შემდეგი დონეები აქვს:

1. პროპორციული სისტემა შესაძლებლობას იძლევა ჩამოყალიბდეს ისეთი ზედისუფლების ორგანოები, რომელთა შემადგენლობაც უფრო ადეკვატურად ასახავს პარტიული ძალების ფაქტობრივ თანაფარდობას ქვეყანაში. ეს შესაძლებლობას იძლევა უფრო მეტად იქნეს გათვალისწინებული ცალკეული სოციალური და პოლიტიკური ჯგუფების ინტერესები;

2. პროპორციული სისტემა, თუკი არ მახინჯდება რაიმე დამატებითი წესებით, უზრუნველყოფს პატარა პარტიების წარმომადგენლობასაც კი ე.ი. ხელს უწყობს პოლიტიკური პლურალიზმის, მრავალპარტიულობის განვითარებას, უზრუნველყოფს უკუკავშირების სისტემას სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებს შორის.

3. პროპორციული სისტემა ხელს უწყობს მოქალაქეთა გააქტიურებას არჩევნების დროს და მთლიანად პოლიტიკაში. დიდი ხანია შემჩნეულია, რომ იმ ქვეყნებში, სადაც პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემაა, არჩევნებში მონაწილეთა პროცენტული რაოდენობა

გაცილებით მაღალია მაცოროტარული სისტემის მქონე ქვეყნებთან შედარებით.

პროპორციული წარმომადგენლობის არსი ისაა, რომ აუცილებელია კოალიციების შექმნა, რომელთაც მართვა შეეძლებათ. ამისათვის კი საჭიროა, რომ პარტიებს ერთმანეთთან მოლაპარაკების, კომპრომისების პოვნის უნარი ჰქონდეთ. რადიკალებს აღაშფოთებთ კომპრომისები, რისკენაც დემოკრატიული მთავრობა ესწრაფვის, მაგრამ მოლაპარაკებათა ალტერნატივა მხოლოდ ხელისუფლების დამბლავაა.

მაგრამ პროპორციულ სისტემას არსებითი **ნაკლოვანებანიც** გააჩნია:

1. **სუსტია კავშირი პარლამენტარებსა და ამომრჩევლებს შორის**, რადგანაც ეს უკანასკნელნი ხმას აძლევენ არა კონკრეტულ კანდიდატს, არამედ პარტიებს. აღნიშნული ნაკლოვანება გარკვეულწილად კომპენსირდება პრეფერენცირებული ხმის მიცემით. მითითებული ნაკლოვანების დაძლევის ემსახურება პანაშირებაც (ფრ. panachage — შერევა, ნარევი). პანაშირება ამომრჩეველს შესაძლებლობას აძლევს ხმა მისცეს კანდიდატების გარკვეულ რაოდენობას სხვადასხვა პარტიული სიებიდან, იმის შესაბამისად, თუ ვის ანიჭებს უპირატესობას. გარდა ამისა, ამომრჩეველს უფლება აქვს წამოაყენოს ახალი კანდიდატები და შეიტანოს მათი სახელები სიაში.

2. **ძალიან დიდია კანდიდატების დამოკიდებულება პარტიულ აპარატზე**, რომლის მოვალეობაც პარტიული სიების შედგენაა. აქედან ჩნდება შესაძლებლობა ზეწოლა მოახდინონ კანდიდატებზე, შემდეგში კი პარლამენტართა საკანონმდებლო საქმიანობაზე. თუმცა ამგვარი მოქმედების შესაძლებლობა შიდაპარტიულ ურთიერთობებზეა დამოკიდებული. განვითარებული შიდაპარტიული დემოკრატიის პირობებში ამგვარი ზემოქმედების შესაძლებლობა მინიმალურია. გარდა ამისა, არჩევითი ორგანოების შემადგენლობაში არაპოპულარული ადამიანების შესვლის შესაძლებლობა დამოკიდებულია ქვეყანაში ხმის მიცემისათვის მიღებული პარტიული სიების სხესხვაობაზეც.

3. **წარმოიშობა სართულეები მთავრობის ფორმირების დროს**. მრავალპარტიულობის პირობებში, როდესაც არ არსებობს დომინირებული პოლიტიკური პარტია, გარდაუვალია მრავალპარტიული კოალიციების წარმოშობა. მასში შედიან სხვადასხვა პარტიები განსხვავებული საპროგრამო მიზნებითა და ამოცანებით. პარტიათშორისი კოალიციის ბაზაზე ჩამოყალიბებული მთავრობის პოლიტიკა

გამოირჩევა ნაკლები თანამიმდევრობითა და სტაბილურობით, ხშირი კრიზისებით. ამგვარი ვითარების მაგალითია იტალია, რომელიც ამ სისტემას 1945 წლის შემდეგ იყენებს. XX საუკუნის მეორე ნახევარში ამ ქვეყანაში 50-ზე მეტი მთავრობა შეიცვალა.

ბალანსობა ბარშირებში. იმისათვის, რომ დაძლეულ იქნეს პარლამენტის შემადგენლობის უზომო პარტიული დაქუცმაცება, შეიზღუდოს მასში უკიდურესი რადიკალური ან ექსტრემისტული პარტიების შეღწევა, მრავალ ქვეყანაში გამოიყენება ე.წ. გადამლობი ბარიერები, რომლითაც დგინდება სადემპუტატო მანდატების მიღებისათვის აუცილებელი ხმების მინიმუმი. პარტია, რომელიც ვერ შეაგროვებს ხმების აუცილებელ მინიმუმს, არც ერთ მანდატს არ ღებულობს.

გერმანიასა და რუსეთის ფედერაციაში ეს ბარიერი კენჭისყრაში მონაწილეთა საერთო რიცხვის 5%-ს უდრის, ბულგარეთსა და შვეიციაში — 4%-ს, დანიაში — 2%-ს. საქართველოში ამჟამად 7%-იანი ბარიერი არსებობს. პარტია, რომელიც ვერ გადალახავს მოცემულ ზღურბლს, არც ერთ სადემპუტატო მანდატს არ ღებულობს.

მითითებული ხერხები (პანაშირება, „გადამლობი ბარიერები“ და სხვა), ერთი მხრივ, ხელს უწყობს პროპორციული სისტემის ნაკლოვანებების დაძლევას, მეორე მხრივ, მნიშვნელოვნად ზღუდავს პროპორციულობის პრინციპს და ამით ამომრჩეველთა ნებას ამახინჯებს.

მოლაინობაში პროპორციული საარჩევნო სისტემა უფრო ზუსტად გამოხატავს სხვადასხვა სოციალური ფენების, ამომრჩეველთა ინტერესებს. ის საშუალებას აძლევს სრულიად სხვადასხვა პოზიციისა და ინტერესების მქონე პარტიებს წარმოდგენილი იქნენ პარლამენტში. მაგრამ პროპორციულ სისტემას თავისი მინუსები აქვს. ის ქმნის პარტიულ სიჭრელესა და დაქუცმაცებულობას პარლამენტში. პარტიული დაქუცმაცებულობა იმას იწვევს, რომ მთავრობის ფორმირების საპარლამენტო წესის დროს ის უმეტესწილად მხოლოდ კოალიციურ საფუძველზე შეიძლება შეიქმნას და არამტკიცე პარტიებს შორის არსებული უთანხმოებათა გამო. ასეთ პირობებში მთავრობა არასტაბილურია, მას არ აქვს მტკიცე მხარდაჭერა პარლამენტში, ხშირია სამთავრობო კრიზისები.

საარჩევნო კვრტა. პროპორციული სისტემის დროს ხმის მიცემის შემდეგ იწყებენ მანდატების განაწილებას. ამა თუ იმ პარტიის მანდატების რაოდენობის განსაზღვრას საფუძვლად უდევს საარჩევნო

კვოტის ანუ საარჩევნო მეტრის პრინციპი. საარჩევნო კვოტა ეწოდება ხმების იმ უმცირეს რაოდენობას, რაც აუცილებელია ერთი დეპუტატის ასარჩევად. საარჩევნო კვოტის მეთოდის გამოყენებით ხდება პროპორციული სისტემის დეფექტების გარკვეული კორექტირება.

კვოტა შეიძლება განისაზღვროს როგორც ცალკე აღებული ოლქისათვის, ისე მთლიანად ქვეყნისათვის. ყოველი პარტია ოლქში დებულობს იმდენი დეპუტატის მანდატს, რამდენ კვოტასაც შეიცავს მოცემულ ოლქში მის მიერ შეგროვილი ხმები.

როგორც წესი, საარჩევნო კანონები კვოტის სიდიდეს კი არ აფიქსირებს, არამედ მიუთითებს მისი გამოთვლის წესს. კვოტის განსაზღვრა რიგ შემთხვევაში რთულ მათემატიკურ გათვლებს მოითხოვს.

კვოტის განსაზღვრის ყველაზე მარტივი წესი გულისხმობს მოცემულ ოლქში არჩევნებში მონაწილეთა ხმების საერთო რაოდენობის გაყოფას ამ ოლქში გასანაწილებელი მანდატების რაოდენობაზე. ეს წესი 1855 წელს წამოაყენა ინგლისელმა მეცნიერმა ტომას ჰერმამ.

პარტიებს შორის მანდატების განაწილება ხდება მათ მიერ მიღებული ხმების გაყოფით კვოტაზე. ავსტრიის, დიდი ბრიტანეთის, შვეციის, შვეიცარიის პარლამენტები ამ სისტემით აირჩევა. მანდატების განაწილების აღნიშნულ წესს ზოგჯერ ბუნებრივ კვოტას უწოდებენ.

ტომას ჰერმის სისტემას თავისი ნაკლოვანებანი აქვს, ამიტომ დაიწყეს მისი გაუმჯობესების გზების ძიება. ასე შეიქმნა ინგლისელი ადვოკატის ჰენრი დრუპის და შვეიცარიელი პროფესორის ედუარდ ხოხენბახ-ბიშორის სისტემები. მაგრამ ყველაზე მეტად გავრცელდა ბელგიელი მათემატიკოსის ვიქტორ დონდტის სისტემა. აღნიშნული სისტემა და მისი ვარიანტები გამოიყენება ბელგიაში, ფინეთში, გერმანიაში, იტალიაში, პორტუგალიასა და ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში.

პროპორციული საარჩევნო სისტემა უზრუნველყოფს მცირერიცხოვანი პარტიის წარმომადგენლობასაც კი. მაგრამ ეს გარემოება შეიძლება ნეგატიურად აისახოს მთავრობის ფორმირებაზე საპარლამენტო რესპუბლიკებში იმ შემთხვევაში, როდესაც არც ერთ პარტიას არ ექნება აბსოლუტური უმრავლესობა პარლამენტში. პროპორციული სისტემა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ მრავალმანდატიან საარჩევნო ოლქებში, ამასთან, რაც უფრო დიდია ოლქი, შესაძლებელი ხდება პროპორციულობის მთი უფრო მაღალი ხარისხის მიღწევა.

იმისათვის, რომ გამსწვლადეს პარტიული ფრაქციები პარლამენტში, თავიდან უნდა ავიცილით მასში ერთმანეთში კონფლიქტში მყოფი პატარა

დაჯგუფებების არსებობა, რომელთა პარლიამენტში შეღწევასაც ხელს უწყობს პროპორციული სისტემა, აუცილებელია პროპორციული წარმომადგენლობის შეზღუდვა მსხვილი და საშუალო პარტიების სასარგებლოდ, რისთვისაც დგინდება საარჩევნო ბარიერები. მაღალი ბარიერის დაწესება ხშირად იმას იწვევს, რომ ამომრჩეველთა მნიშვნელოვანი ნაწილი წარმომადგენლობის გარეშე რჩება. მინიმალური გადაზღობი ბარიერი კი არსებითად არაეფექტური აღმოჩნდება ხოლმე.

პროპორციული სისტემის დროს საუკეთესო შედეგი მიიღწევა, თუკი მთელი ქვეყანა წარმოადგენს ერთიან საარჩევნო ოლქს, რომელშიც პარლიამენტის მთელ შემადგენლობას ირჩევენ. თუ პროპორციული სისტემით არჩევნების დროს საარჩევნო ოლქები იქმნება, მაშინ ეს ოლქები, როგორც წესი, დიდია და თითოეულიდან მრავალ ათეულ დეპუტატს ირჩევენ.

მაგრამ საარჩევნო ბიულეტენში იბეჭდება არა კანდიდატთა მთელი სია ყოველი პარტიის ან ბლოკისაგან, არამედ მხოლოდ რამდენიმე ლიდერის გვარი. სიას ადგენს პარტიული ხელმძღვანელობა და ამომრჩეველი შეიძლება არ იცნობდეს და ხშირად არც იცნობს მრავალ კანდიდატს მის მიერ მხარდაჭერილი პარტიიდან ან მოძრაობიდან. ცხადია, ეს წარმოადგენს პოლიტიკური პარტიების პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემის ნაკლოვანებას.

პარტიული სიები. პროპორციული სისტემით ჩატარებული არჩევნები მკაცრად პარტიულია. ეს ნიშნავს, რომ მანდატები ნაწილდება პარტიებს შორის მათთვის მიცემული ხმების რაოდენობის შესაბამისად. ამომრჩევლები ხმას აძლევენ არა კონკრეტულ კანდიდატს, არამედ ამა თუ იმ პარტიის კანდიდატთა სიას და, მაშისადამე, მათ პროგრამას.

არსებობს ხმის მისაცემი სიების სამი სახეობა:

- ხისტი;
- ნახევრად ხისტი;
- თავისუფალი (მოქნილი).

ხისტი სიების სისტემა ამომრჩევლისაგან მოითხოვს ხმა მისცეს მთლიანად პარტიას, კანდიდატები მანდატებს იმ თანამიმდევრობით ღებულობენ, როგორც წარმოდგენილნი არიან პარტიულ სიებში (საბერძნეთი, ისრაელი, ესპანეთი). ამგვარი სისტემა არც ისე ფართოდაა გავრცელებული.

ნახევრად ხისტი სიების სისტემა, ჯერ ერთი, გულისხმობს ხმის მიცემას მთლიანად პარტიული სიისათვის, მეორეც, პარტიული სიის

სათავეში მყოფ კანდიდატს გარანტიას აძლევს, რომ აუცილებლად მიიღებს მანდატს. პარტიის მიერ მიღებული დანარჩენი მანდატების განაწილება ხორციელდება კანდიდატის მიერ მოგროვილი ხმების ანუ პრეფერენციების (ლათ. *praeferre* — უპირატესობის მინიჭება) მიხედვით. პრეფერენციებზე მიხედვით ხმის მიცემა არის ამომრჩევლის მიერ სიაში კანდიდატების იმ თანამიმდევრობის დადგენა, რომელიც მას ყველაზე მეტად მოსწონს. ამომრჩეველი რიგითობის მაჩვენებელ ციფრს უსვამს ერთი, რამდენიმე ან ყველა კანდიდატის გვერდით. ასეთი სისტემა გამოიყენება ავსტრიაში, დანიასა და ნიდერლანდებში.

თაქსიფული სიების სისტემა გულისხმობს ხმის მიცემას პარტიული სიისათვის მთლიანად და უშვებს ყველა სადეპუტატო ადგილის განაწილებას ამომრჩეველთა პრეფერენციების შესაბამისად. არჩეულად ითვლებიან ის კანდიდატები, რომლებიც აგროვებენ პრეფერენციების ყველაზე მეტ ოდენობას. ეს სისტემა ბელგიაში მოქმედებს.

პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს გამოიყენება კიდევ ერთი ვარიანტი, რომელსაც **ერთადერთი გადაცემადი ხმა** ეწოდება. ეს სისტემა აერთიანებს შეზღუდული და კუმულირებული ვოტუმების ნიშნებს:

- გამოიყენება მრავალმანდატიან ოლქებში;
- ამომრჩეველს აქვს რამდენიმე ხმა, ჩვეულებრივ — სამი, მაგრამ, ფაქტობრივად, მას იყენებს, როგორც ერთ გადაცემად ხმას;
- თავის ხმას ამომრჩეველი აძლევს სხვადასხვა კანდიდატებს, იმისდა მიხედვით, თუ ვის მისცემდა ხმას პირველ რიგში, მეორე და მესამე რიგში.

ეს გამოიყენება ირლანდიაში, ავსტრალიაში და ზოგიერთი არჩევნების დროს — ინდოეთში. ამ სისტემით, როდესაც ამომრჩეველი იღებს ბიულეტენს სიებით ირჩევს ერთ კანდიდატს და იმავედროულად სიაში მიუთითებს კიდევ ერთ კანდიდატზე. ეს შეიძლება გამოიხატოს უბრალოდ, ციფრების მიწერით. თუკი პირველ ნომრად დასახელებული კანდიდატი აგროვებს აუცილებელ კვოტას, მაშინ „ზედმეტი“ ხმები გადაეცემა იმ კანდიდატს, რომელიც მეორე ნომრად არის დასახელებული. ანუ ამ შემთხვევაში ხმები აღარ იკარგება.

ასეთი კენჭისყრის შედეგების განსაზღვრის სისტემა ძალზედ რთულია, რადგანაც:

- ხმების დათვლა რამდენჯერმე ხდება;
- პირველი დათვლის დროს ნაწილდება მხოლოდ პირველი ხმები (ბიულეტენებში ციფრი 1)
- კანდიდატები, რომელთაც პირველი ხმები მოაგროვეს, განლაგდებიან მიღებული ხმების რაოდენობის მიხედვით;

— განისაზღვრება კვოტა (პირველი ხმების რიცხვი, მინიმალურად აუცილებელი არჩევისათვის);

— ამის შემდეგ კანდიდატები, რომელთაც პირველ ხმები მიიღეს, იყოფიან ორ ნაწილად: ვინც გადააჭარბა კვოტას (ისინი არჩეულად ითვლებიან) და ვისაც პირველი ხმები არ ეყოთ;

— ჩვეულებრივ, პირველი დათვლის შემდეგ რჩება რამდენიმე გაუნაწილებელი მანდატი, რომელზედაც პრეტენზიას აცხადებენ კანდიდატები, ვისაც პირველი ხმები დააკლდათ;

— ამ კანდიდატებს, იმისათვის, რომ კვოტას მიაღწიონ, გადაეცემათ უკვე არჩეული კანდიდატებისათვის მიცემული ხმები;

— ეს ბიულეტენები გადაეცემა მათში დაფიქსირებული მეორე ციფრის მიხედვით (იმის გათვალისწინებით, რომ ეს მეორე განაწილებაა და პირველი ციფრის მქონე კანდიდატები უკვე არჩეულია);

— თუ მეორე განაწილების შემდეგაც დარჩება ვაკანსიები, მაშინ ხდება მესამე განაწილება ციფრი მესამის შესაბამისად.

ერთადერთი გადაცემადი ხმის მთავარი პრინციპია ის, რომ უკვე არჩეულთა ხმები ემატებათ იმათ, ვისაც პირველი ხმები არ ეყოთ არჩევისათვის. სისტემის ნაკლი ისაა, რომ ის ძალზედ რთულია და დათვლისათვის დიდ დროს მოითხოვს. მოცემული სისტემა გამოიყენებოდა ავსტრიის პარლამენტის არჩევნების დროს.

§ 4. შერეული საარჩევნო სისტემები

შერეული საარჩევნო სისტემის არსი. ორი საარჩევნო სისტემის შედარებისას ცნობილმა ფრანგმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ მიშელ როკარმა ერთხელ აღნიშნა: „მაჟორიტარული სისტემა ძალზედ უხეშია. პროპორციული — ძალზედ საშიში“.

იმისათვის, რომ მაქსიმალურად იქნეს გამოყენებული პროპორციული და მაჟორიტარული სისტემების ლირსებანი და შერბილდეს, მინიმუმამდე დავიდეს მათი ნაკლოვანებანი, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო შერეული საარჩევნო სისტემების ფორმირება. მათში შეხამებულია მაჟორიტარული და პროპორციული საარჩევნო სისტემების ელემენტები.

შერეული სისტემის არსი ისაა, რომ პარლამენტართა მანდატის ერთი ნაწილი მაჟორიტარული სისტემის საფუძველზე ნაწილდება, მეორე კი — პროპორციული სისტემის პრინციპების შესაბამისად. სწორედ ასეთი სისტემა გამოიყენება საქართველოში და სხვა მრავალ

ქვეყანაში: ბულგარეთში, გერმანიაში, ლიტვაში, იტალიაში, რუსეთში, უნგრეთსა და ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში.

შერეული საარჩევნო სისტემის დონებები:

• ხელს უწყობს პოლიტიკური პარტიებისა და ბლოკების გამსხვილებას და იმავდროულად ინარჩუნებს პროპორციულობის პრინციპს. ეს უზრუნველყოფს მდგრადი მთავრობის ფორმირებას;

• შესაძლებლობას იძლევა შენარჩუნდეს კავშირი ამომრჩევლებსა და მათ მიერ არჩეულ პარლამენტარებს შორის, რასაც გარკვეულწილად არღვევს პროპორციული სისტემა;

• მოცემული სისტემა უფრო დემოკრატიულია და ეფექტურია პოლიტიკური სტაბილურობის მიღწევის თვალსაზრისით.

ასე მაგალითად, გერ-ში ბუნდესტაგის პარლამენტის დებუტატთა ერთი ნაწილი აირჩევა შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემით, მეორე ნახევარი — პროპორციული სისტემით. მსგავსი საარჩევნო სისტემა გამოიყენებოდა რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებში 1993 და 1995 წლებში.

შერეული საარჩევნო სისტემების სახეები. მაჟორიტარული და პროპორციული სისტემების ელემენტების თანაფარდობის

მიხედვით, შერეული საარჩევნო სისტემები შეიძლება იყოს:

- სიმეტრიული;
- ასიმეტრიული.

სიმეტრიული შერეული სისტემის დროს პარლამენტის წევრების ნახევარს ირჩევენ მაჟორიტარული სისტემით, მეორე ნახევარს — პროპორციული სისტემით. ასეთი სისტემა, მაგალითად, მიღებულია რუსეთის დუმის, უკრაინის უმაღლესი რადის, ბულგარეთის დიდი ეროვნული კრების ფორმირების დროს.

ასიმეტრიული შერეული სისტემა გულისხმობს მაჟორიტარულობისა და პროპორციულობის ელემენტების არათანაბარ შეხამებას. მაგალითად, უნგრეთის ეროვნული კრების არჩევნების დროს 176 დებუტატს ირჩევენ მაჟორიტარული სისტემით, 210 დებუტატს კი — პროპორციული სისტემით (აქ საქმე გვაქვს სუსტ ასიმეტრიასთან); საქართველოს პარლამენტის არჩევნის დროს 85 დებუტატს ირჩევენ მაჟორიტარული სისტემით, 150 — პროპორციულით ანუ პარტიული სიებით არჩეული დებუტატები თითქმის ორჯერ აღემატებიან მაჟორიტარებს. ანუ საქმე გვაქვს ძლიერ ასიმეტრიასთან.

ამჟამად გამოიკვეთა ტენდენცია (განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, რომლებიც ცოტა ხნის წინ დაადგინეს დამოუკიდებლობის გზას), რომ

გამოიყენონ სწორედ შერეული საარჩევნო სისტემა პარლამენტის „ქვედა“ პალატების ფორმირების დროს.

კონსენსუსური საარჩევნო სისტემა. უკანასკნელ ათწლეულებში ზოგიერთი ორგანიზაცია (გაერო, „მწვანეთა“ პარტია და სხვა) იყენებს არჩევნების კონსენსუსურ სისტემას. მას **პოზიტიური მამართლებლობა** აქვს ე.ო. ორიენტირებულია არა მოწინააღმდეგის კრიტიკაზე, არამედ ყველაზე მეტად მისაღები კანდიდატის ან საარჩევნო პლატფორმის პოვნისაკენ. პრაქტიკულად, ეს იმით გამოიხატება, რომ ხმას აძლევს არა ერთ, არამედ ყველა (აუცილებლად ორზე მეტ) კანდიდატს და მათი სიის რანჟირებას ახდენს საკუთარი შეხედულებების მიხედვით. მაგალითად, თუ პრეზიდენტის პოსტზე პრეტენზიას აცხადებს 5 კანდიდატი, მაშინ ხმის მიძღვმი განსაზღვრავს თითოეული მათგანის ადგილს. 1-ლი ადგილისათვის ეძლევათ 5 ბალი, მე-2 ადგილისათვის — 4, მე-3 ადგილისათვის — 3, მე-4 ადგილისათვის — 2, მე-5 ადგილისათვის — 1 ბალი. ხმის მიცემის შემდეგ მიღებული ბალები ჯამდება და მათი რაოდენობის მიხედვით განისაზღვრება გამარჯვებული.

§ 5. საარჩევნო სისტემის ზეგავლენა პოლიტიკურ რეჟიმზე

საარჩევნო და პარტიული სისტემების ურთიერთობაში. ცნობილია ფრანგმა პოლიტოლოგმა მორის დიუვერჟემ შეიმუშავა პარტიული და საარჩევნო სისტემების ურთიერთკავშირის მეცნიერული კონცეფცია. მისი აზრით, ამ ურთიერთკავშირის შინაარსი ვლინდება სამი კანონის მოქმედებაში. დიუვერჟეს დასკვნით, პროპორციული და მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემები განსხვავებულ პარტიულ სისტემებს აყალიბებს.

პირველი კანონი — მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა, როდესაც ხმის მიცემა ერთ ტურად ტარდება, გარდაუვალად იწვევს მოცემულ ქვეყანაში ორი მეტოქე პარტიისაგან შემდგარი პარტიული სისტემის ფორმირებასა და დამკვიდრებას. ამ კანონის მოქმედებას საფუძვლად უდევს ორი მიზეზი. პირველი ისაა, რომ მოცემულ სიტუაციაში შესაძებ პარტია და ყველა მომდევნო პარტია სუსტადაა წარმოდგენილი პარლამენტში. მეორე მიზეზი ფსიქოლოგიური ხასიათისაა: ამომრჩეველი, როგორც წესი, ამჯობინებს ხმა მისცეს იმ კანდიდატს, რომელსაც მეტი შანსი აქვს გაიმარჯვოს არჩევნებში.

მაორე კანონი — ორტურიანი მაორიტარული საარჩევნო სისტემა განაპირობებს რამდენიმე პარტიისაგან შემდგარი პოლიტიკური სისტემის დამკვიდრებას. ამასთან, მოცემულ პარტიებს საკმაოდ მოქნილი პოზიციები უკავიათ და ერთმანეთთან კომპრომისს ესწრაფვიან. კანონის მოქმედებას საფუძვლად უდევს ის ფაქტი, რომ მოცემული საარჩევნო სისტემა შესაძლებლობას აძლევს ყველა პარტიას მონაწილეობა მიიღოს არჩევნების პირველ ტურში. ამას კი მრავალპარტიულობასთან მივყავართ.

მესამე კანონი — პროპორციული პარტიული სისტემა ხელს უწყობს მრავალპარტიული სისტემის ჩამოყალიბებას. ამასთან, პარტიები მკაცრი შინაგანი სტრუქტურით და ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი პოზიციებით გამოირჩევა. ეს სისტემა ხელს უწყობს მრავალპარტიულობის ფართოდ განვითარებას. ამის მიზეზი სავსებით ცხადია. პროპორციული სისტემის დროს ყოველი პარტია დებულობს რეალურ შესაძლებლობას თავისი წევრები ჰყავდეს პარლამენტში ისე, რომ არ შევიდეს რაიმე კავშირებსა და ბლოკებში და არ წავიდეს კომპრომისებზე.

მ.დიუვერჟემ ურთიერთკავშირი ელექტორატულ (საარჩევნო) სისტემასა და პარტიულ სისტემას შორის სამი სოციოლოგიური კანონის სახით ჩამოაყალიბა:

1. მაორიტარული სისტემა ერთ ტურში ხელს უწყობს ორპარტიულობის დამყარებას დამოუკიდებელი პარტიების მონაცვლეობით;
2. მაორიტარული არჩევნები ორ ტურად იწვევს მრავალპარტიულობის შედარებით სტაბილური პარტიების გაერთიანებას ორ კოალიციად;
3. პროპორციული წარმომადგენლობა ხელს უწყობს მრავალპარტიულობის აყვავებას, ე.ი. მრავალპარტიულობის და დამოუკიდებელი პარტიების სისტემის ჩამოყალიბებას.

მ.დიუვერჟემ აღნიშნავდა აგრეთვე პარტიული სისტემის უკუზეგავლენასაც საარჩევნო რეჟიმის დამყარებაზე. ბუნებრივია, ორპარტიული სისტემა ხელს უწყობს იმას, რომ დამკვიდრდეს მაორიტარული არჩევნები ერთ ტურად. მრავალი პარტიის არსებობა, რომლებიც არ ამუშავებენ ერთმანეთთან კავშირის დამყარების სურვილს, განაპირობებენ ბრძოლას პროპორციული სისტემისათვის, რაც უზრუნველყოფს მათ წარმომადგენლობას პარლამენტში. მრავალი პარტიის არსებობა, რომლებიც ერთმანეთთან კავშირისაკენ იხრებიან, ეწინააღმდეგება პროპორციულობის დამყარებას.

მ.დიუვერჟე არ ამტკიცებდა, რომ მის მიერ ჩამოყალიბებული კანონები წარმოაჩენს ყველა ურთიერთკავშირს საარჩევნო და პარტიულ სისტემებს შორის. უფრო საუბარია სავარაუდო ვითარებაზე, რაც გამომდინარეობს ამ ურთიერთკავშირიდან. მაგალითად, პროპორციული წარმომადგენლობის პრინციპი არანაირ გავლენას ახდენს პარტიების რაოდენობაზე, მაშინ, როდესაც შეფარდებითი უმრავლესობის პრინციპი საპარლამენტო ბრძოლიდან გამომდევნის წვრილ პარტიებს და მათ სასიკვდილოდ გაწირავს. მაგრამ შექმნილია, რომ პარტიების რაოდენობა პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემების დროს უფრო მეტია, ვიდრე ერთტურიანი მაჟორიტარული სისტემის დროს.

ურთიერთკავშირი საარჩევნო მოდელსა და პარტიულ სისტემას შორის აბსოლუტური არ არის. წესებიდან გამონაკლისებიც არსებობს. მაგალითად, ავსტრიაში XX საუკუნის მეორე ნახევარში პროპორციული საარჩევნო სისტემის პირობებში ორპარტიული სისტემა არსებობდა.

მიუხედავად ამგვარი გამონაკლისებისა, „დიუვერჟეს კანონები“ შესაძლებლობას იძლევა დავინახოთ პარტიული და საარჩევნო სისტემების ურთიერთკავშირის სავარაუდო შედეგები.

საარჩევნო სისტემა და აღმასრულებელი ხელისუფლება
კომპარტიანობა. ხმის მიცემის მაჟორიტარული და პროპორციული სისტემები ბევრად განაპირობებს აღმასრულებელი ხელისუფლების ეფექტიანობას. როგორც უკვე ითქვა, ძლიერი მთავრობა დამახასიათებელია მაჟორიტარული სისტემისათვის, სადაც ერთპარტიულ მთავრობას აყალიბებს არჩევნებში გამარჯვებული პარტია. პროპორციული სისტემა კი წარმოშობს პოლიტიკური ძალების დაქუცმაცებას და, აქედან გამომდინარე, კოალიციური კაბინეტების შექმნას განაპირობებს. აღმასრულებელი ხელისუფლების ეფექტიანობა იმაზე დამოკიდებული, თუ რა წესით ხდება საპარლამენტო უმრავლესობის ფორმირება.

საპარლამენტო რეჟიმში მთავრობა იმ შემთხვევაში შეიძლება იყოს ძლიერი, თუ ეყრდნობა საპარლამენტო უმრავლესობას. იგი ყალიბდება ან პატარა პარტიების კოალიციის მიერ, ან — მაჟორიტარული პარტიის მიერ, რომელიც პარლამენტს აკონტროლებს. ერთპარტიული მთავრობა დამახასიათებელია მაჟორიტარული სისტემებისათვის, რადგანაც ის პარლამენტში არსებულ ერთპარტიულ უმრავლესობას ეყრდნობა. პროპორციული წარმომადგენლობის დროს მთავრობა ჩვეულებრივ ყალიბდება პარტიების კოალიციის საფუძ-

ველზე, რომლებიც ერთობლივად წარმოადგენენ ამომრჩეველთა ძირითად მასას.

საპრეზიდენტო სისტემაში საპარლამენტო უმრავლესობას შეიძლება სხვა თვალსაზრისი ჰქონდეს, ვიდრე — პრეზიდენტის პარტიას. მაგრამ ეს ხელს არ უშლის პოლიტიკური სისტემის სიმყარეს, რასაც ადასტურებს აშშ-ს გამოცდილება.

მაშასადამე, მაჟორიტარული და პროპორციული საარჩევნო სისტემები ამკვიდრებს გარკვეულ ურთიერთობებს პარლამენტს, მთავრობასა და ელექტორატს შორის. იმ ქვეყნებისათვის, რომლებიც მხოლოდ ახლა აყალიბებენ საარჩევნო მოდელს, მნიშვნელოვანია წარმოდგენა ჰქონდეთ ელექტორატული სისტემების მმართველობის ფორმებთან ეფექტიანი და არაეფექტიანი შეხამებების თაობაზე.

საარჩევნო სისტემა და მმართველობის ფორმა: ექვანტიანი შეხამების კიბა. დემოკრატიული ინსტიტუტების მშენებლობის დროს საჭირო ზდება არჩევანის გაკეთება შედარებითი უმრავლესობის სისტემასა და პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემას შორის. როგორც მ. უოლერსტაინი აღნიშნავს, ამ ორი დიქტომიური მოდელის ერთმანეთზე დადებით ოთხი კომბინაცია მიიღება. თითოეული მათგანის შესახებ მსჯელობა კი შეიძლება თანამედროვე პოლიტიკური პრაქტიკის საფუძველზე.

ძლიერ და ეფექტიან მთავრობას უზრუნველყოფს საარჩევნო სისტემისა და მმართველობის ფორმის შემდეგი ორი შეხამება:

პირველი, როდესაც შეერთებულია მმართველობის საპარლამენტო ფორმა და წარმომადგენლობის მაჟორიტარული ხმების სისტემა. ესაა ბრიტანული ვარიანტი. საარჩევნო ბრძოლაში, როგორც წესი, მონაწილეობს ორი დიდი პარტია, რომელთაგან ერთ-ერთი არჩევნებში იმარჯვებს. გამარჯვებული პარტია აკონტროლებს პარლამენტსა და მთავრობას. ერთპარტიული მთავრობა ეყრდნობა საპარლამენტო უმრავლესობას, რაც საშუალებას აძლევს მას დამოუკიდებელი პოლიტიკური კურსი გაატაროს. დიდ ბრიტანეთში 1945 წლის შემდგომი ყველა მთავრობა (გარდა ერთისა) ემყარებოდა ერთპარტიულ უმრავლესობას პარლამენტში, თუმცა არც ერთ მმართველ პარტიას არ მიუღია ხმების აბსოლუტური უმრავლესობა 1931 წლის შემდეგ.

მაჟორიტარულ სისტემას ორპარტიულობის პირობებში არსებითი ნაკლოვანებაც აქვს: ელექტორატის მხარდაჭერის დაკარგვას შეიძლება მოჰყვეს ხელისუფლებაში ოპოზიციური პარტიის მოსვლა. ხელისუფლებაში პარტიების რიგრიგობით ყოფნის პრინციპი იწვევს

პოლიტიკური კურსის შეცვლას, სუსტ მემკვიდრეობითობას საზოგადოების განვითარებაში. ამგვარი გაურკვეველობა შეიძლება ძვირად დაუჯდეს ქვეყნის ეკონომიკას.

მეორე ვარიანტი — **მაკონიტარული სისტემის შეხამება მმართველობის საბრეზიდენტო ფორმასთან.** აქ აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაძლებლობები განისაზღვრება საერთოეროვნულ არჩევნებზე მისი პირდაპირი ფორმირებით. ასეთი პრაქტიკის მაგალითია აშშ. ამ სისტემამ შეიძლება პოლიტიკური პარტიების შედარებითი სისუსტე განაპირობოს. საარჩევნო ბრძოლა იქცევა ძლიერი ლიდერების მეტოქეობად, რომლებიც მმართველობის მანდატს არა პარლამენტისგან, არამედ ხალხისაგან ღებულობს.

მესამე ვარიანტი — **საპარლამენტო მოდელი პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემით.** ეს მოდელი არ აყალიბებს ისეთ ეფექტიან მთავრობას, როგორც — პირველი ორი, მაგრამ გარკვეულ პირობებში მას შესაძლებლობას აძლევს საკმაოდ ქმედითუნარიანი იყოს. აღნიშნული მოდელი არსებობს ყველა დასავლეთევროპულ ქვეყანაში, საფრანგეთისა და დიდი ბრიტანეთის გამოკლებით. ამ ქვეყნებში მთავრობა ყალიბდება პარტიების კოალიციის საფუძველზე და სანამ არსებობს აღნიშნული კოალიცია, მთავრობას შეუძლია მას დაეყრდნოს და გაატაროს თავისი კურსი.

მეოთხე ვარიანტი — **საბრეზიდენტო სისტემის შეხამება პროპორციულ წარმომადგენლობასთან.** მმართველობის სწორედ ამგვარი ტიპი შემოიღეს ლათინური ამერიკისა და აღმოსავლეთ ევროპის ახალ დემოკრატიებში. განხილულ მოდელებს შორის ეს ყველაზე ნაკლებად მდგრადია. რადგანაც ხმის მიცემა ხდება პარტიული სიების მიხედვით, მომავალი პარლამენტი პოლიტიკურად არაერთგვაროვანი და დაქუცმაცებულია. მაგრამ ვინაიდან პარლამენტი არ ირჩევს მთავრობას, ამიტომ პარტიებს არ სჭირდებათ ერთმანეთს შორის მოლაპარაკების დაწყება მმართველი კოალიციის ფორმირების მიზნით. მრავალპარტიულობის პირობებში პრეზიდენტის პარტია ხშირად არაა პარლამენტში დომინირებული. პრეზიდენტს არ შეუძლია მართვა პარლამენტის მხარდაჭერის გარეშე, მაგრამ ეს უკანასკნელი არაა პასუხისმგებელი მთავრობის საქმიანობაზე და ამიტომ არაა ვალდებული მას მხარი დაუჭიროს. ამაში მდგომარეობს პრეზიდენტსა და პარლამენტს შორის მუდმივი კონფლიქტის მიზეზი, რამაც ქვეყნის მმართველობა ჩიხში შეიძლება შეიყვანოს.

პრეზიდენტები, რომელთაც არ შეუძლიათ მოლაპარაკება პარლამენტთან, იძულებულნი არიან მიმართონ სხვა პოლიტიკურ

ძალებსა და მეთოდებს, რათა პარლამენტის გარეშე მართონ. ამის შესაძლებლობა არსებობს — პრეზიდენტი მთავრობას აყალიბებს პარლამენტის მონაწილეობის გარეშე. ამ შემთხვევაში საფრთხე ისაა, რომ არ ვითარდება დემოკრატიის წარმომადგენლობითი ინსტიტუტები. პარლამენტი კარგავს თავის ავტორიტეტს და დემოკრატიული ინსტიტუტები ინგრევა.

როგორც მ. უოლერსტაინი აღნიშნავს, ამგვარი სცენარი გარდაუვალი არ არის, მაგრამ მმართველობის საპრეზიდენტო ფორმის პროპორციულ წარმომადგენლობასთან შეხამების პირობებში პოლიტიკური ჩიხისა და დემოკრატიული ინსტიტუტების დამბლის საფრთხე ძალზედ დიდია.

კითხვები და დავალებები:

- რა არის საარჩევნო სისტემა?
- რას ეწოდება საარჩევნო პროცედურა?
- რითი განსხვავდება ერთმანეთისგან პროპორციული და მაჟორიტარული სისტემები?
- რომელი საარჩევნო სისტემა უფრო ფართოდ გავრცელებული თანამედროვე მსოფლიოში — მაჟორიტარული თუ პროპორციული?
- შეადარეთ პროპორციული და მაჟორიტარული სისტემების ღირსებები და ნაკლოვანებები;
- რას ეწოდება საარჩევნო მეტრი?
- როგორია შერეული საარჩევნო სისტემის არსი?
- რა კანონები ჩამოაყალიბა მ.დიუვერეემ პარტიული და საარჩევნო სისტემების ურთიერთკავშირის შესახებ?
- საარჩევნო სისტემის შერჩევის დროს ძირითად პრობლემას წარმოადგენს იმის განსაზღვრა, თუ როგორი მთავრობაა უკეთესი: უფრო ძლიერი თუ უფრო წარმომადგენლობითი. რას ფიქრობთ ამაზე? მოიყვანეთ მაგალითები როგორც ერთი, ისე მეორე შემთხვევისათვის;
- რა კავშირშია ერთმანეთთან საარჩევნო სისტემა და აღმასრულებელი ხელისუფლების ეფექტიანობა?

რა წავიკითხოთ:

• Лейкман Э., Ламберт Дж. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. М., 1958

ნაშრომში დაწვრილებითაა განხილული საარჩევნო სისტემების ძირითადი სახეობები. მისი გაცნობა მკითხველს დაეხმარება კიდევ უფრო ღრმად შეისწავლოს წინამდებარე თავში განხილული საკითხები.

• Duverger M. Les Partis Politiques. Paris, 1951.

Дюверже М. Политические партии. М.: Академический проект, 2000

მორის დიუვერჟეს ფუნდამენტური ნაშრომის მეორე ნაწილის პირველ პარაგრაფში დაწვრილებითაა განხილული საარჩევნო სისტემებისა და პარტიული სისტემების ურთიერთკავშირი. წიგნის მთლიანობაში გაცნობა კი დაგვეხმარება უფრო ღრმად გავიაზროთ პარტიების როლი და მნიშვნელობა როგორც არჩევნების დროს, ისე მთლიანად პოლიტიკურ პროცესში.

• Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Полис, 1995. № 5. С.136-146.

დასახელებულ სტატიაში დაწვრილებითაა განხილული საარჩევნო სისტემებისა და მის საფუძველზე შექმნილი მთავრობების სტაბილურობის საკითხები, აგრეთვე ის საფრთხეები, რაც შეიძლება დაემუქროს ახალ დემოკრატებს სხვადასხვა საარჩევნო სისტემების არსებობის დროს.

თ ა გ ი X V

საარჩევნო სისტემის უუნაქობის საკითხები

§ 1. პოლიტიკური მანქანა

პოლიტიკური მანქანის არსი. არჩევნები თანამედროვე საზოგადოებაში მძლავრ პოლიტიკურ ინსტიტუტად გადაიქცა, რომელიც ორგანიზებულია და ფუნქციონირებს კარგად აწყობილი პოლიტიკური მანქანის სახით. „პოლიტიკური მანქანის“ ქვეშ აშშ-ში ესმით პარტიული ორგანიზაცია, რომელსაც სათავეში უდგას ბოსი ან ჯგუფი. მათი მითითება საკმარისია იმისათვის, რომ მიიღონ ანდა, პირიქით, შეაჩერონ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გადაწყვეტილება. „პოლიტიკური მანქანის“ მოქმედება შეიძლება ვრცელდებოდეს ქალაქზე, შტატსა და მთელ ქვეყანაზეც.

მიჩნეულია, რომ პირველად ამგვარი მანქანა ნიუ-იორკის მერმა უ. ტვიდმა (1823-1873) შექმნა. მან იმიგრანტებს ყველანაირი შედავითი აღუთქვა, პირველ რიგში კი სამუშაო და ბინა, საარჩევნო კამპანიის დროს მოიპოვა მათი მხარდაჭერა. ამ მხარდაჭერას იგი ეყრდნობოდა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღების დროს, ქალაქის სამეურნეო და პოლიტიკური ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებთან დაკავშირებით.

პოლიტიკური მანქანა იერარქიით, მკაცრი დისციპლინითა და ორგანიზებულობით გამოირჩევა. მრავალი ადამიანის აწყობილი მუშაობის წყალობით, რომელთაც უფლება აქვთ ამა თუ იმ სახის მონაწილეობა მიიღონ პოლიტიკურ ცხოვრებაში, პოლიტიკური მანქანის ხელმძღვანელები აღწევენ საკანონმდებლო ან აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ მათთვის აღუცილებელი გადაწყვეტილებების მიღებას. ამგვარი მანქანის შექმნის მთავარი მიზანია — მხარდაჭერის უზრუნველყოფა არჩევნებზე, საკუთარი კანდიდატის გაყვანა, მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების ლობირება.

პოლიტიკური მანქანა და კანდიდატი. დღეს პარტიული

პროპაგანდით არა ერთეულები, არამედ სპეციალური ჯგუფები, გუნდები, დაწესებულებები, ფირმები და ინსტიტუტებია დაკავებული. ერთი და იმავე პარტიის სასარგებლოდ რამდენიმე გაზეთმა ან ტელე-არხმა შეიძლება აგიტაცია გასწიოს. სპეციალური ფირმები, რომელთაც პროფესიონალი სპიჩრაიტერები და იმიჯმეიკერები ჰყავთ, კანდიდატის პოლიტიკური სახის ჩამოსაყალიბებლად მუშაობენ. ამ ადამიანებს საფუძვლიანი ცოდნა და მომზადება აქვთ ისტორიის, პოლიტიკური მეცნიერებების, ფსიქოლოგიის, იურიდიული მეცნიერების სფეროში. მათ პრაქტიკული მუშაობის დიდი გამოცდილება აქვთ და მრავალი საარჩევნო კამპანია ჩაუტარებიათ. ამ ადამიანებს შეუძლიათ განჭვრიტონ ამომრჩეველთა რეაქცია იმაზე, თუ როგორ გამოიყურება, რას ლაპარაკობს და რას აკეთებს კანდიდატი, იციან, თუ როგორ მოახდინონ მისი სახის კორექტირება, რათა ის უფრო მიმზიდველი გახდეს ამომრჩეველთა უმრავლესობისათვის.

პროფესიონალი მენეჯერები ხელმძღვანელობენ პოლიტიკურ კამპანიას, წინასწარ გათვლილი აქვთ ყველა როლი და საგულდაგულო ორგანიზებას უკეთებენ პოლიტიკური სცენარის განხორციელებას: სპონსორების მოზიდვას, ახდენენ პოლიტიკური ბაზრის სეგმენტაციას, საზოგადოებრივი აზრის ზონდირებას, კანდიდატის პოლიტიკური სახის მომზადებასა და სააგიტაციო კამპანიის ჩატარებას, მასში ცნობილი როკ-ვარსკვლავების, მწერლებისა და მსახიობების ჩართვას, გასცემენ პონორარებს, ორგანიზაციას უწევენ დაკვირვებას ხმის მიცემის პროცესსა და ხმების დათვლაზე, იყენებენ „შავ“ ტექნოლოგიებს ამომრჩეველთა მოსასყიდად ან შესაშინებლად. პროფესიონალი მენეჯერის დასახმარებლად იქმნება მრავალრიცხოვანი საარჩევნო შტაბი.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვა შესაძლებელს ხდის გამოირკვეს ამომრჩეველთა ორიენტაცია და განწყობა, იკრიბება მონაცემების ფართო ბაზა, ანალიზდება ფაქტები და განისაზღვრება პოლიტიკურ მოქმედებათა სწორი სტრატეგია. ამგვარი მონაცემები იმიჯმეიკერს ეხმარება კანდიდატის სახე შეუსაბამოს ამომრჩეველთა მოლოდინებს, სპიჩრაიტერს შესაძლებლობას აძლევს დაწეროს კარგი ტექსტი კანდიდატის სატელევიზიო გამოსვლისათვის, დაჭირავებულ ჟურნალისტებს — მოამზადონ მომგებიანი სტატია, ხოლო ფინანსურ კონსულტანტებს — ფულადი ნაკადების საჭირო მიმართულებით წარმართვაში.

პოლიტტექნოლოგები გამოცდილ სცენარისტებსა და რეჟისორებს წარმოადგენენ, რომელთა ხელშიც კანდიდატი მორჩილ მარიონეტად „dummy leaders“-ს იქცევა, როგორც მათ დასავლეთში

უწოდებენ. კანდიდატი მშვიდად ღებულობს ამ როლს, რადგანაც იცის, რომ პოლიტექნოლოგები საარჩევნო კამპანიას კარგად წარმართავენ და ყველაფერს გააკეთებენ მისი არჩევნებში გამარჯვებისათვის. საბოლოო ჯამში, კანდიდატის მიზანია არა არჩევნებში მონაწილეობა, არამედ გამარჯვება. რაც შეეხება პოლიტექნოლოგებს — იმიჯმეიკერებს, სიტყვის ოსტატებს, სარეკლამო აგენტებს, დაქირავებულ ჟურნალისტებსა და სპიჩრაიტერებს — მათი მუშაობის მთავარი შინაარსია მომავალი არჩევნებისათვის კანდიდატის მომზადება და თავად საარჩევნო კამპანიის წარმართვა.

თუ საქმე ეხება არა დამოუკიდებელ კანდიდატს, რომელიც „თავის ხარჯზე“ რისკავს, არამედ პარტიულ ფუნქციონერს, მაშინ კანდიდატის ფიგურა საერთოდ ძალზედ პირობით სიდიდედ იქცევა. მენეჯერები და საარჩევნო შტაბი, რომელთაც გასამრჯელოს პარტია უხდის, კამპანიას, არსებითად, მთელი ორგანიზაციის ინტერესებიდან გამომდინარე, წარმართავენ, ხოლო კონკრეტული კანდიდატი ნაკლებად მნიშვნელოვანი ფიგურაა და, საჭიროების შემთხვევაში, მას ცვლიან. ზოგჯერ სასურველიც არაა, რომ პარტიული კანდიდატი ძალიან გამოირჩეოდეს თავისი გონებითა და ინტელექტით. ასეთ შემთხვევაში იზრდება რისკი, რომ იგი დამოუკიდებელ პოზიციას დაიკავებს. მარიონეტ-კანდიდატს, ამრიგად ქმნიან ჭკვიანი იმიჯმეიკერები, იმისდა მიხედვით, თუ როგორია:

- პარტიული მიზნები და პროგრამები;
- მასობრივი მოლოდინი და სტერეოტიპები;
- შექმნილი პოლიტიკური კონიუნქტურა.

ამომრჩევლის უფლებაა კანდიდატში ამოიცნოს მისი ჭეშმარიტი სახე: მართლაც იმას წარმოადგენს, რადაც თავს ასალებს, მაგალითად, ხალხის ბედნიერებისათვის თავდადებულ მებრძოლს, თუ მხოლოდ პარტიული (ან სამთავრობო) მარიონეტია. არცთუ იშვიათად ამომრჩევლები ამას ახერხებენ. საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვები მოწმობს, რომ აღამიანები ძალზე მგრძნობიარენი არიან პოლიტიკური სიყალბის მიმართ, არ უყვართ ტყუილი დაპირებები, ხოლო კანდიდატებს პატივს სცემენ პროფესიონალიზმისა და წესიერების გამო.

პარტიული მანქანის საქმიანობის შედეგად ნამდვილი კანდიდატები (აშშ-ში მათ უწოდებენ „*bona fide*“-ს, რაშიც გულისხმობენ „პატიოსან, წესიერ კაცს“) — გამონაკლისი უფროა, ვიდრე წესი. მაგრამ რაც უფრო ნაკლებია ამგვარი კანდიდატების რაოდენობა, მით უფრო დაბალია საარჩევნო კამპანიაში მოქალაქეთა მონაწილეობის დონე და ნდობა ხელისუფლებისადმი, რომელიც, გამოკითხულთა აზრით,

ხელს უშლის პოლიტიკურ სცენაზე წესიერი და საქმის მცოდნე კანდიდატების გამოსვლას.

ვლინდება სხვა კანონზომიერებაც: რაც უფრო დასამახსოვრებელი და ნიჭიერია კანდიდატი, მით უფრო პატარაა მისი საარჩევნო შტაბი და მით უფრო მეტად ემყარება იგი საკუთარ ძალას. განსაკუთრებით გამორჩეულ ადამიანებს საერთოდ არ სჭირდებათ იმიჯმეიკერები. ასეთი იყო, მაგალითად, ჯავახიშვილი ნურ — შესანიშნავი ორატორი, იმპროვიზატორი, რომელიც კარგად ერკვეოდა არა მარტო სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებში, არამედ ადამიანის ფსიქოლოგიაშიც.

პოლიტიკური მანქანის საჰმანიზმის ღაღაბითი და პარაზოზითი მხარეები. მართალია, პოლიტიკური მანქანის არსებობის ძირითადი აზრი არჩევნებში გამარჯვება, ხელისუფლების მოპოვება და შენარჩუნებაა, მაგრამ არცთუ იშვიათად პოლიტიკური მანქანა ხელს უწყობდა პროგრესული რეფორმების განხორციელებას. თანამოაზრეების ანდა საერთო ინტერესებით (უანგარო ან ანგარებითი) შეკრული ადამიანების დარაზმულ ჯგუფს ძალზედ ბევრი რამის მიღწევა შეუძლია. არსებითად, ისინი ხელისუფლების კონსოლიდაციის მექანიზმს წარმოადგენენ, მათ ცენტრალიზებულ ძალად აქცევენ.

მაგრამ, როგორც წესი, პოლიტიკური მანქანის შიგნით სჭარბობს ცენტრიდანული ტენდენციები და ავტორიტარიზმისკენ სწრაფვა. ელექტორატის მხარდაჭერის მოპოვების შემდეგ, პოლიტიკური მანქანის ხელმძღვანელებმა შეიძლება მიადწიონ ფინანსურ მხარდაჭერასაც, რადგანაც ხელისუფლების სათავეში მოსვლა მათთვის უზრუნველყოფს საქალაქო ან ფედერალური ბიუჯეტის განაწილების შესაძლებლობასაც. აშშ-ში ასეთი პოლიტიკური მანქანები სხვადასხვა დროს არსებობდა ბოსტონში, ფილადელფიაში, ნიუ-იორკში, ჩიკაგოში, კანზას-სიტიში.

პოლიტიკური მანქანის ორგანიზატორებისათვის საკმარისი არაა ამომრჩეველთა მხარდაჭერის მოპოვება. მათთვის აუცილებელია აკონტროლებდნენ ხელისუფლების იმ რესურსებს, სამუშაოების იმ სახეებსა და თანამდებობებს, რომელთა განაწილებასაც თავის მომხრეებს პირდებიან. მათ შორის მთავარია სახელმწიფო ბიუჯეტი, საიდანაც ფარულად და, ხშირ შემთხვევებში, მოსახლეობის უმრავლესობის საზიანოდ ფინანსდება არა მარტო მომხრეები, არამედ თავად ხელისუფლების სათავეში მოსული პოლიტიკური პარტია.

პოლიტიკურმა მანქანამ შეიძლება საგადასახადო შეღავათები მისცეს ცალკეულ ორგანიზაციებსა და ფირმებს. პოლიტიკური მანქანა, რომელიც ბიზნესმენების მხარდაჭერას ღებულობს, იმედოვნებს შემდეგ დაიბრუნოს ფულის ის ნაწილი, რასაც ბიზნესი მიიღებს საგადასახადო ტვირთის შემცირებით, საბაჟო შეღავათების მინიჭებით, ხელსაყრელი კონტრაქტების დადებით უცხოურ ფირმებთან ან კონტრაქტებით, რომელსაც მასთან გააფორმებს სახელმწიფო. პარტიული შემოსავლების ლომის წილს შეადგენს კრიმინალური სტრუქტურებიდან მომდინარე თანხები, რომლებიც პარტიამ დაიცვა სახელმწიფო ორგანოების ჩარევისაგან.

პარტიული მანქანა, მფარველობას უწევს რა ზოგიერთებს (პატრონაჟი), იმავდროულად აუარესებს სხვა დანარჩენი მოქალაქეების მდგომარეობას, პირველ რიგში კი იმათ მდგომარეობას, რომელთაც მას მხარი არ დაუჭირეს წინა არჩევნებში. წარსულში პოლიტიკური მანქანა ამერიკულ ქალაქებში, რომელთაც სათავეში ედგა თეთრკანიანი ელიტა, აძლიერებდა ფერადკანიანების ჩაგვრას, „კანონიერი გზით“ ართმევდა მიწებს ინდიელებს და ა.შ.

პოლიტიკური მანქანის მნიშვნელობის შემცირება. აშშ.

ში პოლიტიკური მანქანის არსებობისათვის ყველაზე ხელსაყრელ დროდ XIX საუკუნე მიიჩნევა. მას შემდეგ დემოკრატიულმა საზოგადოებრიობამ შეძლო რიგი მექანიზმების შექმნა, რამაც საზოგადოებაზე პარტიული მანქანის გავლენის შესაძლებლობები შეამცირა. პოლიტიკური მანქანის მოქმედების შესუსტებას ხელი შეუწყო:

- პირველადი ხმის მიცემის (ე.წ. პრაიმერიზის) ინსტიტუტის შემოღებამ, რომლის დროსაც ყველაზე პოპულარული კანდიდატის გამოვლენა ხდება;

- სახელმწიფო კონტროლის გაძლიერებამ ადგილობრივი ხელისუფლების საქმიანობაზე;

- საჯაროობის გაფართოებამ და ინფორმაციის მისაწვდომობამ პოლიტიკური პარტიებისა და ხელისუფლების ორგანოების საქმიანობის შესახებ.

აშშ-ში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მნიშვნელოვნად შეირყა ის სოციალური ბაზაც, რომელიც პოლიტიკური მანქანის მხარდაჭერას უზრუნველყოფდა. ამის მიზეზია მობილურობა (მოქალაქეთა მასობრივი გადინება ვარეუბნებში, სამუშაო ადგილების ხშირი ცვლა, ჩაწერის ინსტიტუტის არარსებობა), რამაც შეამცირა ადამიანის კავშირები კონკრეტულ ადგილთან, ამა თუ იმ თემთან, საზოგადოებასთან.

§ 2. საარჩევნო ფილტრები

საარჩევნო ფილტრების დანიშნულება. დემოკრატია არჩევნებს საყოველთაოდ მისაწვდომს ხდის. პრაქტიკულად ყოველ მოქალაქეს, თუკი ის ფსიქიკურად ავადმყოფი ან პატიმარი არაა, შეუძლია თავისი კანდიდატურის წამოყენება და გამარჯვებისათვის ბრძოლა. ასე რომ, თეორიულად, კანდიდატი შეიძლება უფრო მეტი აღმოჩნდეს, ვიდრე ამომრჩეველი. რატომ არ იქცევა ეს თეორიული შესაძლებლობა რეალობად?

პირველ რიგში ეს აიხსნება საარჩევნო ფილტრების მძლავრი სისტემის არსებობით. ისინი „ცხრილავენ“ პოტენციური კანდიდატების მნიშვნელოვან ნაწილს. პირველ ფილტრს ფული წარმოადგენს. კანდიდატს ბევრი ფული სჭირდება, უბრალო ადამიანებს კი ფული არა აქვთ. ბევრს საკუთარი კანდიდატურის წამოყენება არ სურს მორალური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, რადგანაც ვარაუდობენ, რომ „პოლიტიკაში ბევრი სიბინძურეა“.

თავად არჩევნები წარმოადგენს მძლავრი პოლიტიკური ფილტრის ნიმუშს, რომელიც „გზას აძლევს“ ზოგიერთ კანდიდატს და ბლოკავს სხვებს (ნებისმიერი ფილტრის პირველი თვისება — შემსვლელთა რაოდენობა ყოველთვის მეტია გამომსვლელზე).

საარჩევნო ფილტრების სახეები. საერთაშორისო პრაქტიკაში არჩევნების ჩატარების დროს მიღებულია შემდეგი შეზღუდვების გამოყენება:

- მოქალაქეობა;
- ასაკი;
- ქვეყანაში ცხოვრების ვადა;
- სისხლის სამართლის ნასამართლეობა;
- ფსიქიკური და ფიზიკური სრულფასოვნება.

თითოეული ზემოთ აღნიშნული ფაქტორი გამოდის ფილტრის სახით, რომელიც „ცხრილავს“ არასასურველ პრეტენდენტს. იურიდიულ ენაზე ფილტრებს ცენზები ეწოდება.

საარჩევნო ცენზები არის კანონით დადგენილი პირობები, რომელთა დაცვაც აუცილებელია სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად. ყველაზე მეტად გავრცელებულია ქონებრივი, ბინადრობის, განათლების ცენზები. სქესობრივი ცენზი დიდი ხნის მანძილზე ზღუდავდა ქალების მონაწილეობას არჩევნებში (ზოგიერთ მუსლიმანურ ქვეყანაში ეს შეზღუდვა დღესაც ძალაშია). ქონებრივი ცენზი ზღუდავს

ნაკლებად შეძლებული მოქალაქეების აქტივობას. ბინადრობის ცენზი ზღუდავს მიგრანტების ელექტორალურ აქტივობას, რადგანაც არჩევნებში მონაწილეობისათვის მოითხოვს საარჩევნო ოლქის ტერიტორიაზე გარკვეული დროის განმავლობაში ცხოვრებას.

გარდა აღნიშნულისა, არსებობს ასაკობრივი ცენზი, რომელიც ზღუდავს ამომრჩეველთა ასაკს სრულწლოვანებით, ხოლო კანდიდატებისათვის უფრო მაღალ ასაკს მოითხოვს; არაქმედუნარიანობის ცენზი ზღუდავს არჩევნებში ფსიქიკურად ავადმყოფი ადამიანების მონაწილეობას, რასაც სასამართლოს გადაწყვეტილება ესაჭიროება. არსებობს მორალური ცენზები, რომლებიც ზღუდავენ არჩევნებში იმ პირების მონაწილეობას, რომლებიც სასამართლოს გადაწყვეტილებით პატიმრობის ვადას იხდიან.

თანამედროვე საარჩევნო სისტემები ჩამოყალიბდა არჩევნებში მონაწილეთა რიცხვის გაფართოების ხანგრძლივი პროცესის განმავლობაში. განისაზღვრა ამომრჩეველთა საარჩევნო ცენზი — 18 წელი, ხოლო კანდიდატებისა არჩევითი პოსტის მიხედვით — 23-დან 40 წლამდე. ტრადიციული ნორმატივებისგან გათავისუფლებასთან ერთად შემცირდა დაბრკოლებები არჩევნებში უქონელთა, ქალებისა და მოცემულ რაიონში ცოტა ხნის წინ დასახლებული პირებისათვის. იმ პირობებში, როდესაც უქონლები აღარ წარმოადგენენ საზოგადოების უმრავლესობას, დაკარგა ადრინდელი საფუძველი შიშმა არჩევნებში უმრავლესობის უპასუხისმგებლობის შედეგების თაობაზე, მასზე პოპულიზმის განწყობის ზემოქმედების თაობაზე.

საშუალო კლასის განვითარებასთან ერთად, მიგრაციული პროცესის ძირითადმა მასამაც ცივილიზებული, ნორმალური ხასიათი შეიძინა. განვითარებულ ქვეყნებში ისინი არ წარმოადგენენ ლტოლვილთა ნაკადს უმუშევრობის რაიონებიდან ან ეთნიკური თუ რელიგიური კონფლიქტების ზონებიდან. ახალი მცხოვრებნი მოცემულ ოლქში უკვე აღარ არიან სასოწარკვეთისა და ვისიმე დანაშაულის, გაბოროტების გრძნობის მატარებელნი. ამასთან, შესუსტდა კუთხურობის, თავისიანებად და უცხოებად დაყოფის ტრადიციებიც. შედეგად ბინადრობის ცენზი უკვე აღარ განიხილება სტაბილურობის უზრუნველყოფის ფაქტორის სახით. შენარჩუნებულია ბინადრობის ცენზის ეთიკური მხარე. არ არსებობს მორალური უფლება მიიღო არჩევნებში მონაწილეობა ახალ ოლქში გადასახლებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ. შესაბამისად, თანამედროვე ბინადრობის ცენზი ნახევარ წელიწადს არ აღემატება. მაგრამ ბინადრობის ცენზი რჩება ყველა კანდიდატისათვის ნებისმიერ არჩევით პოსტზე. რაც უფრო მაღალია არჩევითი

თანამდებობა, მით უფრო დიდია ქვეყანაში, მოცემულ ოლქში ცხოვრების ვადა. XIX საუკუნეში ქალების ცხოვრება ოჯახით იყო შემოფარგლული. მათი განათლებისა და ოჯახის გარეთ დასაქმების ზრდასთან, საკუთარი უფლებებისათვის ბრძოლის გაშლასთან ერთად ქალებმა მოიპოვეს საარჩევნო უფლებები.

გარდა ოფიციალური და დემოკრატიული საზოგადოების პრინციპების შესაბამისი შეზღუდვებისა, არის კიდევ არაოფიციალური, ნახევრადოფიციალური და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების მიერ მიღებული ოფიციალური შეზღუდვები. მაგალითად, საბჭოთა კავშირში დიდი ხნის მანძილზე ოფიციალურად მოქმედებდა კლასობრივ-წოდებრივი ცენზები, რომლებიც ზღუდავენ, მაგალითად, კულაკების, რეპრესირებულთა შვილების საარჩევნო აქტივობას. გარდა ამისა, მოქმედებდა იდეოლოგიური და პარტიული ცენზები.

საარჩევნო ფილტრების სახით შეიძლება გამოვიდეს საარჩევნო კამპანიის ორგანიზების სამართლებრივი პრინციპები. მაგალითად, კონკურენტებს შორის სააგიტაციო კამპანიის რესურსების თანასწორობისა და სამართლიანი განაწილების მოთხოვნის დაცვა გამოდის ერთ-ერთი ასეთი ფილტრის სახით. ის გულისხმობს:

- საარჩევნო ფონდების გათანაბრებას (ისეთი საშუალებების გამოყენებით, როგორცაა სახელმწიფო დაფინანსება, კერძო შენატანების შეზღუდვა, კორპორაციებისა და უცხოელი მოქალაქეებისაგან თანხების მიღების აკრძალვა და სხვა);

- მასმედიის, განსაკუთრებით ელექტრონულის დაახლოებით თანაბარი მისაწვდომობის უზრუნველყოფა (ამის გარეშე არჩევნები იქცევა მანიპულირების ინსტრუმენტად);

- არჩევნებში უპირატესობის მოსაპოვებლად სახელმწიფო სახსრების გამოყენების მკაცრი აკრძალვა. ეს უკანასკნელი ასევე გულისხმობს სახელმწიფოს ხელმძღვანელებისა და მაღალი რანგის ჩინოვნიკების მიერ თავისი მდგომარეობის არგამოყენებას საარჩევნო კამპანიის დროს და ა.შ.

სოციალური ბარიერის სახით შეიძლება გამოვიდეს სოციალური წარმოშობა, ასაკი და სხვა ფაქტორები. მაგალითად იმისათვის, რომ პიროვნება არჩეული იყოს ლორდთა პალატაში აუცილებელია დამსახურება წყმშობლოს წინაშე, გარკვეული ტიტული და უმწიკვლო რეპუტაცია.

სოციალური ფილტრის სახით ადრე ფართოდ გამოიყენებოდა ქონებრივი ცენზი. დღეს ამგვარი პრაქტიკა, ფაქტობრივად, მოხსნილია, მაგრამ ფული ის ფაქტორია, რომელსაც შეუძლია კანდიდატს

დაეხმაროს საარჩევნო ბარიერების დაძლევაში. ამასთან, არა იმდენად რეგისტრაციის წესების, რამდენადაც საარჩევნო კამპანიის წარმართვასა და შედეგების შეჯამების დროს. მექრთამეობას საარჩევნო პრაქტიკაში საფუძვლად უდევს ის გარემოება, რომ იგი კანდიდატს ეხმარება „ხელისუფლებაში მოსვლასა“ და დეფიციტური სიკეთეების მიღებაში.

ფული და პოლიტიკა — ერთმანეთისგან განუყოფელია. ფულს პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად ძველ დროშიც იყენებდნენ, მაგრამ ფულის გამოყენებამ პოლიტიკაში განსაკუთრებით ფართო ხასიათი XX საუკუნეში მიიღო, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების განვითარებასთან ერთად. მასმედია ძლავრი საშუალება აღმოჩნდა ამომრჩევლების განწყობაზე ზემოქმედებისათვის. როგორც წესი, იმარჯვებს ის კანდიდატი, რომელმაც მეტი ფულის მოგროვება შეძლო. დღეს არჩევნები არის არა უმრავლესობის გამარჯვება უმცირესობაზე, არამედ დიდი ფულის გამარჯვება პატარა ფულზე. „პოლიტიკა — კაპიტალის ხელსაყრელი განთავსების სფეროა“.

საარჩევნო ფილტრების დისკრიმინაცია და მისი შედეგები.

სოციალური ფილტრების უზომოდ გამკაცრება კი არ გადაწყვეტს, არამედ აძნელებს ამოცანას. ფუნქციის ნაცვლად სოციალური არხი დისფუნქციაზე ხდება ორიენტირებული.

რესურსების თვალსაზრისით უფრო უზრუნველყოფილი კანდიდატები, რომელთა უკან დგანან ძლიერი სპონსორები, პოლიტიკური ლობი ან უბრალოდ მაფიოზურ-კლანური სტრუქტურები უპირატეს შანსებსღებულობენ უბრალო მოქალაქეებთან შედარებით, რომლებიც მსგავს მხარდაჭერას მოკლებულნი არიან.

ფილტრის დარღვევა იმათ დემორალიზებას იწვევს, ვინც პატიოსნად გაიარა საარჩევნო გამოცდები. იმათ კი, ვისთვისაც პროცესი „გაადვილებული“ იყო, ახასიათებთ უპასუხისმგებლობა ელექტორატისა და მთლიანად მოსახლეობის მიმართ. მოსახლეობას კი უჩნდება უნდობლობა საარჩევნო ინსტიტუტებისა და ხელისუფლებისადმი, რომელიც ხელს უწყობს უხეშ დარღვევებს.

დროთა განმავლობაში ფილტრის ხარვეზები კრიტიკულდება და გამოწკლისები წესად იქცევა. დეფორმირებული ფილტრები ხელისუფლებისაკენ ატარებს დაუმსახურებელ, უსინდისო, უნიჭო ადამიანებს. პოლიტიკური კლიმატი საზოგადოებაში უარესდება ისევე, როგორც უარესდება პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა ხარისხი.

თუ უნიჭო პოლიტიკოსების რაოდენობა, რომელთაც „დამახინჯებულ ფილტრს“ გააღწიეს, კრიტიკულ მასას გადააჭარბებს, მაშინ

საზოგადოებას ღრმა პოლიტიკური კრიზისი ემუქრება. ამ კრიზისს კი „პოლიტიკურ ოროსანთა“ მთავრობა ვერაფერს მოუხერხებს.

§ 3. საარჩევნო ინსტიტუტების დისფუნქციები

პოლიტიკური ინსტიტუტების დისფუნქცია. საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს აქვთ ფუნქციები და დისფუნქციები. როდესაც ისინი მოქმედებენ თავისი პირდაპირი დანიშნულების შესაბამისად და საზოგადოებისათვის სარგებლობა მოაქვთ, მაშინ ლაპარაკობენ ინსტიტუტების ფუნქციების შესახებ, ხოლო თუკი ისინი ღალატობენ თავიანთ მისიას და ადამიანებს ზიანს აყენებენ, მაშინ საქმე ეხება დისფუნქციას.

პოლიტიკური ინსტიტუტების დისფუნქციები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგანაც მათ მიერ მოტანილი ზიანი ძნელია შეფასდეს პირდაპირი დანაკარგების სახით და, გარდა ამისა, უარყოფითი შედეგები შეიძლება არა მყისვე, არამედ გარკვეული და საკმაოდ ხანგრძლივი დროითი ინტერვალის შემდეგაც გამოვლინდეს.

ავტორიტარულ სახელმწიფოებში არჩევნები გამოდის დემოკრატიული ფასადის, ლამაზი დეკორაციის სახით, რომელიც ადამიანთა ვიწრო ჯგუფის ან ერთი პირის ხელისუფლებას ნიღბავს. თუ არჩევნები პოლიტიკურ შირმადაა გადაქცეული, რომელიც ხელისუფლების ჭეშმარიტ არსს ნიღბავს, მაშინ უნდა ვილაპარაკოთ არა ფუნქციის, არამედ არჩევნების დისფუნქციის შესახებ.

საარჩევნო კამპანიის დისფუნქციის არსი. არჩევნები უალრესად ხელსაყრელი საქმიანობაა ყველასთვის, ვინც მასში მონაწილეობს. კანდიდატების უმრავლესობას გამარჯვების არანაირი შანსი არა აქვს, მაგრამ ისინი საარჩევნო კამპანიაში უზარმაზარ თანხებს ხარჯავენ და, ამასთან, იმ ფულის დიდი ნაწილი მათი არაა, თანხას სპონსორებისაგან ღებულობენ. თუმცა, ამ თანხებს მთლიანად საარჩევნო კამპანიას არც ახმარენ.

არჩევნების ფუნქციაა მოქალაქეები აქტიურად ჩააბას ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და ჩამოაყალიბოს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ელექტორალური ქცევის დადებითი საღდო. მაგრამ საარჩევნო პროცესიდან გამომდინარე, მას ყოველთვის თან სდევს უამრავი დარღვევა, რითაც გარკვეული პიროვნებები და ძალები უკანონო გზებით საკუთარი მიზნების მიღწევას ცდილობენ.

რაც უფრო მეტი დარღვევებით მიმდინარეობს საარჩევნო კამპანია, მით უფრო ნაკლებია ამომრჩეველთა სურვილი მონაწილეობა მიიღონ მომდევნო არჩევნებში, უფრო დაბალია ნდობა ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობისადმი და დიდია ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობის სურვილი. ამას მოწმობს არჩევნების დამთავრების შემდეგ ჩატარებული ემპირიული გამოკვლევების მონაცემები. პოლიტიკური ქცევის მოტივაცია დაახლოებით ასეთია: თუ ხელისუფლება არ იცავს ჩემს უფლებებს და არ ასრულებს დაპირებებს, მაშინ მე რატომ უნდა შევასრულო ჩემი მოვალეობანი და დავემორჩილო მას?

ყველაზე საშიშია, როდესაც საარჩევნო მაქინაციებს ჩამოყალიბების პროცესში მყოფ დემოკრატიულ საზოგადოებაში იყენებენ, რომელშიც ჯერ კიდევ არ დამკვიდრებულა თავისუფლების პრინციპები. ხელისუფლება, აკრძალულ ტექნოლოგიებს, თუნდაც კეთილი სურვილებიდან გამომდინარე, მიმართავდეს (მაგალითად, არ დაუშვას ხელისუფლებაში კომუნისტების მოსვლა, რომელთაც საზოგადოება ტოტალიტარიზმისკენ შეიძლება დააბრუნონ), ამით დემოკრატიის დისკრედიტირებას ახდენს და მისი მომხრეების ბაზას არყვეს.

საარჩევნო კამპანიის დისფუნქციის სახეები. ფართოდაა გავრცელებული საარჩევნო კამპანიის შედეგების ფალსიფიცირება და დამახინჩების სხვადასხვა სახეები. ზშირია ხმის მიცემის და შეჯამების წესების ისეთი დარღვევა, როგორიცაა ზედმეტი საარჩევნო ბიულეტენების დამზადება და გათვალისწინება, ერთი კანდიდატისთვის მიცემული ხმების პირდაპირი მიწერა მეორისათვის, იმ ხმების ამოღება, რომელიც არასასურველმა კანდიდატმა მიიღო და ა.შ.

ბიულეტენები, რომლებიც დარღვევებით ფორმდება, იწოდება „დევიანტურ ხმებად“. სულაც არაა აუცილებელი, რომ თითოეული მათგანის უკან იდგეს ამომრჩეველი, რომელიც განზრახ ამახინჩებს მონაცემებს. დარღვევები შეიძლება მომდინარეობდეს ადმინისტრაციის მხრიდან, რომელიც, მაგალითად, ანადგურებს ბიულეტენების ნაწილს, ყრის ყალბ ბიულეტენებს და ა.შ. სწორედ ამიტომ ლაპარაკობენ „დევიანტური“ ნორმიდან გადახრილი ხმების შესახებ.

პოლიტოლოგთა აზრით, ასეთი ხმები მეტია დახურულ საზოგადოებებში, იქ სადაც არსებობს კასტური, წოდებრივი ან კლასობრივი ბარიერები, სადაც ადგილი აქვს მოსახლეობის იდეოლოგიურ იზოლაციას, რელიგიურ ტაბუს, რასობრივ სეგრეგაციას და ა.შ.

კანონმდებლობა ყველა ქვეყანაში მკაცრ ზომებს ითვალისწინებს ხმის მიცემის პროცედურების დარღვევისათვის, განსაკუთრებით კი

მისი შედეგების გაყალბებისათვის. დარღვევების ცალკეული შემთხვევები არ აუქმებს ჩატარებული ხმის მიცემის კანონიერებას. საარჩევნო პრაქტიკა დასაშვებად მიიჩნევს გარკვეულ დიაპაზონს, რომლის ფარგლებშიც დარღვევათა რაოდენობა შეიძლება მერყეობდეს მინიმალურიდან კრიტიკულ რაოდენობამდე. მექრთამეობა და ღია მოსყიდვაც კი ავტომატურად არ აუქმებს არჩევნებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ უმრავლეს შემთხვევებში, არჩევნების დარღვევის ფაქტების დასაბუთება ძალზედ რთულია, რადგანაც ეს ყველაფერი ხდება არაფორმალურ სფეროში, არანაირად არ ფიქსირდება, კეთდება საიდუმლოდ და სიფრთხილის ყველა შესაძლო წესის დაცვით.

ელექტორალურ დარღვევებს ასევე მიეკუთვნება სახელმწიფო მოსამსახურის მიერ სამსახურებრივი ქონებისა (მათ შორის ავტომანქანების) და სახსრების გამოყენება გარკვეული პარტიის ან კანდიდატების მხარდასაჭერად, თანამშრომლებზე ზეწოლა მათ მიერ გარკვეული ელექტორალური გადაწყვეტილების მისაღებად და ა.შ. პოსტსაბჭოურ სინამდვილეში ამგვარ ელექტორალურ დანაშაულს სახელისუფლო პარტიის მხრიდან მასობრივი ხასიათი აქვს და პრაქტიკულად დაუსჯელი რჩება.

კორუფცია ელექტორალურ სფეროში არ შემოიფარგლება მექრთამეობით ან ხმების გაყალბებით. დარღვევები ასევე გულისხმობს მაკომპრომეტირებელი მასალების გავრცელებას კანდიდატებზე, ხმების დათვლის პროცედურების დარღვევას (ბიულეტენების ერთი დასტიდან მეორეში გადატანა, მათი სათვალავში მიუღებლობა, ორჯერ დათვლა, ხმის მიცემის ოქმის დამახინჯება და ა.შ.).

სპეციფიკურ მოვლენად იქცა „კომპრომატების ომი“, რაც რეგულარულად ჩაღდება ხოლმე არჩევნების დროს მასმედიაში. ის მაშინ იწყება, როდესაც ერთი კანდიდატის მომხრე მასმედიის საშუალებები იწყებს კრიტიკულ და მაკომპრომეტირებელი მასალების გამოქვეყნებას კონკურენტებზე. ეს უკანასკნელნიც, თავისი მედიაარხებით ანალოგიურ ზომებს მიმართავენ.

დისფუნქცია, რომელსაც ზიანი მოაქვს საზოგადოებისათვის, გამოიხატება არა მარტო საარჩევნო კამპანიის შედეგების ფალსიფიცირებასა და დამახინჯებაში, არამედ აღამიანებით მანიპულირების მცდელობაში. მანიპულირებას, როგორც ფარულ სოციალურ მართვას, აშკარა უპირატესობა აქვს ბატონობის ძალისმიერ და ეკონომიკურ მეთოდებთან შედარებით. ის არ მოითხოვს ფიზიკურ მსხვერპლს, არ მოითხოვს ისეთ დიდ მატერიალურ დანახარჯებს, რაც აუცილებელია ელექტორალური ზეგავლენის ეკონომიკური რესურსების გამოყენების

შემთხვევაში (პოლიტიკური ლიდერებისა და აქტიური ორგანიზებული ძალების მოსყიდვა). მოხერხებული საინფორმაციო და სხვა სახის მანიპულირება განსაკუთრებით ეფექტურია ფინანსურ-ეკონომიკურ ხელისუფლებასთან შეხამებით, არაპოპულარულ რეჟიმებსაც კი შესაძლებლობას აძლევს შეინარჩუნოს ფორმალურად დემოკრატიული ინსტიტუტები და გარეგნული რესპექტაბელობა.

ელექტორალურ პრაქტიკაში გავრცელებული ბოროტმოქმედებანი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია მოსახლეობის მენტალიტეტსა და პოლიტიკურ კულტურაზე, ვიდრე საარჩევნო კანონმდებლობის თავისებურებებზე, მის წინააღმდეგობებსა და ხარვეზებზე. დიდი ხანია შემჩნეულია, რომ ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური სისტემის მიუღებლობისა და ხელისუფლებისადმი უნდობლობის ან საზოგადოების კრიმინალურობის მაღალი დონის პირობებში ადამიანები აუცილებლად პოულობენ „ახალ ხერელებს“ საარჩევნო დარღვევებისათვის.

არჩევნების სამართლიანობისა და ობიექტურობის მიღწევის გზები. ფალსიფიკაციების თავიდან ასაცილებლად ცდილობენ შეიქმნას ხმის მიცემის პროცესისა და მისი შედეგების კონტროლის საიმედო მექანიზმი. ის გულისხმობს დამოუკიდებელი, მათ შორის საერთაშორისო დამკვირვებლების გამოყენებას ხმის მიცემის შედეგების დამოუკიდებელ პარალელურ შეჯამებას, რასაც ერთად ან ცალკე აკეთებენ არჩევნების მონაწილე პარტიებისა და აგრეთვე მასმედიის წარმომადგენლები და ა.შ.

არჩევნების სამართლიანობა (პატიოსნება), როგორც წესი, მიიღწევა რამდენიმე პროცედურის გამოყენებით. ამომრჩეველთა სწორი და დროული აღრიცხვა, საარჩევნო სიების განახლება, უზუსტობებისა და დამახინჯებების აღმოფხვრა მნიშვნელოვანწილად ქმნის იმის გარანტიებს, რომ არჩევნების დროს ხმას მისცემენ სწორედ ისინი, ვისაც ამის გაკეთების უფლება აქვთ.

არჩევნების ობიექტურობას ხელს უწყობს მისი ჩატარება ერთდროულად მთელ ქვეყანაში, ამომრჩეველებისათვის საარჩევნო უბნების ადგილმდებარეობისა და მუშაობის საათების შესახებ ინფორმაციის მიწოდება და ა.შ. ოფიციალური პირები ან მოსახლეობის მიერ არჩეული წარმომადგენლები წინასწარ ათვალთვლებენ საარჩევნო უბნებს არჩევნების მონაწილე პოლიტიკური პარტიებისათვის, თანაბრად უზრუნველყოფენ მეთვალყურეობას ხმის მიცემის პროცედურისადმი. საარჩევნო უბნებს უნდა იცავდეს პოლიცია ან სპეცი-

აღური ქვედანაყოფები. რიგ ქვეყნებში არჩევნების დროს იკრძალება სპირტიანი სასმელების გაყიდვა. თავად ხმის მიცემა ხდება სპეციალურ კაბინებში, რაც კონფიდენციალურობას უზრუნველყოფს. ბიულეტენებს ითვლიან სპეციალური სათვლელი მანქანებით, ხოლო დათვლის პროცესს თვალს ადევნებენ პოლიტიკური პარტიები. ოქმების ტრანსპორტირება ოლქებიდან ცენტრში მკაცრი დაცვის ქვეშ ხდება.

არჩევნების ფალსიფიცირებასთან ბრძოლის მთავარი გზაა გახდეს არჩევნები გამჭვირვალე, ხოლო მთელი საარჩევნო პროცესი კი საზოგადოების მხრიდან დაკვირვებისა და კონტროლისათვის ღია იყოს. ხმის მიცემის ღიაობა გულისხმობს, რომ პუბლიკისა და ჟურნალისტებისათვის მისაწვდომია როგორც თავად საარჩევნო პროცედურები, ისევე ხმების დათვლა და საარჩევნო კამპანიის საბოლოო შედეგების შეჯამება.

პრაქტიკა აჩვენებს, რომ საარჩევნო პროცესის ყველა ან ზოგიერთი ეტაპი იმიტომ იხურება ხოლმე, რომ შესაძლებელი გახდეს ხმის მიცემის შედეგების გაყალბება. გამოიყენება საარჩევნო კომისიებისათვის ქრთამის მიცემა, ელექტორატის მოსყიდვა, დაშინება, ეკონომიკური სანქციები, ადმინისტრაციული ზეწოლა არჩევნების ორგანიზატორებსა ან ელექტორატზე.

ხმის მიცემის ღიაობა ნიშნავს, რომ ყოველ ამომრჩეველს თანაბარი შესაძლებლობები აქვს ხმის მიცემის დროს. ხმის მიცემის ღიაობა უნდა განვასხვავოთ მისი კონფიდენციალურობისაგან — პირადი საიდუმლოების გაუნმაურებლობისაგან. ის გულისხმობს ყოველი ხმის ფორმალურ დამოუკიდებლობას დანარჩენებისაგან, რაც, თავის მხრივ, ნიშნავს: ხმის მიცემა უნდა იყოს ანონიმური. ამიტომ საარჩევნო ბიულეტენებში არაა შეტანილი ამომრჩევლის შესახებ რაიმე მონაცემები.

ხმის მიცემის ღიაობა დამკვიდრებულია განვითარებულ დემოკრატიულ ქვეყნებში, დახურული დამახასიათებელია გარდამავალი ეკონომიკისა და განუვითარებელი დემოკრატიის ქვეყნებისათვის. ზოგჯერ კონფიდენციალურობის დაცვის საბაბით ადმინისტრაცია ძალზედ დახურულსა და მიუწვდომელს ხდის არჩევნებს როგორც პრესისათვის, ისე საზოგადოებისათვის. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს მისი განზრახვა გააყალბოს და დაამახინჯოს ხმის მიცემის შედეგები.

კონფიდენციალურობა იცავს ამომრჩევლის უფლებას თავისუფლად და ზეწოლის გარეშე მისცეს ხმა თავისთვის სასურველ პარტიას ან კანდიდატს. ღიაობა, რომელიც ავსებს და აფართოებს კონფიდენციალურობას, საშუალებას აძლევს საზოგადოებასა და მასმედიას

გააკონტროლოს, თუ რა დოზით იცავს მთავრობა ამომრჩეველთა უფლებებს.

დასავლეთის ქვეყნებში დამუშვებულია მექანიზმები, რომელმაც თავიდან უნდა აიცილოს უმაღლეს არჩევით პოსტებზე უპატიოსნო პოლიტიკოსების არჩევა. ერთ-ერთი მთავარი მომენტი მაღალ სახელმწიფო პოსტზე არჩევისას მისი ბიოგრაფიის ყოველმხრივი შემოწმებაა. აშშ-ში პრეზიდენტობის კანდიდატი მზად უნდა იყოს ამისათვის. ამას აკეთებს მკვლევართა სპეციალური ჯგუფი. კანდიდატებმა ასევე შეიძლება დაიხმარონ სპეციალისტები, რათა საკუთარ ბიოგრაფიაში გამოავლინონ ფაქტები, რაც შეიძლება მათ წინააღმდეგ იქნეს გამოყენებული: ცოლის შერთვა, განქორწინება, ბავშვების ქცევა თუ პირადი ცხოვრების სხვა დეტალები. მას შემდეგ, რაც კვლევა ჩატარდება, დადება ჟურნალისტების რიგი, რომელთაც ეს შედეგები ფართო აუდიტორიამდე მიაქვთ. მასმედიის საშუალებები ჩაეჭიდებიან ხოლმე ზოგიერთ ფაქტს და თვითონ აგრძელებენ კვლევას.

კითხვები და დავალებები:

- რას ეწოდება „პოლიტიკური მანქანა“?
- რა ურთიერთობა მყარდება პოლიტიკურ მანქანასა და კანდიდატს შორის?
- როგორ ფიქრობთ, პარტიული მანქანა ხელს უწყობს კანდიდატის მიერ ინდივიდუალური თვისებების გამოვლენას თუ არა?
- რა დადებითი და უარყოფითი მხარეები აქვს პოლიტიკური მანქანის საქმიანობას?
- როგორ ფიქრობთ, არსებობს თუ არა „პოლიტიკური მანქანა“ საქართველოში?
- რატომ შემცირდა აშშ-ში პოლიტიკური მანქანის მნიშვნელობა?
- რა დანიშნულება აქვს საარჩევნო ფილტრებს?
- დაახასიათეთ საარჩევნო ფილტრების სახეები;
- რა როლს ასრულებს ფული საარჩევნო ფილტრების გადალახვის საქმეში?
- რას ეწოდება საარჩევნო ფილტრების დისფუნქცია და რა შედეგები მოსდევს მას?
- რა არის არჩევნებისა და საარჩევნო კამპანიის დისფუნქციის არსი?
- მოკლედ დაახასიათეთ საარჩევნო პროცესის დროს გამოყენებული დარღვევების ძირითადი სახეები. რა ვითარებაა ამ მხრივ საქართველოში?

- რას ეწოდება ელექტორალური კორუფცია?
- როგორია არჩევნების სამართლიანობისა და ობიექტურობის მიღწევის გზები?

რა წაგიკითხეთ:

• **Кравченко А.И. Социология. Учебник. М.: Проспект, 2001 – 536 с.**

ა. კრავჩენკოს სოციოლოგიის სახელმძღვანელოში ცალკე თავი ეთმობა პოლიტიკურ ინსტიტუტებს, სადაც, სხვა საკითხებთან ერთად, განხილულია არჩევნები, როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტი, საარჩევნო კამპანიის მექანიზმი, პოლიტიკური მანქანის, საარჩევნო ფილტრებისა და საარჩევნო ინსტიტუტების დისფუნქციის საკითხები.

• **მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებების ძირითადი გარანტიები. თბ., 1997 – 64 გვ.**

ბროშურაში შესულია სამოქალაქო კულტურის საერთაშორისო ცენტრის მიერ ჩატარებული კონფერენციის მასალები, რომელშიც მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა საარჩევნო დარღვევებსა და მის საწინააღმდეგო მექანიზმების შექმნას საარჩევნო კანონმდებლობაში, ამ მხრივ განხილულია უცხოეთის გამოცდილება და საქართველოში არსებული ვითარება.

• **როგორ დაგაკვირდეთ არჩევნებს? თბ., 1998 – 68 გვ.**

ბროშურა წარმოადგენს სამოქალაქო კულტურის საერთაშორისო ცენტრის მიერ გამოცემულ დამხმარე სახელმძღვანელოს პარტიებისათვის. მასში განხილულია პარტიული დაკვირვების პრაქტიკული ორგანიზების საკითხები. პარტიული დამკვირვებლები კი არჩევნების გაყალბების თავიდან ასაცილებლად, არჩევნების სამართლიანად წარმართვისა და ამომრჩევლების ნების თავისუფალი გამოხატვის ხელშეწყობის მიზნით ინიშნებიან.

V არჩევნები საქართველოში

თ ა გ ი XVI

საქართველოს საარჩევნო სისტემის ისტორიიდან

§ 1. საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები

საქართველოს ისტორიაში პირველი მრავალპარტიული, დემოკრატიული არჩევნები ჩატარდა 1919 წ. 14-16 თებერვალს. არჩეულ იქნა საქართველოს დამფუძნებელი კრება, რომლის წინაშეც უაღრესად საპასუხისმგებლო ამოცანა იდგა — განესაზღვრა საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური წყობის საფუძვლები, შეემუშაებინა კონსტიტუცია.

ღამუშანებაში კრების არჩევნების პირობები. საქართველოს 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი ითვალისწინებდა დამფუძნებელი კრების მოწვევას. 1918 წლის 22 ნოემბერს საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტმა დაამტკიცა დამფუძნებელი კრების არჩევნების დებულება. იგი ითვალისწინებდა საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული ხმის მიცემით დამფუძნებელი კრების 130 წევრის არჩევას პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე პარტიული სიების მიხედვით. არჩევნების ჩატარება ევალებოდა ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას, მისდამი დაქვემდებარებულ საქალაქო, სამაზრო და სასოფლო საზოგადოებათა კომისიებს. საარჩევნო კომისიაში შედიოდნენ იმ პოლიტიკურ პარტიათა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა წარმომადგენლები, რომლებიც არჩევნებში მონაწილეობას მიიღებდნენ.

დამფუძნებელი კრების არჩევნებში გარდა „სტაჟიანი“ პარტიებისა, მონაწილეობის სურვილი გამოთქვეს სპეციალურად არჩევნების წინ სახელდახლოდ შექმნილმა პარტიებმა, როგორც იყო „ესთეტიკური ლიგა“, „ევგენი დვალის პარტია“ და სხვ. არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად პარტიების რეგისტრაციის დროს დადგა ერთი სერიოზული პრობლემა — მასში არაქართული პარტიების მონაწილეობის შესახებ. საქართველო საუკუნეზე მეტ ხანს შედიოდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქვეყანაში დარჩა ზოგიერთი რუსული პარტია. ასეთი იყო, მაგალითად, რუსეთის კონსტიტუციურ-დემოკრატიული (კადეტების) პარტია, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია. ასევე საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედებდა სომხური პარტიები — „დამნაკუთიუნი“, სომხეთის სახალხო პარტია, აზერბაიჯანული პარტია „მუსავატი“ და სხვ.

საერთაშორისო სამართლის ნორმების მიხედვით, უცხო სახელმწიფოთა პარტიებს უფლება არ ჰქონდათ მონაწილეობა მიეღოთ საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში. ზემოთ დასახელებული პარტიების ნაწილმა უარი თქვა თავიანთი პარტიული სიების წარმოდგენაზე, ხოლო მათი ყოფილი წევრები ჩაეწერნენ საქართველოს საზღვრებში მოქმედ პარტიებში და არჩევნებში მონაწილეობას იღებდნენ, როგორც საქართველოს მოქალაქეები.

ბოლშევიკების პარტია არ სცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას და, ბუნებრივია, არ მონაწილეობდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში. მაგრამ არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად თავისი სია წარმოადგინა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ, რომელიც ბოლშევიკების თანამგრძნობ პარტიად ითვლებოდა. ეს პარტია დაუშვეს საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში. ამან გარკვეული პროტესტი გამოიწვია საზოგადოებაში.

საბოლოოდ, დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად რეგისტრირებულ იქნა 15 პარტიული სია:

- საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია — სია № 1;
- საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია — სია № 2;
- საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია — სია № 3;
- სომხური რევოლუციური პარტია „დამნაკუთიუნი“ — სია № 4;
- სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია — სია № 5;
- მუსლიმანთა ეროვნული საბჭო — სია № 6;
- საქართველოს რადიკალ-დემოკრატების პარტია — სია № 7;
- ეროვნული პარტია — სია № 8;

- მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების პარტია — სია № 9;
- შოთა რუსთაველის ჯგუფი — სია № 10;
- დამოუკიდებელთა (უპარტიოთა) კავშირი — სია № 11;
- ბორჩალოს მაზრის მცხოვრებ მუსლიმანთა ჯგუფი — სია № 12;
- რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია — სია № 13;
- ესთეტიკური ლიგა პატრიოტებისა — სია № 14;
- საქართველოს ელინთა დემოკრატიული ჯგუფი — სია № 15;

სულ დამფუძნებელ კრებაში უნდა აერჩიათ 130 დეპუტატი. პარტიულ სიებში სხვადასხვა რაოდენობით იყვნენ დასახელებული კანდიდატები. მაგალითად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სიაში შედიოდა 130 კანდიდატი, ეროვნულ-დემოკრატების სიაში — 113 კანდიდატი, სოციალისტ-რევოლუციონერების სიაში — ასევე 113, სოციალისტ-ფედერალისტების — 90, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების — 37, მუსლიმანთა ეროვნული საბჭო წარმოდგენილი იყო 6 კანდიდატით და ა.შ.

ღამუშენებელი კრების არჩევნების მიმდინარეობა.

არჩევნები ტარდებოდა საქართველოსთვის უაღრესად რთულ, მძიმე პირობებში. იმ დროს არსებულ ვითარებაზე გარკვეულ წარმოდგენას შეგვიქმნის თუნდაც საარჩევნო მოწოდება, გამოქვეყნებული მთავრობის გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ 1919 წ. 12 თებერვალს:

„14, 15 და 16 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებია! მოქალაქენო! ამ დღეს უნდა გადასწყდეს საქართველოს ბედი! თქვენ თვითონ უნდა გამოსჭედოთ იგი! საქართველოს ერთი დიდი მტერთაგანი იქნება არჩევნებისადმი გულცივობა! ამ საბედისწერო მომენტში, როდესაც მრავალი მტერი გარს გვახვევია და სიკვდილით გვემუქრება, საქართველოს მოქალაქენო, თქვენ უნდა გასცეთ მათ შესაფერი პასუხი! იქ, სადაც იარაღია საჭირო, — იარაღით ხელში და იქ, სადაც სიტყვაა — სიტყვით.

დამფუძნებელი კრების არჩევნებში თქვენ უნდა გამოსთქვათ თქვენი მტკიცე სურვილი და უღრეკი ნება საქართველოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკის და დემოკრატიულ წესწყობილების დასაცავად. ერთ წუთსაც არ დაივიწყოთ, რომ დამფუძნებელი კრების არჩევნები უდიდესი მოვლენაა ჩვენი ერის ცხოვრებაში! არჩევნების დღეებში არც ერთი არ დაარჩეთ შინ! ყველამ მიაშურეთ საარჩევნო ყუთებს! არც ერთმა არ დაკარგოთ ხმა!“

მიუხედავად გაწეული დიდი მოსამზადებელი მუშაობისა, საარჩევნო სიების შედგენა, დიდთოვლობის გამო, ვერ მოხერხდა ზემო.

სვანეთში, ფშავ-ხევსურეთის დიდ ნაწილში. არჩევნებში მონაწილეობა ვერ მიიღეს ასევე ბათუმის ოლქის, ბორჩალოს, ახალციხე-ახალქალაქის მაზრების მცხოვრებლებმა. დამფუძნებელი კრების ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ გააუქმა არჩევნების შედეგები ქ. დუშეთში, იქ დაშვებულ ბოროტმოქმედებათა გამო. გადაწყდა, რომ დუშეთსა და იმ მხარეებში, სადაც 14—16 თებერვალს სხვადასხვა მიზეზების გამო არჩევნების ჩატარება ვერ მოხერხდა, ის ერთდროულად ჩაეტარებინათ განაფხულზე.

ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ კანონიერად სცნო 505.477 ხმა. ეს ხმები პარტიებს შორის შემდეგნაირად იყო განაწილებული:

სოციალ-დემოკრატიული პარტია — 409.766 ხმა;

სოციალისტ-ფედერალისტები — 33.721 ხმა;

ეროვნულ-დემოკრატები — 30.154 ხმა;

სოციალისტ-რევოლუციონერები — 21.721 ხმა.

არჩევნებში მონაწილე სხვა პარტიებმა ხმების უმნიშვნელო რაოდენობა მიიღეს. საქართველოს რადიკალურ-დემოკრატიულმა პარტიამ — 3107 ხმა, დაშნაკცუთიუნის პარტიამ — 2353 ხმა, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტებმა — 1616, ნაციონალისტურმა პარტიამ — 1533, დამოუკიდებელ უპარტიოთა კავშირმა — 795, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულმა მუშათა პარტიამ — 779, მუსულმანთა ეროვნულმა საბჭომ 6 ხმა, საქართველოს ელინთა დემოკრატიულმა ჯგუფმა — 12 ხმა, შოთა რუსთაველის ჯგუფმა — 51, პატრიოტების ესტეტიკურმა ლიგამ — 53, ბორჩალოს მაზრის მცხოვრებ მუსულმანთა ჯგუფმა — 77 ხმა.

ღამუშანეპული კრების არჩევნების შედეგები. არჩევნების შედეგების მიხედვით განისაზღვრა საარჩევნო მეტრი (ხმების რაოდენობა, რაც საკმარისი იყო დამფუძნებელ კრებაში ერთი დეპუტატის გასაყვანად). ეს შეადგენდა სულ 3748 ხმას. მხოლოდ 4-მა პარტიამ შეძლო დამფუძნებელი კრების შემადგენლობაში თავისი წარმომადგენლების გაყვანა. სოციალ-დემოკრატებმა მოიპოვეს 109 ადგილი, ეროვნულ-დემოკრატებმა — 8, სოციალისტ-ფედერალისტებმა — 8, სოციალისტ-რევოლუციონერებმა — 5.

1919 წლის აგვისტოში ჩატარდა დამატებითი არჩევნები (ახალციხის მაზრაში), რომლის შედეგად დაშნაკცუთიუნებმა საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში გაიყვანეს 3 დეპუტატი, ნაციონალისტებმა — 1, სოციალისტ-ფედერალისტებმა — 1. შესაბამისად, შემცირდა სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლობა, მაგრამ ამას,

ცხადია, არანაირი ზეგავლენა არ მოუხდენია დამფუძნებელ კრებაში ამ პარტიის დომინირებულ მდგომარეობაზე.

დამფუძნებელი კრების არჩევნების დროს დაშვებული დარღვევების შესახებ კრიტიკული შენიშვნები გამოთქვეს ეროვნულ-დემოკრატიულმა და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიებმა. ისინი მიუთითებდნენ, რიგ შემთხვევებში, საარჩევნო კომისიების არაობიექტურობასა და სახელმწიფო ადმინისტრაციის არჩევნებში ჩარევაზე სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სასარგებლოდ. მაგრამ, დარღვევების მიუხედავად, ეჭვქვეშ არ დაყენებულა მთლიანად დამფუძნებელი კრების არჩევნების შედეგები.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების პირველი სხდომა გაიხსნა 1919 წ. 12 მარტს — რუსეთის 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის მეორე წლისთავზე. სხდომა გახსნა დამფუძნებელი კრების უხუცესმა წევრმა, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელმა სილიბისტრო ჯიბლაძემ. დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარედ ერთხმად აირჩიეს ნ.ჩხეიძე, ხოლო მის უფროს ამხანაგად — ალ.ლომთათიძე. ნ.ჩხეიძის საქართველოში არყოფნის გამო თავმჯდომარის ნაცვლად სიტყვა წარმოთქვა ალ.ლომთათიძემ, ხოლო სიტყვის შემდეგ გამოაცხადა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი, მიღებული 1918 წ. 26 მაისს. კრებამ ის ფეხზე ამდგარმა მოისმინა და ერთხმად დაადასტურა. დამფუძნებელი კრების ყველა წევრმა ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს.

დამფუძნებელმა კრებამ შეიმუშავა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომელიც 1921 წლის 21 თებერვალს მიიღეს, თბილისის მისადგომებთან რუსეთის წითელი არმიის წინააღმდეგ მძიმე ბრძოლების დროს.

§ 2. საარჩევნო სისტემა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციაში

1921 წლის კონსტიტუციაში ასახულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი ცხოვრების გამოცდილება, ისევე როგორც იმდროინდელი მმართველი პარტიის — სოციალ-დემოკრატიული პარტიის იდეალები და მისწრაფებები.

საქართველო პირველი ქვეყანა აღმოჩნდა მსოფლიოში, სადაც ხელისუფლების სათავეში სოციალ-დემოკრატიული პარტია მოვიდა.

აქედან გამომდინარე, ქართველი სოციალ-დემოკრატები თავიანთ მისიად მიიჩნევდნენ მთელი მსოფლიოსათვის ეჩვენებინათ, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო სანიმუშო დემოკრატიული საზოგადოება, რომელიც ერთი მხრივ, დაძლევდა „ბუროკრატიული დემოკრატიის შეზღუდულობას“ და, მეორე მხრივ, გაემიჯნებოდა ბოლშევიკების ანტიდემოკრატიულ ექსტრემიზმს, რომლებმაც ხალხის მმართველობის სახელით ტოტალიტარულ სახელმწიფოს ჩაუყარეს საფუძველი.

სანიმუშო დემოკრატიული სახელმწიფოს შექმნის სურვილიდან გამომდინარე, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ფუძემდებლები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ საარჩევნო სისტემის დემოკრატიულობას. კონსტიტუციის 46-ე მუხლი აცხადებდა, რომ საქართველოს პარლამენტი ირჩევა საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი, ფარული და პროპორციული კენჭისყრის საფუძველზე. საარჩევნო უფლება ჰქონდა ყოველ სრულწლოვანი მოქალაქეს, განურჩევლად სქესისა, 20 წლის ასაკიდან.

საარჩევნო ასაკი. საკონსტიტუციო კომისიაში გამოითქვა მოსაზრება, რომ ამომრჩეველთა წლოვანება 18 წლამდე დაეყვანათ. მიუთითებდნენ, რომ ეს განხორციელდა რუსეთის რევოლუციის დროს. საკონსტიტუციო კომისიამ არ მიიღო ეს წინადადება. აღინიშნა, რომ 18-წლიანებისთვის საარჩევნო უფლების მინიჭების იდეა ნაკარანხევი იყო არა პრინციპული მოსაზრებებით, არამედ იმ გარემოებით, რომ ომის პირობებში 18 წლის ასაკიდან გაიწვიეს ჯარში ახალგაზრდები, და რადგანაც სამხედრო მოვალეობა დაეკისრათ, საარჩევნო უფლებაც არ შეიძლება არ მისცემოდათ. კომისიის უმრავლესობის აზრით, ეს იყო არანორმალური ვითარების შედეგი და ჩვეულებრივ პირობებში სამხედრო ვალდებულების მოხდა 20 წლის ასაკიდან უნდა ყოფილიყო.

საარჩევნო ოლქები. საკონსტიტუციო კომისიაში საბოლოოდ იმ აზრმა გაიმარჯვა, რომ ერთი საარჩევნო ოლქის სისტემით ჩატარებულმა არჩევნებმა სათანადო შედეგი ვერ გამოიღო. პარლამენტში პარტიულ ინტერესებთან ერთად წარმოდგენილი უნდა იყოს ადგილობრივი ინტერესებიც. საქართველოს „გეოგრაფიული მდგომარეობა, მთა-ბარიანი ადგილები, მრავალი ერის და სარწმუნოების ხალხის მოხვედრა რესპუბლიკის ფარგლებში თხოულობს ერთგვარ ანგარიშის გაწევას. ამიტომ ადგილობრივ ინტერესებსაც უნდა ეყოლოს პარლამენტში თავისი წარმომადგენელი“.

საკონსტიტუციო კომისიამ საჭიროდ ჩათვალა არსებული პრაქტიკის შეცვლა (დამფუძნებელი კრების არჩევის დროს საქართველო წარმოადგენდა ერთ საარჩევნო ოლქს) და მიზანშეწონილად მიიჩნია საქართველოს საარჩევნო ოლქებად დაყოფა. როგორც საკონსტიტუციო კომისიის წევრი ს.ჯაფარიძე აღნიშნავდა, საკონსტიტუციო კომისია ამ დროს ხელმძღვანელობდა შემდეგი მოსაზრებებით:

1. ადგილობრივად არჩეული დეპუტატი უფრო უკეთ გამოხატავს ადგილობრივ ინტერესებს;

2. ადგილობრივად არჩეული დეპუტატი უფრო მჭიდროდ დაუკავშირებს განაპირა კუთხეებს ცენტრს;

3. დეპუტატი, როგორც წარმომადგენელი მთელი ერისა, ამალდება მთელი ერის ინტერესების დაცვამდე და ამ უმალღეს ინტერესებს დაუმორჩილებს კუთხურ ინტერესებს.

საკონსტიტუციო კომისიის თვალსაზრისი დამფუძნებელ კრებაში კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დროს არ გაიზიარეს სოციალ-დემოკრატიულმა, სოციალ-ფედერალისტთა და ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიებმა. მათ მხარი დაუჭირეს არსებული სისტემის შენარჩუნებას, რომლის დროსაც საქართველო ერთ საარჩევნო ოლქს წარმოადგენდა. ამ სისტემის მომხრეთა ძირითადი არგუმენტები შემდეგი იყო:

1. საქართველო პატარა სახელმწიფოა, ამიტომ მისი კიდევ ოლქებად დაყოფა სრულიად ზედმეტია;

2. არჩევნების ორგანიზება უფრო ადვილია ერთი საარჩევნო ოლქის პირობებში;

3. ცალკე ოლქებად დაყოფა გააძლიერებს კუთხურ პატრიოტიზმს, დეპუტატებს დაავიწყებს ქვეყნის საერთო ინტერესებს, შეიძლება საფრთხე შეექმნას რესპუბლიკის ტერიტორიულ მთლიანობას.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის წარმომადგენლის ს.დადიანის თქმით, საქართველოს დაყოფა საარჩევნო ოლქებად არასასურველი იყო პირველ რიგში სწორედ „სპეციფიკური ადგილობრივი... ისტორიული მიზეზების გამო“, კერძოდ, „მთელი ჩვენი ძველი ისტორიული ცხოვრება ხასიათდება დაქსაქსულობით, პარტიკულიარიზმით, რომელსაც ასაზრდოებდა ფეოდალიზმი“. მართალია, მას შემდეგ განვითარდა მთლიანობის გრძნობა და ეროვნული შეგნება, მაგრამ „დღესაც არსებობს ერთგვარი ტომობრივი ტრადიციები, კუთხური პატრიოტიზმი და ჩვენ რომ ხელი შეუწყოთ ამ გრძნობას, გავადვიოთ იგი, ამით სამარეს გაუთხრით ჩვენს ერთობას; ისევ დაქსაქსავთ მთლიანს ერს და ამით შეუძლებელს გავხდით ეროვნულს აღორძინებას“.

ს.დადიანი აღნიშნავდა, რომ საფრანგეთის ან აშშ-ის საარჩევნო ოლქებად დაყოფა, ამ ქვეყნების ტერიტორიული სიდიდის გამო, საფრანგეთით გასაგებია, მაგრამ „საქართველოს დაყოფა გულის ან ოზურგეთის მაზრის და სხ. დეპუტატებად სრულიად მიუღებელია“.

საქართველოს საარჩევნო ოლქებად დაყოფას მხარი დაუჭირეს ესერებმა, რომელთაც დამაჯერებლად არ მიაჩნდათ მოწინააღმდეგეთა არგუმენტები: „გვეუბნებიან კუთხური პატრიოტიზმი განვითარდება, ყველა თავისკენ ვაიწვევს და რესპუბლიკა დაიქცევაო. ჩვენ კი ვფიქრობთ... იგი თავს იჩენს როცა სხვადასხვა კუთხეების, სხვადასხვა ოლქების თავისებურ მდგომარეობას, თავისებურ პირობებსა და ინტერესებს ანგარიშს არ უწევენ, ესე იგი სწორედ მაშინ, როცა არის ერთი ოლქი“.

დამფუძნებელ კრებაში განხილვის შემდეგ, ფაქტობრივად, საკითხის გადაწყვეტა სამომავლოდ გადადეს და კონსტიტუციის 47-ე მუხლში მოკლედ აღინიშნა: „პარლამენტის არჩევნების წესს განსაზღვრავს ცალკე კანონი“.

ვის წარმოადგენს პარლამენტარი. კონსტიტუციის პროექტის 54-ე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ „პარლამენტის წევრები წარმოადგენენ მთელს ერს და არა ცალკე ოლქს, რომელმაც ისინი აირჩია“. ასეთი ფორმულირების წინააღმდეგ გადაჭრით გაილაშქრა ს.დადიანმა. მისი სიტყვებით, როდესაც „საზოგადოება ჯერ კიდევ კლასობრივი სტრუქტურისაა, როდესაც არსებობს პარტიული სიების სისტემა და სადაც არის პროპორციული არჩევნები, აბსურდია იმის თქმა, რომ დეპუტატი მთელი ერის წარმომადგენელია“. ასეთი ფიქცია მას კიდევ მისაღებად მიაჩნდა იმ შემთხვევაში, როცა რესპუბლიკა ერთ საარჩევნო ოლქს წარმოადგენდა, მაგრამ ოლქებად დაყოფის შემთხვევაში დეპუტატებიც უნდა მიეღოთ, როგორც ოლქის წარმომადგენლები. საბოლოოდ, აღნიშნული მუხლი არ შესულა კონსტიტუციის ტექსტში.

შეზღუდული პარლამენტარიზმი. კონსტიტუციის 52-ე მუხლის თანახმად, პარლამენტი კონსტიტუციის ფარგლებში ანხორციელებდა „ერის ხელმწიფებას“. ამ მუხლის მიხედვით, „სუვერენის სახელი ეკუთვნის ერს და შემდეგ შეზღუდული სახით — პარლამენტს. მეტს არავის“. როგორც 1921 წლის კონსტიტუციის ფუძემდებლები აღნიშნავდნენ, ამით ნათქვამი იყო, რომ „ჩვენ რესპუბლიკაში არ არის წმინდა პარლამენტარიზმი, არამედ ხალხისური სახელმწიფოა და

ამისდა მიხედვით უნდა იქნეს შესწორებული ის მუხლები, რომელნიც ამ სისტემას არღვევენ“.

აღინიშნებოდა, რომ პარლამენტარიზმის დროს ხალხი მხოლოდ ერთხელ ახორციელებს თავის სუვერენობას — არჩევნების დროს, ანუ რეალური სუვერენობის მატარებელია პარლამენტი. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის მიხედვით კი პარლამენტარიზმის სისტემა იზღუდებოდა სახალხო ინიციატივითა და რეფერენდუმით. ს.დადიანი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „ჩვენ ვებრძვით პარლამენტარიზმს, ფრთებს ვაკვეცთ მის ყოყლოჩინობას, ჩამოვაცლით მას ყოველივე ჩვენთვის გამოუსადგეარს ბურჟუაზიულ ტენდენციებს. უახლოვობთ მას ხალხს და მით მაღლა ვაყენებთ ხალხს“.

სოციალისტური პარტიების წარმომადგენელთა ნაწილი, თავიანთი იდეოლოგიური პოზიციებიდან გამომდინარე, აღმაცერად უყურებდა წარმომადგენლობითი სისტემის „ბურჟუაზიულ და წმინდა პარლამენტურ“ პრინციპებს. 1921 წლის კონსტიტუციის ფუძემდებლები გადაჭრით ემიჯნებოდნენ ასეთ თვალსაზრისს. ს.დადიანი აღნიშნავდა: „შემცდარი აზრია, ვითომ საყოველთაო არჩევნების სისტემა: პარლამენტი, წარმომადგენლობა ბურჟუაზიის მოგონილი იყოს და ბურჟუაზიის ინტერესებს იცავდეს“. სოციალისტური პარტიების სხვა წარმომადგენლებიც აღიარებდნენ, რომ „წარმომადგენლობითი სისტემა, არჩევნები, პარლამენტი კლასობრივი ბატონობის იარაღია“, მაგრამ მიუთითებდნენ, რომ საყოველთაო არჩევნების გზით გაბატონებული კლასი „ხალხის დიდ უმრავლესობას“ წარმოადგენს.

პარლამენტის სრულხელისუფლებიანობა. ამავე დროს პარლამენტი მიიჩნეოდა არა მარტო საკანონმდებლო ორგანოდ, არამედ მთავრობის ფუნქციების შემთავსებელ დაწესებულებადაც. ამ მხრივ საგულისხმოა შემდეგი ეპიზოდი: საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წ. 14 აპრილის სხდომაზე კონსტიტუციის პროექტის თავის — „პარლამენტის“ გადასინჯვის დროს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელმა გ.გვაზავამ აღნიშნა, რომ „პარლამენტი უპირველესად ყოვლისა არის კანონმდებლობითი ორგანო“ და „ეს მისი უზენაესობის ნიშანია“. ამიტომ, მისი აზრით, საჭირო იყო ვარკვევით აღენიშნათ, რომ საქართველოს პარლამენტი საკანონმდებლო ორგანოა.

გ.გვაზავას წინადადება მიუღებლად მიიჩნიეს, რადგანაც, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლის რ.არსენიძის განცხადებით, საქართველოს პარლამენტი (დამფუძნებელი კრება) ხშირად ერეოდა აღმასრულებელი ხელისუფლების სფეროშიც და „ამ

მხრივ იგი აღმასრულებელი ორგანოს ნიშნისაც ატარებს“, ანუ 1921 წლის კონსტიტუციის ფუძემდებელთა აზრით, პარლამენტი სრულხელისუფლებიანობით ხასიათდებოდა ჩვენს ქვეყანაში. რ. არსენიძე ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „სრული ხელისუფლება პარლამენტის ხელში უნდა იყოს, რომელიც ხალხის ნებით უნდა იყოს შეზღუდული“.

პარლამენტართა რაოქმენობა. თავდაპირველად კონსტიტუციის პროექტში განსაზღვრული იყო პარლამენტის წევრთა რაოდენობა — 120. შემდგომში ეს ზედმეტად მიიჩნიეს. „ჩვენი ფიქრით, პარლამენტის დეპუტატთა რიცხვის ერთხელ და სამუდამოდ განსაზღვრა კონსტიტუციაში დიდი შეცდომა იქნებოდა“, — აღნიშნავდა საკონსტიტუციო კომისია.

პარლამენტის პალატების რაოქმენობა. ეს იყო ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელმაც დიდი კამათი გამოიწვია კონსტიტუციის შემუშავების დროს. საკონსტიტუციო კომისიის აზრით, ამას არა მარტო აკადემიურ-თეორიული, არამედ დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა.

საკონსტიტუციო კომისიაში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი გ. გვაზავა მოითხოვდა, რომ პარლამენტი ორპალატიანი ყოფილიყო. მისი აზრით, ზედა პალატა იქნებოდა გარანტია იმისა, რომ კანონები ნაჩქარევი არ გამოვიდოდა, ამავე დროს შეასუსტებდა ქვედა პალატის სწრაფვას თავისი ხელისუფლების გაფართოებისაკენ.

საკონსტიტუციო კომისიამ უარყო ორპალატიანი პარლამენტის იდეა. ჩათვალა, რომ „ორპალატიანი სისტემა ჩვენი რესპუბლიკისათვის სრულებით გამოუსადეგარია“. ამას ასაბუთებდნენ შემდეგი არგუმენტებით:

— დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს ორივე პალატა ერთი და იმავე წესით იქნება არჩეული, ე.ი. პირდაპირი, საერთო, ფარული და თანასწორი კენჭისყრით. არჩევნების ერთნაირი სისტემა კი ერთნაირ შედეგებს განაპირობებს და ორივე პალატაში ერთი პარტიის უმრავლესობას შექმნის;

— პარტიული დისციპლინა უაღრესად მტკიცეა და ამიტომ თუ რამეს მიიღებს ქვედა პალატა, იგივეს დაადგენს ზედაც. ასე რომ, ზედა პალატა საქართველოში იქნებოდა „ნამდვილი დუბლიკატი ქვედა პალატისა“.

ერთპალატიანი პარლამენტი იმ დროს არსებობდა საბერძნეთში, ბულგარეთში, სერბიაში, ლუქსემბურგში და გერმანიის ზოგიერთ პატარა სახელმწიფოში.

საკონსტიტუციო კომისიის აზრით, ზედა პალატა გაართულებდა სახელმწიფო მექანიზმს, „იგი მხოლოდ გამოიწვევს ზედმეტ ხარჯებს და უნაყოფო დროსა და შრომის დაკარგვას“. რაც შეეხებოდა კანონთა სერიოზულ განსჯასა და დინჯ მუშაობას, საკონსტიტუციო კომისიის აზრით, მისი მიღწევა შეიძლებოდა რთული საკანონმდებლო წესის შემუშავებით, რეფერენდუმის შემოღებით და სხვ. ე.ი. ზოგიერთი საკითხი, რაც ჩვეულებრივ, ზედა პალატის ფუნქციაში შედიოდა, კონსტიტუციის მიხედვით, ხალხს უნდა გადაეწყვიტა რეფერენდუმის გზით.

პარლამენტის შპფა. საკონსტიტუციო კომისიაში თავდაპირველად პარლამენტის არჩევა ორწლიანი ვადით იგარაუდებოდა. კომისიის წევრთა ნაწილმა ეს ძლიერ მცირე დროდ მიიჩნია. საკონსტიტუციო კომისიის წევრის ს.ჯაფარიძის სიტყვით, „პარლამენტი ვერც კი მოასწრებს რაიმე მისცეს ხალხს, აგრძნობინოს მას ხალხისათვის სასარგებლო საქმიანობა და იგი უნდა დაიშალოს“.

ს.ჯაფარიძემ მოითხოვა, რომ საქართველოს მომავალი პარლამენტი, შვეიცარიის მსგავსად, სამი წლის ვადით აერჩიათ. ამ წინადადებას მხარი დაუჭირა საკონსტიტუციო კომისიის ნაწილმა. პ.გელეიშვილმა აღნიშნა, რომ „ეს სულაც არ იქნებოდა დემოკრატიული პრინციპების დაღატი“. კ.ჯაფარიძემ კი არ გამოორიცხა პარლამენტის ვადის შემცირება მომავალში, „როცა პარლამენტის ხელში ჩვენი ცხოვრების ეკონომიური მხარეც იქნება, როცა მაშასადამე ხალხი ზედმიწევნით იქნება დაინტერესებული პარლამენტის ბედით“.

საკონსტიტუციო კომისიაში ი.ბარათაშვილი და ლ.ნათაძე გადაჭრით მოითხოვდნენ ორწლიანი პარლამენტის დატოვებას. ლ.ნათაძემ გერმანიის 1919 წლის კონსტიტუციით განსაზღვრული 4-წლიანი პარლამენტი მიიჩნია დათმობად „დემოკრატიის მხრივ ბურჟუაზიის წინაშე“. ლ.ნათაძის სიტყვით, „სწორედ ეს ხშირი არჩევნები აჩვენებს ხალხს, რომ მმართველობა მის ხელშია და ის არის ბატონ-პატრონი ქვეყნისა. არჩევნები არის ერთადერთი საშუალება ხალხის უზენაესობის განხორციელებისა. ეს დღეს თუ არა აქვს ხალხს შეგნებული, ზვალ შეიგნებს“.

საბოლოო ჯამში, საკონსტიტუციო კომისიამ დაადგინა, რომ საქართველოს პარლამენტი 3 წლის ვადით აერჩიათ. ვადის განსაზღვრისას საკონსტიტუციო კომისია ხელმძღვანელობდა იმ მოსაზრებით,

რომ ვადა არ უნდა იყოს ისეთი ხანგრძლივი, რომლის განმავლობაშიც პარლამენტი შეიძლება „ხალხს მოსწყდეს“ და არ უნდა იყოს სამ წელზე ნაკლები, რადგანაც ხშირი საპარლამენტო არჩევნები (რასაც დავამტებოდა რეფერენდუმები და ადგილობრივ თვითმმართველობათა არჩევნები) გადაღლის ხალხს, გაზრდის აბსენტიზმს, ინდიფერენტიზმს და დიდ ხარჯებთან იქნება დაკავშირებული სახელმწიფოსათვის.

პრეზიდენტის მსახიობები. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში მიმდინარეობდა ცხარე დისკუსია პრეზიდენტის ინსტიტუტის საჭიროების თაობაზე. მთლიანობაში, გამოთქმული მოსაზრებანი შეიძლება სამ ძირითად ჯგუფად დაგვით:

1. პრეზიდენტის ინსტიტუტის შემოღების მომხრენი, რომლებიც ორ განსხვავებულ ვარიანტს სთავაზობდნენ საზოგადოებას:

— „ამერიკული ნიმუშის“ პრეზიდენტის ინსტიტუტი, რომლის დამკვიდრებასაც შოითხოვდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, ამასთან, არსებობს ამ პარტიის მიერ შემუშავებული ორი ვარიანტი: საკონსტიტუციო კომისიაში წარდგენილი ვარიანტის მიხედვით, ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტის უფლებამოსილება სამი წლით იყო განსაზღვრული; ხოლო დამფუძნებელ კრებაში შეტანილი წინადადების მიხედვით პრეზიდენტის უფლებამოსილება უკვე ხუთი წლით განისაზღვრებოდა.

— „პარლამენტის წინაშე პასუხისმგებელი პრეზიდენტი“, რომლის საჭიროებასაც სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცკ-ის სხდომაზე იცავდა საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პ.საყვარელიძე. როგორც ჩანს, ამაში იგულისხმებოდა პარლამენტის მიერ არჩეული პრეზიდენტი.

2. პრეზიდენტის ინსტიტუტის უარყოფა „დემოკრატიზმის პრინციპის“ სრულყოფილად განხორციელებისათვის. ხელისუფლების სათავეში უნდა ყოფილიყო მთავრობა-კოლეგია, რომლის არც ერთ წევრს არ ექნებოდა რაიმე განსაკუთრებული უფლება. აღნიშნული მოდელის აქტიურ მომხრეებად გამოდიოდნენ სოციალისტ-ფედერალისტები და ესერები, ასევე სოციალ-დემოკრატთა ნაწილი.

3. პრეზიდენტის ინსტიტუტის არსებობის გარეშე „ძლიერი ცენტრალური ხელისუფლების“ შექმნის მომხრენი, რომლებიც პრეზიდენტის ზოგიერთი ფუნქციის შეთავსებას ცდილობდნენ სხვა ინსტიტუტებთან. აქ წამოყენებული იყო ორი ვარიანტი:

— „ავსტრიული სისტემა“ — პარლამენტის თავმჯდომარესთან პრეზიდენტის ფუნქციების შეთავსება, რასაც მომხრეები ჰყავდა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში;

— „შევიცარიული სისტემა“ — მთავრობის თავმჯდომარესთან პრეზიდენტის ფუნქციების შეთავსება. ეს იდეაც რამდენიმე ვარიანტის სახით იყო წარმოდგენილი: ა) მთავრობის თავმჯდომარის გაიგივება პრეზიდენტთან (ლ. ნათაძე); ბ) მთავრობის თავმჯდომარისთვის პრეზიდენტის გარკვეული ფუნქციების შეთავსება. ამ ვარიანტის აქტიურ მომხრედ გამოდიოდა ნოე ყორღანია და სწორედ ეს მოდელი დაედო საფუძვლად საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციას.

დღევანდელი პადასახელოვან. როდესაც 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი დაიწყო, საქართველოს დამფუძნებელი კრება კონსტიტუციის განხილვით იყო დაკავებული. მის მიღებას გაზაფხულისთვის აპირებდნენ, შემოდგომაზე კი, სავარაუდოდ, ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე საპარლამენტო არჩევნები ჩატარდებოდა. მაგრამ საქართველოს აღარ დააცალეს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობა.

ახლა ძნელია იმის თქმა, თუ როგორ „იმუშავებდა“ 1921 წლის კონსტიტუცია, მოვლენები რომ სხვანაირად წარმართულიყო და საქართველოს თავიდან აეცილებინა საბჭოური ოკუპაცია. მართალია, ისტორიას არ უყვარს თულობითი მსჯელობა, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო საკითხთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ კონსტიტუციით განსაზღვრული აღმასრულებელი ხელისუფლების კონსტრუქცია, მნიშვნელოვანწილად, იმდროინდელი საქართველოს სახელმწიფოებრივი ცხოვრების პრაქტიკას ემყარებოდა.

§ 3. საქართველოს საარჩევნო სისტემის ტრანსფორმაცია XX საუკუნის 90-იანი წლების პირველ ნახევარში

საბჭოთა პერიოდი საქართველოს ისტორიაში ხასიათდება ე.წ. ცრუკონსტიტუციონალიზმის სისტემით, რომელიც კლასიკური ტოტალიტარული პერიოდის შემდეგ, ავტორიტარულ რეჟიმს წარმოადგენდა და გორბაჩოვის „პერესტროიკის“ ეტაპით დაამთავრა თავისი არსებობა. ცრუკონსტიტუციონალიზმისათვის დამახასიათებელია ერთი მხრივ პიროვნების უფლებათა დეკლარირება, მეორე მხრივ კი ამ უფლებათა მოჩვენებითი ხასიათი.

1978 წლის 15 აპრილის საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციის 91-ე მუხლის თანახმად „სახალხო დემუტატთა ყველა საბჭოს დემუტატებს ირჩევენ საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით“. მაგრამ საბჭოთა არჩევნები არ წარმოადგენდა დემოკრატიულ ალტერნატიულ არჩევნებს. ქვეყანაში დაშვებული იყო მხოლოდ ერთი პარტიის — საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის არსებობა და იკრძალებოდა ნებისმიერი „ანტისაბჭოური“ საქმიანობა.

1990 წლის 28 ოქტომბრის უმჯანაესი საბჭოს არჩევნებში. საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნიდან შვიდი ათეული წლის შემდეგ საქართველოში შესაძლებელი გახდა დემოკრატიული მრავალპარტიული არჩევნების ჩატარება. 1990 წ. 28 ოქტომბრის არჩევნებში მონაწილეობდა 14 პოლიტიკური პარტია და პარტიათა ბლოკი. არჩევნები ჩატარდა შერეული სისტემით, უზენაეს საბჭოში 250 დემუტატის ადგილისათვის (აქედან ნახევარი პროპორციული და მეორე ნახევარი მაჟორიტარული სისტემით). საარჩევნო კამპანიაში ჩება 2044 კანდიდატი. ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობა 3444 ათასი კაცი იყო, მათგან არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 67%-მა.

4%-იანი ბარიერი გადალახა და არჩევნების პროპორციული სისტემით უზენაეს საბჭოში მანდატები მოიპოვა მხოლოდ ორმა პოლიტიკურმა ძალამ — ბლოკმა „მრგვალი მაგიდა — თავისუფალი საქართველო“ (81 ადგილი) და საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ (44 დემუტატი). მაჟორიტარული სისტემით ადგილები შემდეგნაირად განაწილდა: „მრგვალი მაგიდა — თავისუფალი საქართველო — 43 დემუტატი, კომპარტია — 17 დემუტატი, სახალხო ფრონტი — 11 დემუტატი, „დემოკრატიული საქართველო“ — 2 დემუტატი, რუსთაველის საზოგადოება — 1 დემუტატი. ამრიგად, 1990 წელს არჩეულ უზენაეს საბჭოში წარმოდგენილი იყო 6 პოლიტიკური პარტია.

საქართველოს საარჩევნო სისტემა 1990-1991 წლების კონსტიტუციით. 1990 წლის 28 ოქტომბრის არჩევნების შემდეგ, როდესაც ხელისუფლების სათავეში მოვიდა ეროვნული ხელისუფლება, დაიწყო გარდამავალი პერიოდი, რომლის დროსაც ძირეული ცვლილებები მოხდა იმ დროს მოქმედ 1978 წლის საბჭოურ კონსტიტუციაში. ფაქტობრივად, 1991 წლისათვის ჩამოყალიბდა სრულიად ახალი კონსტიტუცია.

შეიცვალა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები და მათი ფორმირების წესები. უმაღლეს ორგანოს წარმოადგენდა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო, რომელიც ირჩეოდა საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფართული კენჭისყრით 5 წლის ვადით და შედგებოდა 250 დეპუტატისაგან. უზენაესი საბჭო ირჩევდა თავმჯდომარეს, რომლის უფლებამოსილება იყო 5 წელი.

დეპუტატების კანდიდატების დასახელების უფლება ჰქონდათ საქართველოს მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებებს, მათ საარჩევნო ბლოკებს, რომელთა მოქმედება ვრცელდებოდა საქართველოს რესპუბლიკის მთელ ტერიტორიაზე და ამომრჩეველთა ჯგუფების განცხადების წარდგენის გზით. დეპუტატობის კანდიდატებს რეგისტრაციის მომენტიდან თანასწორ საფუძველზე ეძლეოდათ მონაწილეობის უფლება საარჩევნო კამპანიაში. დეპუტატთა არჩევნების მომზადებასა და ჩატარებასთან დაკავშირებულ ხარჯებს სახელმწიფო გაიღებდა, ამასთან ერთად, არჩევნებში მონაწილე მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებებს და დამოუკიდებელ დეპუტატობის კანდიდატებს შეეძლოთ საარჩევნო ფონდების შექმნა კანონით დადგენილი წესით (1991 წლის კონსტიტუციის 96-ე მუხლი).

დეპუტატთა არჩევნები ღიად და საჯაროდ უნდა მომზადებულიყო. არჩევნების ჩატარებას უზრუნველყოფდნენ საარჩევნო კომისიები, რომლებიც იქმნებოდა საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებების, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების, აგრეთვე შრომითი კოლექტივების, საშუალო სპეციალური და უმაღლესი სასწავლებლების კოლექტივების. ამომრჩეველთა ჯგუფებს გარანტირებული ჰქონდათ დეპუტატობის კანდიდატთა პოლიტიკური, საქმიანი და პირადი თვისებების თავისუფალი და ყოველმხრივი განხილვის შესაძლებლობა, აგრეთვე კრებებზე, პრესაში, ტელევიზიითა და რადიოთი კანდიდატთა სასარგებლოდ ან საწინააღმდეგოდ აგიტაციის უფლება. დეპუტატთა არჩევნების მოწყობის დანარჩენ წესებს განსაზღვრავდა საქართველოს რესპუბლიკის კანონები, ხოლო აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკებში აგრეთვე ამ რესპუბლიკების კანონები (მუხლი 97).

მმართველობის უმაღლესი ორგანო ადგილებზე იყო პრეფექტურები, ხოლო ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანო — საკრებულოები. საკრებულოს წევრად შეიძლებოდა არჩეული ყოფილიყო საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქე, რომელსაც 18 წელი შეუსრულდა, ხოლო საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს წევრად — 23 წელს მიღწეული საქართველოში მუდმივად მცხოვრები საქარ-

თველოს რესპუბლიკის მოქალაქე, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია არანაკლებ ათი წლისა. საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქე არ შეიძლება იყოს ერთდროულად ყოფილიყო სახელმწიფო ხელისუფლების ორზე მეტი ორგანოს წევრი (მუხლი 92).

ცოტა მოგვიანებით — 1991 წლის 14 აპრილს — საქართველოში შემოღებულ იქნა პრეზიდენტის ინსტიტუტი, რომლის ხელშიც გადავიდა აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელმძღვანელობა. ამ დღეს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ პრეზიდენტად აირჩია ზვიად გამსახურდია.

საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტად შეიძლება იყოს არჩეული ყოფილიყო დაბადებით საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქე, 35-დან 65 წლამდე, რომელმაც საქართველოში მუდმივად იცხოვრა არანაკლებ უკანასკნელი 5 წლისა.

საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტს ხუთი წლის ვადით ირჩევდნენ საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქენი საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით. საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის არჩევნები ნამდვილად ითვლებოდა, თუ მასში მონაწილეობას მიიღებდა ამომრჩეველთა ნახევარზე მეტი.

1991 წლის 26 მაისს საქართველოში ჩატარდა პრეზიდენტის არჩევნები. მასში 6 კანდიდატი მონაწილეობდა. ხმების აბსოლუტური უმრავლესობით გაიმარჯვა ზვიად გამსახურდიამ.

1991 წლის ბოლოს მოვლენებმა საქართველოში „არაკონსტიტუციური განვითარების“ ხასიათი მიიღო. 1992 წ. 6 იანვარს ხელისუფლება სამხედრო საბჭოს ხელში გადავიდა, რომელმაც იმავე წლის 21 თებერვალს დეკლარაციულად აღადგინა 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია. ცოტა მოგვიანებით სამხედრო საბჭომ ძალაუფლება გადასცა სახელმწიფო საბჭოს, რომელმაც 8 თვის მმართველობის შემდეგ დანიშნა ახალი არჩევნები.

1992 წლის 11 თებერვლის არჩევნები. არჩევნები ამჯერადაც შერეული სისტემით გაიმართა, ოღონდ მისი წესი მნიშვნელოვნად განსხვავებული იყო წინა და მომდევნო არჩევნებისგან. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე პარლამენტში აირჩიეს 75 დეპუტატი (ერთმანდატიანი ოლქებიდან), პროპორციული სისტემით კი 150 დეპუტატი. საარჩევნო ბარიერი ამჯერად 2%-ს შეადგენდა. 1992 წლის არჩევნების დროს მაჟორიტარული და პროპორციული არჩევნებისათვის სხვადასხვა ოლქები იყო გამოყოფილი. პროპორ-

ციული არჩევნებისათვის შეიქმნა 10 მსხვილი მრავალმანდატიანი ოლქი. თითოეულში ამომრჩეველთა რაოდენობა 230 ათასიდან 250 ათასამდე მერყეობდა.

1992 წლის პროპორციული საარჩევნო სისტემა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა საქართველოში ჩატარებული ყველა სხვა არჩევნების საარჩევნო სისტემებისგან. კენჭისყრა ხდებოდა სამბალიანი სისტემით (თითოეულ ამომრჩეველს 3 ჰქონდა ხმა), კვოტების დადგენა და ხმების დათვლა ხდებოდა მრავალმანდატიანი ოლქების დონეზე, დარჩენილი ხმები პრეფერენციის წესით ნაწილდებოდა საერთო ეროვნულ დონეზე.

არჩევნებში მონაწილეობდა 36 პოლიტიკური პარტია და საარჩევნო ბლოკი. პარლამენტთან ერთად არჩეული იქნა პარლამენტის თავმჯდომარე — სახელმწიფოს მეთაური პირდაპირი, საყოველთაო, თანასწორი და ფართული კენჭისყრით. ამ პოსტზე დასახელებული იყო ერთადერთი კანდიდატი — ედუარდ შევარდნაძე. ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, პარლამენტის თავმჯდომარის არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველების 80%-ზე მეტმა, მონაწილეთა 95%-მა ხმა მისცა შევარდნაძეს.

რაც შეეხება საპარლამენტო არჩევნებს, იქ ადგილები მოიპოვა 24-მა პარტიამ და პოლიტიკურმა ბლოკმა: დემოკრატიული პარტია (10), „ქართია 91“ (9), ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (12), ქართველ ტრადიციონალისტთა კავშირი (7), საქართველოს მთიელთა კავშირი (1), საარჩევნო ბლოკი „ერთობა“ (14), მამულის აღორძინების საზოგადოება (1), ხალხთა მეგობრობისა და სამართლიანობის პარტია (2), საქართველოს ეროვნული თანხმობისა და აღორძინების კავშირი (4), ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება (7), საქართველოს ღვთისშვილთა კავშირი (2), ბლოკი „საქართველოს ეროვნული ერთიანობის პარტია და მთიელთა პოლიტიკური კავშირი“ (1), საქართველოს სოციალური სამართლიანობის კავშირი (2), საქართველოს სახელმწიფოებრივ-ეროვნული მთლიანობის პარტია (1), საქართველოს შრომელთა სოციალისტური პარტია (1), საქართველოს რადიკალურ-მონარქისტული კავშირი (4), საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია (2), სრულიად საქართველოს მიწათმოქმედთა კავშირი (14), საქართველოს კონსტიტუციურ-დემოკრატიული კავშირი (1), ბლოკი „შვიდობა“ (29), სრულიად საქართველოს მერაბ კოსტავას საზოგადოება (5), ბლოკი „11 ოქტომბერი“ (18), საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია (2), საქართველოს შვეიცანთა პარტია (11).

კანონი „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“. 1992 წლის 11 ოქტომბერს არჩეულმა პარლამენტმა ახალი კონსტიტუციის შემუშავებამდე მიიღო კანონი „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“. ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოდ ცხადდებოდა საქართველოს პარლამენტი, რომელსაც სამი წლის ვადით ირჩევდნენ საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი, ფართული, პროპორციული და მაჟორიტარული წესით.

პარლამენტის საქმიანობა შეიძლებოდა შეწყვეტილიყო და დანიშნულიყო ვადამდელი არჩევნები, თუ ამას მოითხოვდა დეპუტატთა სულ ცოტა ერთი მეხუთედი და ამ წინადადებას მხარს დაუჭერდა დეპუტატთა არანაკლებ ორი მესამედისა. ვადამდელი არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო არჩევნების დანიშნვიდან არა უგვიანეს 4 თვისა. პარლამენტს სათავეში ედგა პარლამენტის თავმჯდომარე, რომელიც იმავე დროს სახელმწიფოს მეთაურიც იყო.

1995 წლის 5 ნოემბრის საპარლამენტო არჩევნები.

1995 წლის 24 აგვისტოს მიღებული კონსტიტუციის გარდამავალი დებულებებით (მუხლი 105) განსაზღვრული იყო 5 ნოემბრის არჩევნების ჩატარების პირობები. მასში მონაწილეობის უფლება ეძლეოდა იმ პარტიასა და პოლიტიკურ გაერთიანებას, რომელიც წარმოდგენდა 50 ათასი მხარდამჭერის ხელმოწერას, ან რომელსაც ჰყავდა წარმომადგენელი პარლამენტში კონსტიტუციის მიღების დღისათვის.

პროპორციული სისტემით არჩევნები ტარდებოდა ერთიანი პარტიული სიით. პოლიტიკურ გაერთიანებას (საარჩევნო ბლოკს) უფლება ჰქონდა მაჟორიტარულ საარჩევნო ოლქში წარედგინა დეპუტატობის ის კანდიდატიც, რომელიც იმავედროულად მის პარტიულ სიაშიც იყო.

მაჟორიტარულ საარჩევნო ოლქში არჩეულად ითვლებოდა ის კანდიდატი, რომელიც ხმათა მეტ რაოდენობას მიიღებდა, მაგრამ კენჭისყრის მონაწილეთა არანაკლებ ერთი მესამედისა. თუ პირველ ტურში ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მიიღებდა ხმათა საჭირო რაოდენობას, მეორე ტურში მონაწილეობას ღებულობდა უკეთესი შედეგის მქონე ორი კანდიდატი. არჩეულად ითვლებოდა ის კანდიდატი, რომელიც ხმათა მეტ რაოდენობას მიიღებდა.

კონსტიტუციისა და საარჩევნო კანონის თანახმად, პარლამენტის შემადგენლობა განისაზღვრა 235 წევრით, საიდანაც 150 აირჩეოდა პროპორციული და 85 — მაჟორიტარული წესით. 1995 წელს მიღებული საარჩევნო კანონის თანახმად საქართველოს დაიყო 85 ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქად, სადაც ერთდროულად უნდა ჩატარე-

ბულიყო საპარლამენტო და საპრეზიდენტო არჩევნები. საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული სეპარატისტული რეჟიმების გამო, არჩევნების ჩატარება ვერ მოხერხდა 10 ოლქში, რომლიდანაც 8 აფხაზეთის ტერიტორიას, ხოლო ორი ცხინვალისა და ჯავის რაიონებს მოიცავდა.

იმის გამო, რომ საარჩევნო ოლქები ადმინისტრაციულ ერთეულებს ემთხვეოდა, მათ შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება იყო ამომრჩეველთა რაოდენობის მიხედვით (მაგალითად ლენტეხის საარჩევნო ოლქში იყო 6.208 ამომრჩეველი, ქუთაისის საარჩევნო ოლქში კი 146.547 ამომრჩეველი). საშუალოდ ოლქებში ამომრჩეველთა რაოდენობა 20 ათასიდან 50 ათასამდე მერყეობდა.

რადგანაც აფხაზეთში არ დაინიშნა არჩევნები იქ სეპარატისტული რეჟიმის არსებობის გამო, აფხაზეთის დეპუტაციას გაუგრძელდა უფლებამოსილება. აფხაზეთის წარმომადგენლობა შეადგენდა 12 დეპუტატს, რაც ოთხით მეტი იყო აფხაზეთში არსებულ საარჩევნო ოლქებზე. ამიტომ საარჩევნო კანონის გარდამავალი დებულებით 4 ადგილი ჩამოერთვა პროპორციულ წარმომადგენლობას. პროპორციული წარმომადგენლობისათვის დარჩენილი 146 მანდატისათვის კენჭს იყრიდა 53 პარტია.

აღსანიშნავია, რომ 1992 წლის საპარლამენტო არჩევნებში მონაწილე პარტიებიდან მხოლოდ რამდენიმე მონაწილეობდა 1995 წლის საპარლამენტო არჩევნებში: ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, ქართველ ტრადიციონალისტთა კავშირი, მერაბ კოსტავას საზოგადოება, ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება, ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია.

1995 წლის პროპორციულ არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 2.127.946 ამომრჩეველმა (ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 68,17%). ხმები ითვლებოდა საერთო ეროვნულ დონეზე. პარტიებს ადგილი უნდა მიკუთვნებოდათ ფორმულით P:(S:146), სადაც P არის პარტიის მიერ მიღებული ხმები, S — იმ პარტიათა ხმების ჯამი, რომლებმაც გადალახეს 5%-იანი ბარიერი. „საარჩევნო მეტრი“ განისაზღვრა 5.612 ხმით.

არჩევნების ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, 5%-იანი ზღვარის გადალახვა შეძლო მხოლოდ სამმა პარტიამ:

- საქართველოს მოქალაქეთა კავშირი — 504.586 ხმა (23,71%)
- ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ — 169.218 ხმა (7,95%)
- სრულიად საქართველოს აღორძინების კავშირი — 145.626 (6,84%).

ამ სამი პარტიიდან ორს სამთავრობო პარტიის სტატუსი ჰქონდა.

ამასთან, მოქალაქეთა კავშირი იყენებდა შევარდნაძის ავტორიტეტს, ხოლო აღორძინება ასლან აბაშიძის მხარდაჭერითა და ხელშეწყობით სარგებლობდა. აღსანიშნავია, რომ ეს პარტიები ყველაზე მეტ ხმებს იღებდნენ იმ რაიონებში, სადაც სახელმწიფო ადმინისტრაციას ჰქონდა შეუზღუდავი გავლენა საზოგადოებაზე და ადმინისტრაციის ხელმძღვანელები ამ პარტიების წევრები იყვნენ. მოქალაქეთა კავშირისათვის ასეთი რეგიონი იყო ქვემო ქართლი, ხოლო აღორძინებისათვის — აჭარა.

სამივე პარტიამ, რომელმაც 5%-იანი მიჯნა გადალახა, ერთად დააგროვა 819.430 ხმა, რაც არჩევნებში მონაწილეთა 23,71%, ხოლო ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 26,25% იყო. ადგილების პირველი გადანაწილებით საქართველოს მოქალაქეთა კავშირს მიენიჭა 89 ადგილი, ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას — 30 ადგილი, ხოლო სრულიად საქართველოს აღორძინების კავშირს — 25 ადგილი. ადგილების პირველი გადანაწილების შემდეგ გაუნაწილებელი დარჩა 2 ადგილი. საარჩევნო კანონის თანახმად, დამატებითი თითო ადგილი მიეკუთვნა მოქალაქეთა კავშირს და ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას. ამრიგად, საბოლოო ჯამში, საქართველოს მოქალაქეთა კავშირმა მოიპოვა 90, ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ — 31 და სრულიად საქართველოს აღორძინების კავშირმა — 25 ადგილი.

50-მა პარტიამ, რომელმაც ვერ გადალახა 5%-იანი ბარიერი, საერთო ჯამში მოაგროვა 1.183.813 ხმა, რაც კენჭისყრაში მონაწილეთა რაოდენობის 55,63%-ს, ხოლო ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 37,92%-ს შეადგენდა. 5%-იან ბარიერს მიუახლოვდნენ: ბლოკი „გაერთიანებული კომუნისტური პარტია და სოციალ-დემოკრატები“ (95.506 ხმა, კენჭისყრაში მონაწილეთა 4,49%), ქართველ ტრადიციონალისტთა კავშირი (89.752 ხმა, 4,22%), ბლოკი „21-ე საუკუნე“ (88.405 ხმა, 4,15%), სოციალისტური პარტია (80.747 ხმა, 3,79%), ბლოკი „რეფორმატორთა კავშირი“ (61.424 ხმა, 2,89%), მერაბ კოსტავას საზოგადოება (49.829 ხმა, 2,34%).

აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ მსგავსი პოლიტიკური ორიენტაციის პარტიას რომ მოეხერხებინა გაერთიანება, ისინი შეძლებდნენ 5%-იანი ზღურბლის გადალახვას. 1995 წლის არჩევნებში მონაწილე ორი ზვიადისტური ბლოკიდან „21-ე საუკუნემ“ მიიღო 88.405 ხმა, ხოლო ბლოკმა „ზვიადის ვზა — ხმა ერისა“ 25.213 ხმა, რაც ერთად კენჭისყრაში მონაწილეთა 5,33%-ია. საარჩევნო ბარიერის გადალახვა ერთიანი ბლოკით გამოსვლის შემთხვევაში შეეძლოთ კომუნისტურ ძალებსაც — სტალინისტურმა კომპარტიამ 46.174 ხმა დააგროვა,

კომუნისტურმა პარტიამ კი 44.117. ეს საერთო ჯამში კენჭისყრაში მონაწილეთა 8,73%-ს შეადგენდა.

იმ გარემოებამ, რომ „დაიკარგა“ პროპორციულ არჩევნებში ხმების 55%, განაპირობა არჩეული პარლამენტის დაბალი წარმომადგენლობა. ამ გარემოებამ საშუალება მისცა „მოქალაქეთა კავშირს“, რომელმაც მთლიანობაში ამომრჩევლთა საერთო რაოდენობის ხმების 16% მოაგროვა, დაეკომპლექტებინა პარლამენტის უმრავლესობა.

მაჟორიტარულ ოლქებში ამომრჩევლთა მონაწილეობის საშუალო მაჩვენებელი იყო 70,67%. საშუალოზე მაღალი მონაწილეობით გამოირჩეოდნენ ქვემო ქართლისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე განლაგებული საარჩევნო ოლქები. ამასთან, ქვემო ქართლის ყველა რეგიონში საქართველოს მოქალაქეთა კავშირმა პირველივე ტურში გაიყვანა მაჟორიტარი პარლამენტარები, ხოლო აჭარაში — სრულიად საქართველოს აღორძინების კავშირმა. არჩევნები ჩატარებულად არ ცნეს რუსთავში, სადაც საარჩევნო უბნებზე 50%-ზე ნაკლები გამოცხადდა.

პირველ ტურში გამარჯვებული მხოლოდ 32 მაჟორიტარულ ოლქში გამოვლინდა. 42 ოლქში, მათ შორის თბილისის ყველა საარჩევნო ოლქში გაიმართა მეორე ტური. მაჟორიტარულ არჩევნებში გადაწყვეტი იყო კანდიდატის ავტორიტეტი და არა პარტიული კუთვნილება. ამით შეიძლება აიხსნას, რომ პარტიებმა, რომლებმაც ვერ გადალახეს 5%-იანი ბარიერი, მნიშვნელოვანი წარმატება მოიპოვეს მაჟორიტარულ არჩევნებში; ანუ არჩევნებში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არა პარტიების პროგრამებსა და საარჩევნო განცხადებებს, არამედ პიროვნებებს, რომელთა სახელითაც გამოდიოდნენ ეს პარტიები.

პროპორციულ არჩევნებთან შედარებით მაჟორიტარულ არჩევნებში მონაწილეობა გაცილებით დაბალი იყო. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ მოსახლეობის ნაწილმა დაკარგა ნდობა ადგილობრივი წარმომადგენლების მიმართ. აღსანიშნავია, რომ მოქალაქეთა კავშირმა თბილისის ყველა ოლქში პროპორციულ არჩევნებში მიიღო ხმათა უმრავლესობა, ხოლო მაჟორიტარული არჩევნების პირველ ტურში ვერც ერთმა მისმა კანდიდატმა, რომლებიც შეყვანილი იყვნენ პარტიულ სიაში, ვერ მოაგროვა ხმათა საჭირო რაოდენობა.

პროპორციული და მაჟორიტარული არჩევნების საბოლოო შედეგებით, 1995 წლის დეკემბრის ბოლოსათვის არჩეული იყო 231 პარლამენტარი. აქედან ყველაზე მეტი ადგილი ჰქონდა სამ პარტიას — საქართველოს

მოქალაქეთა კავშირს (107), ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას (34) და საქართველოს აღორძინების კავშირს (31). 29 ადგილი მაჟორიტარულ არჩევნებში მოიპოვეს დამოუკიდებელმა კანდიდატებმა, ხოლო 30 ადგილი — სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებმა.

1995 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები. საპრეზიდენტო არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად ამომრჩეველთა სიებში შეიყვანეს 3.118.271 ადამიანი, რაც 353.595 ამომრჩეველით ნაკლებია 1992 წლის პარლამენტის თავმჯდომარის არჩევნებში მონაწილეთა რაოდენობაზე. აღსანიშნავია, რომ საპრეზიდენტო არჩევნების ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობა 2.804 ამომრჩეველით ნაკლებია იმავე დღეს ჩატარებულ საპარლამენტო არჩევნების ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობაზე. ამ სხვაობის თაობაზე არც საარჩევნო კომისიის გაუყვებია ოფიციალური განმარტება და არც ვინმეს გამოუთქვამს პრეტენზია.

საარჩევნო კანონის თანახმად, არჩეულად ითვლებოდა კანდიდატი, რომელიც მიიღებდა ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 50%-ზე მეტის მხარდაჭერას. საარჩევნო ბიულეტენში შეტანილ იქნა 6 კანდიდატი. არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 2.155.322 ამომრჩეველმა (ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 69,11%). არჩევნებში მონაწილეობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აჭარაში დაფიქსირდა, ყველაზე დაბალი კი თბილისში.

კანდიდატებს შორის ხმები შემდეგნაირად განაწილდა:

- ედუარდ შევარდნაძე — 1.601.245 ხმა (51, 35%)
- ჭუმბერ პატიაშვილი — 416.788 ხმა (13,36%)
- აკაკი ბაქრაძე — 31.592 ხმა (1,01%)
- პანტელეიმონ გიორგაძე — 10.853 ხმა (0,34%)
- ქართლოს ღარიბაშვილი — 10.113 ხმა (0,32%)
- როინ ლიპარტელიანი — 7.982 ხმა (0,25%)

საარჩევნო კანონის თანახმად საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტად არჩეულ იქნა ედუარდ შევარდნაძე.

კითხვები და დავალებები:

• როგორი საარჩევნო სისტემით ჩატარდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები?

• როგორი იყო დამფუძნებელი კრების შემადგენლობა და რა გავლენა მოახდინა ამან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავებაზე?

• მოკლედ დაახასიათეთ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის საარჩევნო სისტემის ძირითადი პრინციპები.

• რატომ გამოიწვია საარჩევნო ოლქების საკითხმა დისკუსია 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავების დროს? როგორი იყო მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა არგუმენტები?

• რას ნიშნავდა 1921 წლის კონსტიტუციის ფუძემდებელთა აზრით „შეზღუდული პარლამენტარიზმი“?

• რატომ უარყვეს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავების დროს პრეზიდენტის ინსტიტუტი?

• რატომ მიიჩნევს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავებისას ოპტიმალურად პარლამენტის ფუნქციონირების 3-წლიანი ვადა? რატომ იქნა უარყოფილი ორპალატიანი პარლამენტის იდეა?

• რა დამოკიდებულება არსებობდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში პრეზიდენტის ინსტიტუტისადმი?

• ერთმანეთს შეადარეთ 1990, 1992 და 1995 წლების საარჩევნო სისტემები. რა მსგავსება და განსხვავებაა მათ შორის?

• როგორ იცვლებოდა XX ს. 90-იანი წლების პირველ ნახევარში საარჩევნო ბარიერი პროპორციული არჩევნების დროს?

• რატომ აირჩიეს 1992 წელს პარლამენტის თავმჯდომარე საყოველთაო სახალხო კენჭისყრით?

• როგორი იქნებოდა 1995 წელს არჩეული პარლამენტის შემადგენლობა 2%-იანი ბარიერის არსებობის შემთხვევაში?

• ერთმანეთს შეადარეთ 1991 წლისა და 1995 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები.

რა წავიკითხოთ:

• **მ. მაცაბერიძე. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური კონცეფცია. თბ.: „ცოდნა“, 1996. გვ. 118.**

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციაში ასახულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921წწ.) სახელმწიფოებრივი ცხოვრების პრაქტიკა და ის იდეალები, რომელთა დამკვიდრებასაც ესწრაფოდნენ ქვეყნის იმდროინდელი მესვეურები. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ნაშრომის მე-6 და მე-8 თავები (გვ. 67-90), სადაც განხილულია დემოკრატიული რესპუბლიკის ქართული მოდელი და საარჩევნო სისტემა. 1921 წლის კონსტიტუციის ფუძემდებლები, ცდილობდნენ რა შეექმნათ „სხვებისთვის სანიმუშო დემოკრატიული სახელმწიფო“, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ საარჩევნო სისტემის დემოკრატიულობასაც.

• **გ. გრემოვი. საქართველოს სსრ კონსტიტუციის განვითარების ეტაპები 1917-1978 წწ. თბ.: „საქართველო“.**

ნაშრომში განხილულია საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციური წყობა შვიდი ათეული წლის განმავლობაში, დახასიათებულია ხელისუფლების ორგანოები და მათი არჩევის წესები. ნაშრომზე მუშაობისას გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ იგი საბჭოთა პერიოდშია დაწერილი.

• **გ. უტიაშვილი. საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციური წყობა. თბ.: „საქართველო“, 1995. გვ. 68.**

ნაშრომში განხილულია საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციური წყობა 1921-1994 წლებში. განსაკუთრებით საყურადღებოა ნაშრომის ბოლო ნაწილი, რომელშიც მოკლედია დახასიათებული 90-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს კონსტიტუციურ წყობაში მომხდარი მნიშვნელოვანი ცვლილებები.

თ ა გ ი XVII

საქართველოს თანამედროვე საარჩევნო სისტემა

§ 1. საქართველოს თანამედროვე საარჩევნო სისტემის ფორმირების საკითხები

საარჩევნო სისტემის სამართლებრივი საფუძვლები.
თანამედროვე საქართველოს საარჩევნო სისტემას 1990 წელს ეყრება საფუძველი და იგი მას შემდეგ მუდმივი ცვლილებებისა და ჩამოყალიბების სტადიაშია. საქართველოს საარჩევნო სისტემა ემყარება რიგი ქვეყნების გამოცდილებას, რომელთაც დიდი სამართლებრივი ტრადიციები აქვთ.

საქართველოს პრეზიდენტის, საქართველოს პარლამენტის, ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს, გამგებლისა და მერის არჩევნების მომზადებისა და ჩატარების სამართლებრივი საფუძვლებია საქართველოს კონსტიტუცია, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპები და ნორმები, საქართველოს საარჩევნო კოდექსი, სხვა საკანონმდებლო აქტები და საარჩევნო ადმინისტრაციის სამართლებრივი აქტები.

საქართველოს დღევანდელ საარჩევნო სისტემაში, რა თქმა უნდა, ბევრი რამ ეჭვმდებარება შემოწმებასა და კორექციას, შესაძლოა ძალზე მნიშვნელოვანსაც, მაგრამ მთავარია ის, რომ საარჩევნო მექანიზმი ქვეყანაში შექმნილია და იგი მუშაობს.

საარჩევნო კანონმდებლობის აპრობაცია. საქართველოს, ისევე როგორც ნებისმიერი დემოკრატიაზე ორიენტირებული ქვეყნის საარჩევნო კანონმდებლობამ, უნდა გადაწყვიტოს შემდეგი ამოცანები:

- ამომრჩეველთა უფლებების თანასწორობის უზრუნველყოფა;
- პარლამენტიში სხვადასხვა სოციალური, ეთნოტერიტორიული და პოლიტიკური ჯგუფების ინტერესების წარმომადგენლობა;
- საარჩევნო კამპანიის მსვლელობაში ბრძოლის დემოკრატიული მეთოდების გამოყენება, რაც გამორიცხავს ცალკეული ჯგუფებისა და თანამდებობის პირების დომინირებულ გავლენას;
- არჩევნებში „ჭუჭყიანი“ ტექნოლოგიების გამოყენების დაუშვებლობა;
- ხელისუფლებაში კრიმინალური სტრუქტურების, ჩრდილოვანი ეკონომიკის წარმომადგენლების შეღწევის თავიდან აცილება;
- საზოგადოებრივი და სასამართლო კონტროლის უზრუნველყოფა არჩევნების მსვლელობაზე;
- საარჩევნო კომისიების მუშაობის გამჭვირვალობა და ღიაობა.

არჩევნების ამოსავალი პრინციპები. საქართველოში არჩევნები ტარდება საყოველთაო, თანასწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე, ფარული კენჭისყრით. აქტიური საარჩევნო უფლება აქვს საქართველოს მოქალაქეს 18 წლის ასაკიდან, განურჩევლად რასისა, ენისა, სქესისა, რელიგიისა, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებებისა, განათლებისა, ეროვნული, ეთნიკური და სოციალური კუთვნილებისა, წარმოშობისა, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობისა. საარჩევნო უფლება არა აქვს საქართველოს იმ მოქალაქეს, რომელიც სასამართლომ ქმედუუნაროდ ცნო ან სასამართლოს განაჩენით იმყოფება სასჯელთა აღსრულების დაწესებულებაში.

კანონმდებლობით უზრუნველყოფილია თანასწორი საარჩევნო უფლება. ერთი და იმავე საარჩევნო ოლქის ყოველ ამომრჩეველს ხმათა თანაბარი რაოდენობა აქვს.

საქართველოში არჩევნები პირდაპირია. საქართველოს პრეზიდენტს, საქართველოს პარლამენტისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს წევრებს, გამგებელსა და მერს ამომრჩევლები ირჩევენ უშუალოდ.

კანონმდებლობა ასევე უზრუნველყოფს კენჭისყრის ფარულობასა და ამომრჩევლის ნების თავისუფალ გამოვლენას. აკრძალულია ნებისმიერი ზემოქმედება, რომელიც ზღუდავს ამომრჩევლის ნების თავისუფალ გამოვლენას, ასევე კონტროლი ამომრჩევლის ნების გამოვლენაზე.

§ 2. საქართველოს პრეზიდენტის არჩევნები

საქართველოს 1995 წლის 24 აგვისტოს კონსტიტუციით სახელმწიფოს მეთაურს პრეზიდენტი წარმოადგენს. მისი სტატუსის თავისებურება ისაა, რომ პრეზიდენტი იმავდროულად არის მთავრობის მეთაურიც. მინისტრებს ნიშნავს პრეზიდენტი პარლამენტის თანხმობით.

არჩევნების ვაჭები. საქართველოს პრეზიდენტს საქართველოს მოქალაქეები ირჩევენ აბსოლუტური უმრავლესობის ორტურიანი სისტემით, 5 წლის ვადით. ერთი და იგივე პირი საქართველოს პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს ზედიზედ მხოლოდ ორჯერ.

საქართველოს პრეზიდენტის მორიგი არჩევნების პირველი ტური ეწყობა არჩევნების ჩატარებიდან მე-5 წლის აპრილის მე-2 კვირა დღეს. საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს საქართველოს პრეზიდენტის არჩევნები არ ტარდება.

მომხრეები პრეზიდენტობის კანდიდატისად. საქართველოს პრეზიდენტად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე დაბადებით საქართველოს მოქალაქე 35 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში უცხოვრია 15 წელი მაინც და არჩევნების დანიშნვის დღეს ცხოვრობს საქართველოში.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატი არ შეიძლება იყოს მოქალაქე, რომელსაც უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში არ უცხოვრია საქართველოში და არც ერთ ქვეყანაში არ ღვას საქართველოს საკონსულო აღრიცხვაზე.

პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენა. საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენის უფლება აქვს მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებას (პარტიას) ან ამომრჩეველთა 5-კაციან საინიციატივო ჯგუფს. საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენა უნდა დადასტურდეს არანაკლებ 50 ათასი ამომრჩეველის ხელმოწერით.

საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში რეგისტრირებულ პარტიას, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფს უფლება აქვთ წარადგინონ საქართველოს პრეზიდენტობის თითო კანდიდატი.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენის მიზნით პარტიამ, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფმა კენჭისყრამდე არა

უგვიანეს 50-ე დღისა განცხადებით უნდა მიმართონ საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას, რის შემდეგაც უფლება აქვთ შეაგროვონ მხარდამჭერ ამომრჩეველთა ხელმოწერები.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატის რეგისტრაციაში გასატარებლად პარტიის, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფის წარმომადგენელმა კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 40 დღისა საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას უნდა წარუდგინოს კანდიდატის მხარდამჭერი ამომრჩეველების სია.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატს განკარგულებით რეგისტრაციაში ატარებს საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 30 დღისა. საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატს შეუძლია კენჭისყრის დღემდე ნებისმიერ დროს მოხსნას თავისი კანდიდატურა.

პრეზიდენტობის კანდიდატის საქმიანობის ბარანტიზი.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატები საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში რეგისტრაციის მომენტიდან თანასწორობის საფუძველზე მონაწილეობენ წინასაარჩევნო კამპანიაში. მათ პრესითა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებებით სარგებლობის თანაბარი უფლებები აქვთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატები და მათი წარმომადგენლები საარჩევნო კამპანიის დროს არ შეიძლება დაითხოვონ სამსახურიდან, ან გადაიყვანონ სხვა სამუშაოზე, ან სხვა თანამდებობაზე მათი თანხმობის გარეშე.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატი არ შეიძლება მისცენ სისხლის სამართლის პასუხისგებაში, დააკავონ, დააპატიმრონ ან გაჩხრიკონ, თუ პროკურატურის ორგანოების შეტყობინებაზე არ იქნება საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თანხმობა.

საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგების შეჩვენება.

საქართველოს პრეზიდენტის არჩევნები ჩატარებულად ითვლება, თუ მასში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის უმრავლესობამ. არჩეულად ჩაითვლება საქართველოს პრეზიდენტობის ის კანდიდატი, რომელიც არჩევნებში მონაწილე ამომრჩეველთა ხმების ნახევარზე მეტს მიიღებს. თუ არჩევნები ჩატარებულად გამოცხადდა და ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მიიღო ხმათა საჭირო რაოდენობა (ანუ მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტი), ინიშნება არჩევნების მეორე ტური.

არჩევნების მეორე ტურს ნიშნავს საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია. არჩევნების მეორე ტური ტარდება საერთო არჩევნებიდან (პირველი ტურიდან) ორი კვირის თავზე. არჩევნების მეორე ტურში მონაწილეობის მიღების უფლება აქვს პირველ ტურში საუკეთესო შედეგების მქონე ორ კანდიდატს. მეორე ტური ჩატარებულიად ითვლება, თუ მასში მონაწილეობდა ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის ერთი მესამედი მაინც. არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტ ხმებს მიიღებს, მაგრამ ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის არანაკლებ ერთი მეხუთედისა. მეორე ტურში კანდიდატების მიერ ხმათა თანაბარი რაოდენობის მიღების შემთხვევაში არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელმაც პირველ ტურში ხმათა მეტი რაოდენობა მიიღო.

თუ არჩევნები ჩატარებულად არ გამოცხადდა, ან ჩატარდა, მაგრამ პირველ ტურში მონაწილეობდა მხოლოდ ერთი კანდიდატი და მან ხმების საჭირო რაოდენობა ვერ მიიღო, ან მეორე ტურში ვერ იქნა არჩეული საქართველოს პრეზიდენტი — ტარდება ხელახალი არჩევნები. ხელახალი არჩევნები იმართება საერთო არჩევნებიდან (პირველი ტურიდან) ორი თვის ვადაში. ხელახალ არჩევნებს ნიშნავს საქართველოს პარლამენტი.

პრეზიდენტის რიგგარეშე არჩევნები. საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის შემთხვევაში რიგგარეშე არჩევნები ტარდება უფლებამოსილების შეწყვეტის მომენტიდან არა უგვიანეს 45-ე დღისა. თუ საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტა დაემთხვა საპარლამენტო არდადეგებს ან არასასესიო კვირას, საქართველოს პარლამენტი იკრიბება საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილების შეწყვეტის მომენტიდან არა უგვიანეს 48 საათისა.

საქართველოს პრეზიდენტის რიგგარეშე არჩევნების თარიღს საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილების შეწყვეტის მომენტიდან არა უგვიანეს 72 საათისა ნიშნავს საქართველოს პარლამენტი. საქართველოს პრეზიდენტის რიგგარეშე არჩევნების ჩატარებას უზრუნველყოფს საქართველოს პარლამენტი საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისიის საშუალებით.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენის მიზნით პარტიამ, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფმა განცხადებით უნდა მიმართონ საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას რიგგარეშე არჩევნებამდე არა უგვიანეს მე-40 დღისა.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატის რეგისტრაციაში გასატარებლად პარტიის, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფის წარმომადგენელმა რიგგარეშე არჩევნებამდე არა უგვიანეს 30-ე დღისა საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას უნდა წარუდგინოს კანდიდატის მხარდამჭერი არანაკლებ 50 ათასი ამომრჩევლის სია.

საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატებს რეგისტრაციაში ატარებს საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია რიგგარეშე არჩევნებამდე არა უგვიანეს 25-ე დღისა.

§ 3. საქართველოს პარლამენტის არჩევნები

საპარტიულო პარლამენტის შემადგენლობა და სტრუქტურა. საქართველოს პარლამენტი აირჩევა 4 წლის ვადით. საქართველოს პარლამენტი 235 წევრისგან შედგება და ყალიბდება შერეული მაჟორიტარულ-პროპორციული სისტემის საფუძველზე: 150 წევრი (ანუ თითქმის ორი მესამედი) აირჩევა პარტიული სიებით, ხოლო 85 წევრი — მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე. საქართველოს პარლამენტის არჩევნებისათვის იქმნება 85 ერთმანდატიანი საარჩევნო ოლქი, მათ შორის 10 — ქალაქ თბილისში, ხოლო 75 — ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის გათვალისწინებით.

1995 წლის კონსტიტუცია ითვალისწინებს, რომ მომავალში, როდესაც საქართველოს იურისდიქცია აღდგება ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, საქართველოს პარლამენტი ორპალატიანი გახდება: მასში იქნება რესპუბლიკის საბჭო და სენატი.

რესპუბლიკის საბჭოს („ქვედა“ პალატას) მხოლოდ პროპორციული სისტემით აირჩევენ.

სენატის შემადგენლობაში შევლენ:

- სენატორები აფხაზეთიდან;
- სენატორები აჭარიდან;
- სენატორები საქართველოს სხვა ტერიტორიული ერთეულებიდან;

- პრეზიდენტის მიერ დანიშნული სენატორები.

საპარტიულო პარლამენტის არჩევის წესი. 1995 წლის კონსტიტუციის თანახმად, საქართველოს პარლამენტის მორიგი არჩევნები ტარდება მისი უფლებამოსილების ვადის გასვლამდე არა უგვიანეს 15 დღისა. არჩევნების თარიღს ნიშნავს საქართველოს

პრეზიდენტი არჩევნებამდე არა უგვიანეს 60 დღისა. თუ არჩევნების ვადა ემთხვევა საგანგებო ან საომარ მდგომარეობას, არჩევნები ტარდება ამ მდგომარეობის გაუქმებიდან არა უგვიანეს 60 დღისა.

საქართველოს პარლამენტის წევრად შეიძლება აირჩეს საარჩევნო უფლების მქონე საქართველოს მოქალაქე 25 წლის ასაკიდან, რომელსაც საქართველოში მუდმივად უცხოვრია არანაკლებ 10 წელი. საქართველოს პარლამენტის წევრად არ შეიძლება აირჩეს მოქალაქე, რომელსაც უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში არ უცხოვრია საქართველოში და არც ერთ ქვეყანაში არ ღვას საქართველოს საკონსულოს აღრიცხვაზე.

პარლამენტის არჩევნებში მონაწილეობის პირობები.

საქართველოს პარლამენტის არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვთ შესაბამის საარჩევნო კომისიაში რეგისტრირებულ პარტიას, საარჩევნო ბლოკს და მათორიტარ კანდიდატს. კანდიდატად რეგისტრაციის მიზნით შესაბამისი საარჩევნო კომისიისათვის განცხადებით მიმართვამდე დაკავებული თანამდებობიდან უნდა გადადგნენ მთელი რიგი თანამდებობის პირები; რომელთა ჩამონათვალიც მოცემულია საარჩევნო კოდექსის 94-ე მუხლში.

არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მისაღებად პარტია ვალდებულია საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 50 დღისა წარუდგინოს არჩევნებში პარტიის მონაწილეობის ინიციატივის დამადასტურებელი სულ ცოტა 50 ათასი მხარდამჭერი ამომრჩევლის სია. გამონაკლისს წარმოადგენს პარტია, რომელსაც არჩევნების დანიშვნის დღისათვის ჰყავს წარმომადგენელი საქართველოს პარლამენტში.

იმ პარტიებს, რომლებმაც წარადგინეს მხარდამჭერთა სიები, უფლება აქვთ კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 45 დღისა საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას მიმართონ საარჩევნო ბლოკში გაერთიანების ერთობლივი განცხადებით. საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 40 დღისა იღებს გადაწყვეტილებას პარტიების ან საარჩევნო ბლოკების რეგისტრაციის თაობაზე.

რეგისტრირებულ პარტიას, საარჩევნო ბლოკს უფლება აქვს თავისი განცხადების საფუძველზე მონაწილეობა მიიღოს ყველა დონის არჩევნებში, რომლებიც გაიმართება მომდევნო საპარლამენტო არჩევნებამდე.

კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 37 დღისა ცენტრალური საარჩევნო კომისია პრესითა და მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებებით

აქვეყნებს რეგისტრირებული საარჩევნო სუბიექტების სიას განცხადების წარდგენის რიგის მიხედვით, აგრეთვე საარჩევნო სუბიექტების იმ კანდიდატთა სიას, რომელთაც უარი ეთქვათ რეგისტრაციაში გატარებაზე და უარის თქმის მიზეზებს.

პარტიული სიები. პარტიული სიების წარდგენის უფლება აქვთ არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილე პარტიებსა და საარჩევნო ბლოკებს. არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილე ყოველ პარტიასა და საარჩევნო ბლოკს უფლება აქვს წარადგინოს თითო პარტიული სია. წარდგენილ სიაში პარლამენტის წევრობის კანდიდატთა რაოდენობა არ უნდა ილოს 100-ზე ნაკლები და არ უნდა აღემატებოდეს 235-ს.

პარტიულ სიაში შეყვანილი კანდიდატის ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში წარდგენის შემთხვევაში პარტიულ სიაში მიეთითება, რომ კანდიდატი წარდგენილია ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში. დაუშვებელია პარტიულ სიაში იმ პირთა შეყვანა, რომლებიც იმავედროულად არჩევნებში მონაწილე სხვა პარტიის წევრები არიან, გარდა ერთ საარჩევნო ბლოკში გაერთიანებული პარტიებისა. დაუშვებელია ერთი და იმავე პირის შეყვანა სხვადასხვა პარტიულ სიაში.

პარტიული სიის შედგენის წესს განსაზღვრავენ პარტიები და საარჩევნო ბლოკები. სია შედგენილი უნდა იყოს იმის გათვალისწინებით, რომ არჩევნების შედეგად პარტიის, საარჩევნო ბლოკის მიერ მიღებული მანდატები ნაწილდება სიის დასაწყისიდან რიგის მიხედვით. პარტიული სია საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას წარედგინება კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 30 დღისა.

პარტიისა და პარტიული სიის რეგისტრაცია გაუქმდება, თუ კენჭისყრამდე არა უგვიანეს ორი დღისა პარტიულ სიაში კანდიდატთა რაოდენობა ამ კანონით დადგენილ რაოდენობაზე ნაკლები აღმოჩნდება.

პარლამენტის წევრობის კანდიდატების წარდგენა. პარლამენტის წევრობის კანდიდატთა წარდგენის უფლება აქვთ პარტიას, საარჩევნო ბლოკს, ამომრჩეველთა 5-კაციან საინიციატივო ჯგუფს. არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილე ყოველ პარტიასა და საარჩევნო ბლოკს უფლება აქვთ წარადგინონ თითოეულ ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში პარლამენტის წევრობის თითო კანდიდატი.

კანდიდატის წარდგენა დადასტურებული უნდა იყოს შესაბამისი საარჩევნო ოლქის ტერიტორიაზე რეგისტრირებულ მხარდამჭერ ამომრჩეველთა არანაკლებ 1000 ხელმოწერით, გარდა იმ შემთხვევისა,

თუ დასახელებული კანდიდატი ბოლო საპარლამენტო არჩევნებში არჩეული იყო საქართველოს პარლამენტის წევრად.

საქართველოს პარლამენტის წევრობის კანდიდატი არჩევნების საბოლოო შედეგების ოფიციალურად გამოქვეყნებამდე არ შეიძლება მისცენ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობაში, დააკავონ, დააპატიმრონ ან გაჩხრიკონ, თუ პროკურატურის ორგანოების შეტყობინებაზე არ იქნა საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თანხმობა.

პროპორციული არჩევნების პირობები. პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე გამართული არჩევნები ჩატარებულად ჩაითვლება, თუ არჩევნებში მონაწილეობდა ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის ერთი მესამედი მაინც. ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში არჩევნები ჩატარებულად ჩაითვლება, თუ მასში მონაწილეობდა საარჩევნო ოლქის ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის ერთი მესამედი მაინც. საარჩევნო ოლქში არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც ხმათა მეტ რაოდენობას მიიღებს, მაგრამ არანაკლებ არჩევნებში მონაწილეთა ერთი მესამედისა.

საქართველოს პარლამენტის წევრთა მანდატები მიეკუთვნება მხოლოდ იმ პარტიულ სიას, რომელმაც მიიღო არჩევნებში მონაწილეთა ხმების არანაკლებ 7%-სა. პარტიული სიის მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობის დასადგენად ამ სიის მიერ მიღებული ხმების რაოდენობა უნდა გამრავლდეს 150-ზე და გაიყოს ასეთი პარტიების მიერ მიღებულ ხმათა რაოდენობის ჯამზე. მიღებული რიცხვის მთელი ნაწილი წარმოადგენს პარტიული სიის მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობას.

თუ პარტიის ან საარჩევნო ბლოკის მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობათა ჯამი 150-ზე ნაკლები აღმოჩნდა, გაუნაწილებელი მანდატებიდან თითო მანდატი მიეკუთვნება იმ პარტიულ სიებს, რომლებმაც არჩევნებში ხმების მეტი რაოდენობა მიიღო. თუ კანდიდატი არჩეულია როგორც საარჩევნო ოლქიდან, ისე პარტიული სიით, მაშინ იგი არჩეულად ითვლება საარჩევნო ოლქიდან, ამოიღება პარტიული სიიდან და სიის დასაწყისისკენ გადაინაცვლებენ მისი მომდევნო კანდიდატები.

თუ პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე მოწყობილი არჩევნები ჩატარებულად გამოცხადდა, მაგრამ ვერც ერთმა პარტიამ და საარჩევნო ბლოკმა ვერ მიიღო არჩევნებში მონაწილეთა ხმების 7%, საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისიის განკარგულებით საერთო არჩევნებიდან ორ კვირაში ტარდება

ხელახალი კენჭისყრა. მასში მონაწილეობის უფლება აქვთ მხოლოდ იმ პარტიებსა და საარჩევნო ბლოკებს, რომელთაც საერთო არჩევნებში მიიღეს ამომრჩეველთა ხმების 2%.

მაჟორიტარი კანდიდატების არჩევნები. თუ არჩევნების პირველ ტურში საქართველოს პარლამენტის წევრი ვერ აირჩა, საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია კენჭისყრიდან ორი კვირის ვადაში ნიშნავს არჩევნების მეორე ტურს, რომელშიც მონაწილეობს უკეთესი შედეგების მქონე ორი კანდიდატი. არჩევნების მეორე ტურში არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც ხმათა მეტ რაოდენობას მიიღებს. თუ კანდიდატებმა ხმათა ერთნაირი რაოდენობა მიიღეს, არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელმაც პირველ ტურში ხმათა მეტი რაოდენობა მიიღო.

თუ კენჭისყრაში მონაწილეობა არ მიიღო ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის ერთმა მესამედმა და არჩევნები არჩატარებულად გამოცხადდა, აგრეთვე ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში არჩეული პარლამენტის წევრის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტისას იმართება ხელახალი არჩევნები. ხელახალი არჩევნების თარიღისა და საარჩევნო ღონისძიებათა ჩატარების ვადებს საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისია ნიშნავს კენჭისყრის ჩატარებამდე არა უგვიანეს ორი თვისა. ხელახალი არჩევნები ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში ტარდება წელიწადში ორჯერ — მაის-ივნისში და ოქტომბერ-ნოემბერში. არჩევნები უნდა ჩატარდეს უახლოეს ვადაში. პარლამენტის უფლებამოსილების ვადის გასვლამდე 6 თვით ადრე ხელახალი არჩევნები გამოკლებული პარლამენტის წევრის ნაცვლად არ ტარდება.

§ 4. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნები

თვითმმართველობის ორგანოების არჩევის პირობები.

ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს, გამგებლის, მერის არჩევნები ტარდება 4 წელიწადში ერთხელ. არჩევნებს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი მათი უფლებამოსილების ვადის გასვლამდე არა უგვიანეს 2 თვისა. საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს არჩევნები არ ტარდება.

ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს არჩევნები სოფელში, თემში, დაბაში, ქალაქსა და იმ ქალაქში, რომელიც არ შედის რაიონის შემადგენლობაში, ტარდება მრავალმანდატიანი საარჩევნო ოლქის მიხედვით, მაჟორიტარული სისტემის საფუძველზე.

ქალაქ თბილისში ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს არჩევნები ტარდება პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე.

ქალაქში, რომელშიც ამომრჩეველთა რაოდენობა 5 ათასზე მეტია და ქალაქში, რომელიც არ შედის რაიონის შემადგენლობაში, გარდა ქალაქ თბილისისა და ფოთისა, გამგებელი, მერი აირჩევა მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე.

ადგილობრში თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოში არჩევნის კანდიდატში. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს წევრად, გამგებლად, მერად შეიძლება აირჩეს საქართველოს მოქალაქე, რომელსაც კენჭისყრის დღისათვის შეუსრულდა 21 წელი, საქართველოში მუდმივად უცხოვრია 5 წელი მაინც და კანონით დადგენილი წესით რეგისტრირებულია შესაბამისი საკრებულოს ან ქალაქის ტერიტორიაზე.

საქართველოს მოქალაქე არ შეიძლება იმავდროულად იყოს ორი წარმომადგენლობითი ორგანოს წევრი, გარდა რაიონისა და ამავე რაიონში შემავალი სოფლის, თემის, დაბის, ქალაქის საკრებულოსი.

ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში მონაწილეობას არ იღებენ არჩევნების დანიშვნის დღისათვის საქართველოს საზღვრებს გარეთ მუდმივად ან დროებით მცხოვრები და ნაოსნობაში მყოფ გემებზე მყოფი ამომრჩევლები.

ვადიანი და საკონტრაქტო სამხედრო მოსამსახურეები ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს, გამგებლის, მერის არჩევნებში მონაწილეობენ სამხედრო ნაწილის განლაგების ადგილის მიხედვით.

არჩევნებში მონაწილე სუბიექტები. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვს პარტიას, საარჩევნო ბლოკს, პარტიის, საარჩევნო ბლოკის, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფის მიერ წარდგენილ კანდიდატს, რომელიც შესაბამის საარჩევნო კომისიაშია რეგისტრირებული.

ის პარტიები, რომლებსაც ბოლო საპარლამენტო არჩევნებში არ გაუვლიათ საარჩევნო რეგისტრაცია საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში, ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად რეგისტრაციაში უნდა გატარდნენ ამომრჩეველთა სიების შეგროვების გზით, ანუ იმ წესით, რომლის შესახებაც საპარლამენტო არჩევნების განხილვის დროს გვქონდა საუბარი.

თბილისში პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე ქალაქის საკრებულოს არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად პარტიულ სიებს საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში წარადგინენ არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილე პარტიები და საარჩევნო ბლოკები კენჭისყრამდე არა უგვიანეს 30 დღისა. ყოველ პარტიასა და საარჩევნო ბლოკს უფლება აქვს საქართველოს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიას წარუდგინოს თითო პარტიული სია. თბილისის საკრებულოს არჩევნებში წარდგენილ პარტიულ სიაში კანდიდატთა რაოდენობა არ უნდა იყოს 49-ზე ნაკლები და 98-ზე მეტი.

პარტიულ სიაში შეიძლება შეყვანილ იქნეს მხოლოდ ამ პარტიის წევრი ან ის პირი, რომელიც არ არის არჩევნებში მონაწილე სხვა პარტიის წევრი, ხოლო საარჩევნო ბლოკის მიერ წარდგენილ პარტიულ სიაში — მხოლოდ ამ ბლოკში გაერთიანებული პარტიის წევრი ან ის პირი, რომელიც არ არის არჩევნებში მონაწილე სხვა პარტიის წევრი.

ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს წევრის, გამგებლის, მერის არჩევნებში შესაბამის საარჩევნო ოლქში კანდიდატთა წარდგენის უფლება აქვთ: ამომრჩეველთა არანაკლებ 5-კაციან საინიციატივო ჯგუფს; არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილე პარტიას; საარჩევნო ბლოკს.

პარტიას, საარჩევნო ბლოკს, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფს უფლება აქვს წარადგინოს საარჩევნო უფლების მქონე პირი, თუ მას მხარს უჭერს შესაბამისად სოფელში, თემში, დაბაში მცხოვრები არანაკლებ 10 ამომრჩეველი, ხოლო ქალაქში — არანაკლებ 100, იმ ქალაქში კი, რომელიც არ შედის რაიონის შემადგენლობაში — არანაკლებ 200 ამომრჩეველი.

დაუშვებელია ერთი და იმავე პირის წარდგენა ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს — საკრებულოს წევრობისა და გამგებლობის, მერობის კანდიდატად, აგრეთვე საქართველოს პარლამენტის წევრობისა და საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატად.

მომთმართველობის ორგანიზაციის არჩევნების შედეგების დადგენა. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნები ჩატარებულად ჩაითვლება, თუ კენჭისყრაში მონაწილეობდა შესაბამისი საარჩევნო ოლქის ამომრჩეველთა სულ ცოტა ერთი მესამედი.

პარტიული სიის მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობის დასადგენად პარტიული სიის მიერ მიღებული ხმების რაოდენობა უნდა გამრავლდეს საარჩევნო ოლქში მანდატების რაოდენობაზე და გაიყოს იმ პარტიების (საარჩევნო ბლოკების) მიერ მიღებულ ხმათა რაოდენობის ჯამზე, რომლებმაც მიიღეს არჩევნების მონაწილეთა ხმების არანაკლებ 4%-სა. მიღებული რიცხვის მთელი ნაწილი წარმოადგენს სიის მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობას.

თუ საარჩევნო ოლქში პარტიული სიების მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობათა ჯამი მანდატების საერთო რაოდენობაზე ნაკლები აღმოჩნდება, გაუნაწილებელი მანდატები ნაწილდება მხოლოდ იმ პარტიებს (საარჩევნო ბლოკებს) შორის, რომლებმაც მოიპოვეს ერთი მანდატი მაინც. ამ შემთხვევაში თითო მანდატი თანმიმდევრობით მიეკუთვნება იმ პარტიულ სიებს, რომლებმაც არჩევნებში ხმების მეტი რაოდენობა მიიღეს. თუ ორი ან მეტი პარტიული სიის მიერ მიღებული ხმების რაოდენობა თანაბარი აღმოჩნდება, მანდატი მიეკუთვნება იმას, რომელმაც საკრებულოს არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად შესაბამის საოლქო საარჩევნო კომისიაში უფრო ადრე გაიარა რეგისტრაცია.

პროპორციული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე საკრებულოში არჩეულად ჩაითვლებიან ის კანდიდატები, რომელთა რიგითი ნომრებიც პარტიულ სიაში ნაკლებია ან ტოლია ამ პარტიული სიის მიერ მიღებული მანდატების რაოდენობისა.

მრავალმანდატიან საარჩევნო ოლქში მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის საფუძველზე საკრებულოში ასარჩევ წევრთა რაოდენობის შესაბამისად არჩეულად ჩაითვლებიან ის კანდიდატები, რომლებიც სხვებზე მეტ ხმას მიიღებენ. გამგებლის, მერის არჩევნებში საარჩევნო ოლქში არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც სხვაზე მეტ ხმას მიიღებს.

კითხვები და დაჯალები:

• როგორია საქართველოს საარჩევნო კანონმდებლობის ამოცანები?

• რა პრინციპების საფუძველზე ტარდება არჩევნები საქართველოში?

- როგორ ხდება საქართველოს პრეზიდენტის არჩევნები?
- რა მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს პრეზიდენტობის კანდიდატი?

- როგორია პრეზიდენტობის კანდიდატის წარდგენის წესი?
- რა შემთხვევაში ინიშნება საპრეზიდენტო არჩევნების მეორე ტური საქართველოს კანონმდებლობით?

- მოკლედ დაახასიათეთ საქართველოს პარლამენტის ფუნქციონირების ვადები, შემადგენლობა და სტრუქტურა?

- რა წესით ტარდება საქართველოს პარლამენტის არჩევნები?

- როგორია ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევის წესი საქართველოში?

რა წაგიკვირდა:

- **ო.მელქაძე, ქართული კონსტიტუციონალიზმის თანამედროვე პრობლემები, თბ.: გაეროს განვითარების პროგრამა, 2001, — გვ. 80.**

პროფ. ოთარ მელქაძის წიგნში განხილულია ჩვენში ჭერ კიდევ ფორმირების პროცესში მყოფი დისციპლინის — ქართული საარჩევნო სამართლის აქტუალური საკითხები. ნაშრომში მოკლედაა გადმოცემული საარჩევნო სამართლის არსი, საარჩევნო სამართლის „სამართლიანობის“ პრობლემა, საარჩევნო სამართლისა და საარჩევნო სისტემის ურთიერთმიმართების საკითხები, განხილულია ახალი ქართული საარჩევნო სამართლის ფორმირების პრობლემები. „ახალი ქართული საარჩევნო სამართალი ათწლიან პერიოდს მოიცავს, რომლის ფარგლებში 4 საპარლამენტო, 3 საპრეზიდენტო და ერთი სახელმწიფოს მეთაურის არჩევნები ჩატარდა“ (გვ.52), — აღნიშნულია ნაშრომში. საყურადღებოა ავტორის კონკრეტული წინადადებები მოქმედი საარჩევნო კანონმდებლობის რეფორმირებასთან დაკავშირებით.

- **საქართველოს თანამედროვე პოლიტიკური პარტიები, თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1995 გვ. 123.**

ცნობარი გამოსულია უშუალოდ 1995 წლის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ. მასში მოკლედაა დახასიათებული 82 პოლიტიკური პარტია და ორგანიზაცია, რომლებიც იმ დროისათვის რეგისტრირებული იყო იუსტიციის სამინისტროში. დანართში წარმოდგენილია 1990 წ. 28 ოქტომბრის და 1992 წლის 11 ოქტომბრის არჩევნების მონაწილე პარტიები და საარჩევნო ბლოკები, ასევე მათ მიერ პარლამენტში მიღებული ადგილები.

• საქართველოს პოლიტიკური პარტიები, თბ.: სამოქალაქო კულტურის ცენტრი, 1998, გვ. 126.

ცნობარი გამოსულია 1998 წლის 15 ნოემბრის ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნების წინ. მასში შესულია მონაცემები როგორც არჩევნების მონაწილე პარტიების, ისე იმ პოლიტიკური გაერთიანებების შესახებ, რომლებიც არჩევნებში არ ღებულობდნენ მონაწილეობას. განსაკუთრებით საყურადღებოა ინფორმაცია პარტიათა საპროგრამო მიზნებისა და ამოცანების შესახებ.

დანართი 0

არჩევნები

ძირითადი ცნებები

აბსენტიზმი (ლათ. absentis - არმყოფი) — მოქალაქეთა მიერ პოლიტიკისადმი გულგრილობა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობისათვის თავის არიდება. კონკრეტულად — ამომრჩეველთა მიერ ნებაყოფლობით თავის არიდება კენჭისყრაში მონაწილეობისაგან არჩევნების ან რეფერენდუმის დროს.

ალტერნატიული ხმის მიცემა — ხმის მიცემის წესი, რომელიც გამოიყენება აბსოლუტური უმრავლესობის მათორიტარული სისტემის დროს, მისი შედეგიანობის ასამაღლებლად.

ამომრჩეველი — მოქალაქე, რომელსაც აქტიური საარჩევნო უფლება აქვს. საქართველოში მოქალაქე ამომრჩეველი ხდება 18 წლის ასაკიდან (გარდა იმ შემთხვევებისა, რაც ასახულია კონსტიტუციაში — სასამართლოს მიერ არაქმედიტუნარიანად არის ცნობილი ან იხდის პატიმრობას სასამართლოს გადაწყვეტილებით).

ამომრჩეველთა კატეგორიები — იმისდა მიხედვით, თუ როგორ მონაწილეობენ ისინი საარჩევნო პროცესში, ჩვეულებრივ გამოიყოფა ამომრჩეველთა ოთხი კატეგორია: 1. რადიკალები (მზად არიან და ემზრობიან სწრაფი ცვლილებების განხორციელებას); 2. ზომიერები ანუ კონსერვატორები (არსებული წყობის შენარჩუნების ან თანდათანობით შეცვლის მომხრეები); 3. მარჯინალები (უკანასკნელ მომენტში გადაწყვეტენ ხოლმე, თუ ვის მისცენ ხმა, ცვალებადნი და ბევრ შემთხვევაში არაპროგნოზირებადნი არიან); 4. პასიურები (არ სურთ კენჭისყრაში მონაწილეობა).

ამომრჩეველთა მოსყიდვა — ამომრჩეველთა მოსყიდვაში იგულისხმება მათთვის ფულადი სახსრების, საჩუქრების და სხვა მატერიალური ფასეულობების გადაცემა; საქონლის შეღავათიანი გაყიდვა ან უფასო გაერცვლება (გარდა საარჩევნო მასალებისა), უსასყიდლო ან შეღავათიანი მომსახურება; ან ამომრჩეველებისათვის დაპირებების მიცემა მატერიალური ფასეულობების გადაცემის და მომსახურების გაწევის თაობაზე არჩევნების გარკვეული შედეგებით დამთავრების შემთხვევაში. კანდიდატებს, ასევე მათი დავალებით მოქმედ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს საარჩევნო კამპანიის პერიოდში ეკრძალებათ საქველმოქმედო საქმიანობა. ამომრჩეველთა მოსყიდვის ფაქტების გამოვლენის შემთხვევაში კანდიდატი უნდა მოიხსნას არჩევნებიდან.

არაპირდაპირი არჩევნები — საარჩევნო სისტემის სახესხვაობა, რომლის დროსაც წარმომადგენლობითი ორგანოს წევრები აირჩევიან ქვემდგომი საარჩევნო ორგანოებისა ან საარჩევნო კოლეგიების მიერ, რომელთა შემადგენლობაშიც შედიან ან მოსახლეობის მიერ არჩეული ამომრჩეველები, ან ქვემდგომი წარმომადგენლობითი ორგანოების დეპუტატები, ან ერთნიც და მეორენიც. არაპირდაპირი არჩევნებს შეიძლება ჰქონდეს ორი და მეტი საფეხური, თუმცა დღეისათვის სამი ან ოთხსაფეხურიანი არჩევნები ძალზე იშვიათად გვხვდება. ორსაფეხურიანი არჩევნებით აირჩევა, მაგალითად, აშშ-ის და ფინეთის პრეზიდენტები, ინდოეთის პარლამენტის ზედა პალატა. სამსაფეხურიანი არჩევნებით ყალიბდება საფრანგეთის სენატის ნაწილი; ამომრჩეველები ხმას აძლევენ მუნიციპალურ მრჩეველებს, ეს უკანასკნელნი ნიშნავენ დელეგატებს, რომლებიც ირჩევენ სენატორებს.

არჩევნები — მოქალაქის მიერ კონკრეტული პოლიტიკური მოღვაწის არჩევა დადგენილი ფორმალური პროცედურების მიხედვით მის მიერ საზოგადოებრივი საქმეების შესასრულებლად, გარკვეული პროგრამის ან განცხადების მიღება ან უარყოფა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არჩევნები არის სახელმწიფოსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირება ხმის მიცემის გზით. ესაა გარკვეული პოლიტიკური პროცედურა, რომელშიც მონაწილეობენ ერთი მხრივ ამომრჩეველები, მეორე მხრივ ამომრჩეველთა წარმომადგენლები (პოლიტიკოსები), რომლებიც, გამოდიან რა ამომრჩეველთა ინტერესებიდან, მათზე დაყრდნობით აგებენ თავიანთ პროგრამებს და პრეტენზიას აცხადებენ ხელისუფლებაზე. მოქალაქეთა მიერ თავისი საარჩევნო უფლების რეალიზაცია სახელმწიფოს მმართველობაში მონაწი-

ლეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფორმას წარმოადგენს. არჩევნების ჩატარების წესები და პირობები ჩვეულებრივ განისაზღვრება სახელმწიფოთა კონსტიტუციებში და სხვა კონსტიტუციურ-სამართლებრივ აქტებში. არჩევნები შეიძლება იყოს საპარლამენტო და საპრეზიდენტო (იმისდა მიხედვით, თუ რა ორგანო აირჩევა), საყოველთაო ან ნაწილობრივი (თუ აირჩევა მხოლოდ პარლამენტის ნაწილი), საერთოსახელმწიფოებრივი ან ადგილობრივი, მორიგი ან ვადამდელი, ერთპარტიული, მრავალპარტიული ან უპარტიო, ალტერნატიულ საფუძველზე ან უალტერნატივო (თუ წამოყენებულია მხოლოდ ერთი კანდიდატი), პირდაპირი ან ირიბი (მრავალსაფეხურიანი), ძირითადი ან დამატებითი.

არჩევნების შედეგების ოფიციალური გამოქვეყნება — საარჩევნო კომისიის მიერ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში არჩევნების შედეგების გამოქვეყნება. კანონი ითვალისწინებს გარკვეულ ვადებს არჩევნების შედეგების გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით.

არშემდგარი არჩევნები — არჩევნები, რომელთა შედეგად არ იქნა არჩეული არც ერთი კანდიდატი იმის გამო, რომ ამომრჩეველთა აქტიურობა დაბალი იყო, ან იმის გამო, რომ ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მიიღო ხმების ის რაოდენობა, რაც კანონის მიხედვით აუცილებელია საარჩევნად. არჩევნებს არშემდგარად აცხადებს საარჩევნო კომისია არჩევნების შედეგების განსაზღვრის დროს.

აქტიური საარჩევნო უფლება — არჩევით სახელმწიფო ორგანოებში და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში კანდიდატების არჩევის უფლება, აგრეთვე რეფერენდუმებში მონაწილეობის უფლება. მსოფლიოს ქვეყნების აბსოლუტურ უმრავლესობაში აქტიური საარჩევნო უფლება ეკუთვნის ყველა სრულწლოვან მოქალაქეს, დამოუკიდებლად მათი სქესის, საქმიანობის ხასიათის, ქონებრივი მდგომარეობის, განათლების და ა.შ. გამონაკლის შემთხვევებში გვხვდება აქტიური საარჩევნო უფლების შეზღუდვის შემთხვევები ასაკობრივი ცენზის ამალლების გზით.

„გადამლობი ბარიერი“ — პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს მოქმედი წესი, რომლის თანახმადაც არჩევით ორგანოში ადგილების მოსაპოვებლად პარტიამ აუცილებლად უნდა მოაგროვოს ამომრჩეველთა ხმების გარკვეულ რაოდენობაზე მეტი. „წარმომად-

გენლობის ზღურბლი“ გერმანიაში 5%-ს შეადგენს, ბულგარეთსა და შვეციაში 4%-ს, არგენტინაში 3%-ს, საქართველოში 7%-ს.

განმეორებითი არჩევნები — არჩევნები, რომლებიც ტარდება იმ შემთხვევაში, როდესაც წინა არჩევნები ჩაითვალა არშემდგარად (მაგალითად, ამომრჩეველთა გამოცხადების დაბალი პროცენტის გამო), ანდა მოხდა მისი კასაცია (იხ.). განმეორებითი არჩევნების ვადები დადგინდება საარჩევნო კანონით ან კომპეტენტური საარჩევნო ორგანოების მიერ.

დებატები — წინასაარჩევნო ავტაცის ფორმა. ესაა ორი ან რამდენიმე კანდიდატის მიერ აზრთა საჯარო ურთიერთგაზიარება და კამათი იმ პრობლემებზე, რომელთა გადაწყვეტაც ნავარაუდევია კანდიდატთა წინასაარჩევნო პროგრამებში.

ელექტორატი (ინგლ.electorate მომდინარეობს ლათ.elector — ამომრჩეველი) — 1) მოქალაქეთა რაოდენობა, რომელთაც აქვთ საარჩევნო უფლება ხმის მიცემის დროს; 2) ამომრჩეველები, რომლებიც ხმას აძლევენ რომელიმე პოლიტიკურ პარტიას საპარლამენტო, საპრეზიდენტო ან მუნიციპალურ არჩევნებზე. მაგალითად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიების ელექტორატს ძირითადად მუშები, ინტელიგენცია, მოსამსახურეები, წვრილი მესაკუთრეები შეადგენენ. აშშ-ის დემოკრატიული პარტიის ელექტორატში, როგორც წესი, შედის ქვეყნის ფერადკანიანი მოსახლეობა. ელექტორატი არ არის რაღაც მკაცრად შემოფარგლული სოციალური ჯგუფი, თუმცა მას გარკვეული სტაბილურობა ახასიათებს. არჩევნებიდან არჩევნებამდე ამა თუ იმ პარტიის ელექტორატი როგორც რაოდენობრივი, ისე თვისობრივი თვალსაზრისით იცვლება. მაგალითად, მას შემდეგ, რაც დიდი ბრიტანეთის ფაქტობრივად ორპარტიულ სისტემაში ლეიბორისტებმა გამოდევნეს ლიბერალები, ამ უკანასკნელის ელექტორატმა შეავსო ლეიბორისტული პარტიის ელექტორატი.

ელექტორალური ოსტიცია (ლათ.elector — ამომრჩეველი) — რიგ სახელმწიფოებში სპეციალური სასამართლო ან კვაზისასამართლო ორგანოების განსაკუთრებული სისტემა, რომელთა დანიშნულებაა სახელმწიფო ორგანოებში არჩევნებთან და საარჩევნო კამპანიებთან დაკავშირებული დავების განხილვა და გადაწყვეტა.

ელექტორალური ქვეყნის ფაქტორები — ამომრჩეველთა ქცევა არჩევნების დროს მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული, რომელთა შორის აღსანიშნავია: თავისუფალი არჩევნების არსებობა ან არარსებობა; გარკვეული ცენზების არსებობა; ელექტორატის მიერ უპირატესობის მინიჭება კანდიდატების არაპოლიტიკური ფასეულობებისათვის ან პოლიტიკური პროგრამებისა და პრიორიტეტებისათვის; მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა; მოსახლეობის ნორმები, ჩვევები, სტერეოტიპები; ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის ხვედრითი წილი; მოსახლეობის ინტერესების პრიორიტეტულობა: ა) მუდმივი ინტერესი პოლიტიკისადმი, ბ) ინტერესი შემთხვევიდან შემთხვევამდე, გ) ინტერესები პოლიტიკის სფეროში არა აქვთ; მმართველი ელიტის პოლიტიკური პრიორიტეტები; კონკრეტული სიტუაცია ქვეყანაში, რომელიც გავლენას ახდენს მოქალაქეთა პოლიტიკურ აქტიურობაზე; პოლიტიკური პარტიებისა და მოძრაობების დიდი რაოდენობა, მათი პროგრამების სიჭრელე, რაც აძნელებს არჩევანის გაკეთებას; პოლიტიკური რეკლამა, განსაკუთრებით მასმედიაში; მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა; ადამიანთა მატერიალური შემოსავლების დინამიკა; მოსახლეობის განათლების დონე; წინასასარჩევნო კამპანიების ჩატარების კულტურა; ხმის მიცემის შედეგებზე ზემოქმედების ხერხები: ა) საზოგადოებრივი აზრით მანიპულირება და პოპულიზმი; ბ) წინასასარჩევნო პროგნოზების, ხმის მიცემის შედეგების ფალსიფიცირება.

გადამდელი არჩევნები — ინსტიტუტი, რომელიც უზრუნველყოფს არჩევნებში მონაწილეობის შესაძლებლობას იმ მოქალაქეებისათვის, რომელთაც არჩევნების დროს არ შეეძლებათ ხმის მიცემა თავიანთი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით.

თანაბარი საარჩევნო უფლება — საარჩევნო სისტემის პრინციპი, რომელიც გულისხმობს შემდეგი სამი პირობის არსებობას: 1) თითოეულ ამომრჩეველს უნდა ჰქონდეს ხმების ერთნაირი რაოდენობა (უმეტესწილად ერთი, ზოგჯერ უფრო მეტი — მაგალითად, ფფრ-ში ამომრჩეველს ორი ხმა ეძლევა — ერთი საარჩევნო ოლქში დეპუტატების ასარჩევად, მეორე — ბუნდესტაგში მიწების სიების მიხედვით ასარჩევად); 2) საჭიროა, რომ თითოეული პარლამენტარი წარმოადგენდეს ამომრჩეველთა დაახლოებით ერთნაირ რიცხვს; 3) დაუშვებელია ამომრჩეველთა თანრიგებად (კურიებად) დაყოფა ქონებრივი, ეროვნული, რელიგიური ან რაიმე სხვა პრინციპის მიხედვით.

ინტერვო — წინასაარჩევნო აგიტაციის სახე, რომლის დროსაც კანდიდატი პასუხებს იძლევა მისთვის დასმულ კითხვებზე.

კანდიდატი — პირი, რომელიც პრეტენზიას აცხადებს არჩევით თანამდებობაზე და რომელიც რეგისტრირებულია საარჩევნო კომისიის მიერ. ნებისმიერი ქვეყნის საარჩევნო კანონმდებლობა გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებს კანდიდატს, ამავე დროს მისთვის უზრუნველყოფს გარკვეული უფლებების დაცვას საარჩევნო კამპანიის პერიოდში.

კანდიდატების საა — პარტიის ან საარჩევნო ბლოკის მიერ წამოყენებული პიროვნებების ჩამონათვალი სახელმწიფო წარმომადგენლობით ორგანოებში ან ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში არჩევნების დროს, რომელიც დამტკიცებული საარჩევნო კომისიის მიერ.

კანდიდატების წამოყენება — საარჩევნო პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი სტადია. კანდიდატების წამოყენება შეიძლება მოხდეს სამი ძირითადი ხერხით: ა) ამომრჩეველთა მიერ წამოყენება, თვითწამოყენება ან თვითწამოყენება ამომრჩეველთა მხარდაჭერით (ხელმოწერების შეგროვების გზით) — საფრანგეთში, დანიაში, ბელგიაში; ბ) წამოყენება პოლიტიკური პარტიების მიერ — ფერ-ში, ავსტრიაში, ფინეთში, იაპონიაში, შვეიცარიაში; გ) კანდიდატების წამოყენება განსაკუთრებული პროცედურის გზით - ე.წ. პრაიმერიზი („პირველადი არჩევნები“) — ტარდება ისეთივე წესით, როგორც თავად არჩევნები (აშშ-სა და ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში).

მაკორიტარული საარჩევნო სისტემა — ხმის მიცემის შედეგების განსაზღვრის წესი. ემყარება უმრავლესობის პრინციპს. არსებობს ორი ვარიანტი: 1. გამარჯვებულია ის, ვინც მოიპოვებს ხმების აბსოლუტურ უმრავლესობას (50%+1); 2. შეფარდებითი უმრავლესობის სისტემა (მეტი, ვიდრე მეტოქეს).

მეთვალყურე — პირი, რომელიც არჩევნების დროს კანდიდატმა ან საერჩევნო გაერთიანებამ დანიშნა და რეგისტრირებულია საარჩევნო კომისიის მიერ. იგი უფლებამოსილია თვალი ადევნოს ხმის მიცემის პროცესს, ხმების დათვლას და საარჩევნო კომისიის სხვა საქმიანობას.

მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებები — კონსტიტუციური უფლება აირჩიოს (აქტიური საარჩევნო უფლება) და იყოს არჩეული (პასიური საარჩევნო უფლება) სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევით ორგანოებში.

მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებების გარანტიები — სამართლებრივი, ორგანიზაციული, საინფორმაციო და სხვა საშუალებები მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებების რეალიზებისათვის.

მუნიციპალური არჩევნები — პირდაპირი დემოკრატიის ფორმა, რომელიც უზრუნველყოფს მოქალაქეთა მონაწილეობას ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევითი ორგანოების ფორმირებაში. მოქალაქეები უშუალოდ ირჩევენ მუნიციპალური წარმონაქმნის ხელმძღვანელს ან ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევითი თანამდებობის პირებს.

ნდობით აღჭურვილი პირები — ინიშნებიან რეგისტრირებული კანდიდატების ან საარჩევნო გაერთიანების მიერ. ნდობით აღჭურვილი პირების რეგისტრაციას ახდენს იგივე საარჩევნო კომისია, რომელმაც კანდიდატი ან საარჩევნო გაერთიანება გაატარა რეგისტრაციაში. ნდობით აღჭურვილი პირი ახორციელებს საავტოციო და სხვა საქმიანობას, რაც ხელს უწყობს მოცემული კანდიდატის ან კანდიდატთა სიის არჩევას.

პასიური საარჩევნო უფლება — უფლება იყოს არჩეული არჩევით სახელმწიფო ორგანოებსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში (ე.ი. უფლება რეგისტრირებულ იქნეს კანდიდატის სახით, სხვა კანდიდატების თანაბრად ჩაატაროს წინასაარჩევნო პროპაგანდა და ავტოცია, ისარგებლოს კანონით გათვალისწინებული კანდიდატის ყველა სხვა უფლებით). მრავალ სახელმწიფოში პასიური საარჩევნო უფლების ფლობა განპირობებულია სხვადასხვა გაზრდილი (აქტიურ საარჩევნო უფლებასთან შედარებით) საარჩევნო ცენზებით: ასაკობრივი, ბინადრობის, განათლების, სამსახურის და ა.შ. პასიური საარჩევნო უფლების განხორციელებაზე ქონებრივი ცენზი დადგენილია კანადაში, არგენტინაში, ბელგიაში, კოსტა-რიკაში და ზოგიერთ სხვა სახელმწიფოში. ყველაზე ხშირად პასიური საარჩევნო უფლება იზღუდება გაზრდილი ასაკობრივი ცენზით, ამასთან, პარლამენტების ზედა პალატების არჩევნების დროს ეს ცენზი განსაკუთრებით

მაღალია. ასე მაგალითად, აშშ-ში იაპონიასა და ინდოეთში პასიურ საარჩევნო უფლებას პარლამენტის ქვედა პალატის არჩევნების დროს ფლობენ 25 წელს მიღწეული მოქალაქეები, ხოლო ზედა პალატაში — 30 წელს მიღწეულნი. საფრანგეთსა და რუმინეთში შესაბამისად დადგენილია 23 და 35 წელი, იტალიაში 25 და 40 წელი.

პარდაპირი საარჩევნო უფლება — საარჩევნო სისტემის პრინციპი, რაც გულისხმობს ამომრჩევლის მიერ ხმის მიცემას კონკრეტული კანდიდატის ან კანდიდატთა სიისათვის.

პოლიტიკური რეკლამა — საარჩევნო პროცესში მონაწილეთა მიერ მასმედიით ან რაიმე სხვა გზით კანდიდატის შესახებ ინფორმაციის გავრცელება იმ ხერხების გამოყენებით, რაც სარეკლამო მასალებს ახასიათებს (ემოციური ელემენტების სიჭარბე, თვალშისაცემობა, ლაკონიზმი, გამეორება). მისი მიზანია საზოგადოებრივი აზრის განწყობა ვინმეს სასარგებლოდ ან საწინააღმდეგოდ.

პრეზიდენტის არჩევნების თანამედროვე სისტემები — ისტორიულად ჩამოყალიბდა და დღეისათვის არსებობს პრეზიდენტის არჩევნის ოთხი სისტემა: 1. **პრეზიდენტის არჩევა რეფერენდუმის გზით** (სირია, ეგვიპტე); 2. **პრეზიდენტის არჩევა საყოველთაო პარდაპირი არჩევნების დროს** (საქართველო, საფრანგეთი, ავსტრია, ირლანდია, ისლანდია, პორტუგალია, პოლონეთი, რუმინეთი, რუსეთი, სერბია, უკრაინა, ლიტვა, ესტონეთი, აზერბაიჯანი, სომხეთი, თურქმენეთი, მონღოლეთი, კვიპროსი, კორეის რესპუბლიკა, სინგაპური, ლათინური ამერიკის ქვეყნები, აფრიკის ქვეყნები); 3. **პრეზიდენტის არჩევა პარლამენტის და სხვა წარმომადგენლობითი ორგანოების მიერ** (იტალია, გერმანია, შვეიცარია, საბერძნეთი, თურქეთი, მალტა, უნგრეთი, ჩეხეთი, სლოვაკეთი, ბულგარეთი, ლატვია, მოლდოვა, უზბეკეთი, ყირგიზეთი, ინდოეთი, პაკისტანი, ინდონეზია, ლიბანი, ტაივანი, ისრაელი, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა); 4. **პრეზიდენტის არჩევა არაპარდაპირი საყოველთაო სახალხო არჩევნების გზით** (მაგალითი: აშშ — ამომრჩევლები შტატებში ირჩევენ რჩეულებს, რომლებიც შემდეგ ირჩევენ პრეზიდენტს).

პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადები — პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა (რაზედაც დამოკიდებულია არჩევნების დანიშვნის პერიოდულობა) სხვადასხვა ქვეყნებში ძალზე განსხვავებულია: ერთი წელი (შვეიცარია), 4 წელი (ისლანდია, რუმინეთი,

ირანი, ზიმბაბვე, მონღოლეთი, აშშ, ბოლივია, კოსტა-რიკა, პონდურასი, დომინიკანის რესპუბლიკა, კოლუმბია, ეკვადორი, ჩილი, რუსეთი), 5 **წელი** (საქართველო, საფრანგეთი, გერმანია, საბერძნეთი, პორტუგალია, ჩეხეთი, სლოვაკეთი, პოლონეთი, უნგრეთი, ბულგარეთი, კორეის რესპუბლიკა, ისრაელი, ინდონეზია, მალდივები, პაკისტანი, ინდოეთი, სენეგალი, კოტ-დ'ივუარი, ბენინი, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა, ვენესუელა, ბრაზილია, ურუგვაი, პერუ, პანამა, სალვადორი), 6 **წელი** (ავსტრია, ფინეთი, ფილიპინები, ლიბანი, ტაივანი, ეგვიპტე, მალი, არგენტინა, მექსიკა, ნიკარაგუა), 7 **წელი** (იტალია, ირლანდია, თურქეთი, სირია, მადაგასკარი), **სიცოცხლის მანძილზე** (მალავი).

პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის შეზღუდვის სახეები — პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის შეზღუდვა მნიშვნელოვანი დემოკრატიული მონაპოვარია, რაც წინააღმდეგობას უწევს ხელისუფლების უზურპაციას ერთი პირის მიერ. არსებობს პრეზიდენტობის ვადის შეზღუდვის რამდენიმე სახეობა: ერთი წელი ხელახალი ვადით არჩევის უფლების გარეშე (შვეიცარია); სამი წელი ხელახალი არჩევის უფლებით (ლატვია); ოთხი წელი ხელახლა არჩევის უფლების გარეშე (იუგოსლავია); ოთხი წელი და კიდევ ერთი ვადით ხელახლა არჩევის უფლებით (აშშ, რუსეთი და სხვა მრავალი დემოკრატიული ქვეყანა); ხუთი წელი მეორე ვადით არჩევის უფლების გარეშე (სამხრეთ კორეა); ხუთი წელი კიდევ ერთი ვადით არჩევის უფლებით (უკრაინა, ლიტვა, პოლონეთი და ა.შ.); ხუთი წელი მრავალჯერ ხელახალი არჩევის უფლებით (ინდონეზია); ხუთი წელი მხოლოდ ერთი ვადით ხელახალი არჩევის უფლებით, მაგრამ რეფერენდუმებით მმართველობის რეგულარული გახანგრძლივების შესაძლებლობით (თურქმენეთი, უზბეკეთი, ყაზახეთი); შვიდი წელი ხელახალი ვადით არჩევის უფლების გარეშე (იტალია); პრეზიდენტობა მთელი სიცოცხლის მანძილზე (იუგოსლავია ტიტოს დროს).

პროპორციული საარჩევნო სისტემა — ხმის მიცემის შედეგების განსაზღვრის წესი. იგი გულისხმობს ადგილების განაწილებას პარტიული სიებით მიღებული ხმების რაოდენობის შესაბამისად. მანდატები ნაწილდება პარტიებს შორის, რომელთაც თავიანთი კანდიდატები წამოაყენეს წარმომადგენლობითი ორგანოს არჩევნებში, მათ მიერ მიღებული ხმების რაოდენობის მიხედვით. პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს იქმნება დიდი საარჩევნო ოლქები, რომელშიც თითოეული პარტია აყენებს თავის საარჩევნო სიას.

ამომრჩევლები ხმას აძლევენ რომელიმე საარჩევნო სიას. ხმის მიცემის შედეგების განსასაზღვრად ადგენენ ხმების იმ მინიმუმს, რაც აუცილებელია ერთი დეპუტატის მანდატის მისაღებად. სიის შიგნით ხმების განაწილება, როგორც წესი, ხდება იმ თანმიმდევრობით, რომლითაც კანდიდატები არიან სიაში განლაგებული. პროპორციული საარჩევნო სისტემა გამოიყენება მთელი პარლამენტის არჩევის დროს (დანია, პორტუგალია, ლუქსემბურგი, ლატვია), ან მხოლოდ ქვედა პალატის (ავსტრალია, ავსტრია, ბელგია, პოლონეთი, ბრაზილია), ან ქვედა პალატის შემადგენლობის ნახევრის (გფრ) არჩევის დროს.

რეფერენდუმი — ხალხის უშუალო ხელისუფლების განხორციელების ფორმა. ადამიანთა მიერ ნების უშუალო გამოხატვა საყოველთაო კენჭისყრის გზით სახელმწიფოსთვის ან რეგიონისთვის ყველაზე მნიშვნელოვან საკითხთან დაკავშირებით.

სააგიტაციო მასალები — ბექდური, აუდიოვიზუალური და სხვა მასალები, რომლებიც შეიცავს წინასაარჩევნო აგიტაციის ნიშნებს და მასობრივი გაგროვებისათვისაა განკუთვნილი. მასალები ითვლება სააგიტაციოდ, თუკი ისინი ვრცელდება ამომრჩევლებზე შემოქმედების მოსახდენად, რათა მათ არჩევნებში მონაწილეობა მიიღონ და ხმა მისცენ მოცემულ კანდიდატს ან პარტიას.

საარჩევნო გაერთიანება — დროებითი ან მუდმივი ხასიათის საზოგადოებრივი გაერთიანება, რომლის წესდებაც ითვალისწინებს არჩევნებში მონაწილეობას კანდიდატების წამოყენების გზით.

საარჩევნო ბლოკი — ორი ან მეტი საზოგადოებრივი გაერთიანების თუ პოლიტიკური პარტიის ნებაყოფლობითი გაერთიანება არჩევნებში ერთობლივი მონაწილეობის მისაღებად. საარჩევნო ბლოკში მიიღწევა შეთანხმება არჩევნებში კანდიდატების ან კანდიდატთა სიის ერთობლივად წამოყენების თაობაზე. საარჩევნო ბლოკის ფორმირების პროცედურა და მისი საქმიანობის წესები რეგულირდება შესაბამის სახელმწიფოთა კანონმდებლობით და დამოკიდებულია პირველ რიგში ამ ქვეყანაში გამოყენებული საარჩევნო სისტემის თავისებურებებზე.

საარჩევნო ბიულეტენი — ფართული ხმის მიცემისათვის განკუთვნილი დამტკიცებული ფორმის საარჩევნო დოკუმენტი.

განასხვავებენ ოფიციალურ (სახელმწიფოს მიერ დაბეჭდილ) და არაოფიციალურ საარჩევნო ბიულეტენებს. ასე მაგალითად, საფრანგეთში საარჩევნო ბიულეტენს ბეჭდავენ თავად კანდიდატები და პარტიები, ნორვეგიაში ამომრჩეველმა შეიძლება გამოიყენოს ქალაქის სუფთა ფურცელი.

საარჩევნო ვოტუმი — პარლამენტის, პრეზიდენტის, მუნიციპალიტეტების და ა.შ. საარჩევნო ჩატარებული საარჩევნო კამპანიის შედეგები.

საარჩევნო გეოგრაფია (საარჩევნო გეომეტრია) — საარჩევნო ოლქების საზღვრების დადგენის პრაქტიკა, რომლის დროსაც უხეშად ირღვევა თანაბარი წარმომადგენლობის პრინციპი (იხ. ჭერიმენდერინგი).

საარჩევნო (წინასაარჩევნო) ბრძოლა — პოლიტიკური პარტიების მოღვაწეობის ძირითადი ველი დემოკრატიულ საზოგადოებაში. ყოველი პარტია ცდილობს თავისი ელექტორატის (იხ.) გაფართოებას.

საარჩევნო კამპანია (ფრ. campagne — ლაშქრობა) — არჩევნების უშუალო მონაწილეთა მოქმედება: სააგიტაციო ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც ტარდება პოლიტიკური პარტიებისა და დამოუკიდებელი კანდიდატების მიერ იმ მიზნით, რომ მოიპოვონ ამომრჩეველთა მაქსიმალური მხარდაჭერა მომავალ არჩევნებზე. საარჩევნო კამპანიაში მონაწილეობენ სხვადასხვა სახის მხარდამჭერი ჯგუფები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები და ა.შ. საარჩევნო კამპანიის დროს აგიტაციის ძირითად ფორმებს წარმოადგენს წინასაარჩევნო კრებებისა და მიტინგების ჩატარება, გაზეთებში სტატიებისა და პამფლეტების პუბლიკაცია, წინასაარჩევნო აფიშებისა და პლაკატების გამოკვრა, რადიოთი და ტელევიზიით გამოსვლა და ა.შ. თანამედროვე საარჩევნო კანონები საარჩევნო კამპანიის ჩატარების ძალზე დაწვრილებით რეგლამენტაციას ახდენს. **ჯერ ერთი**, მკაფიოდ დგინდება საარჩევნო კამპანიის ჩატარების ვადები (ზოგჯერ კი ტერიტორიებიც). ჩვეულებრივ, საარჩევნო კამპანია ოფიციალურად იწყება არჩევნების დანიშვნის გამოცხადების მომენტიდან ან კანდიდატის (საარჩევნო სიის) რეგისტრაციიდან (თუმცა, ფაქტობრივად საარჩევნო კამპანია იწყება გაცილებით უფრო ადრე) და წყდება ხმის მიცემის დაწყებამდე 1-2 დღით ადრე. **მეორე**,

შემუშავებულია ის წესები, თუ როგორ შეუძლიათ ისარგებლონ კანდიდატებმა და პარტიებმა მასობრივი ინფორმაციის სახელმწიფო საშუალებებით წინასაარჩევნო აგიტაციის დროს. მესამე, განისაზღვრება საარჩევნო კამპანიის დაფინანსების პირობები და წესები. მაგალითად, რიგ ქვეყნებში (აშშ, იაპონია, დიდი ბრიტანეთი) კანონი ადგენს საარჩევნო კამპანიის ჩასატარებლად გამოყენებული თანხების მაქსიმუმს, ქვეყნების უმრავლესობაში კანონი ასევე ადგენს კერძო პირების მიერ ამა თუ იმ კანდიდატის ან პარტიის წინასაარჩევნო კამპანიის სასარგებლოდ გაღებული თანხების მაქსიმუმს, ასევე განსაზღვრავს სახელმწიფოს მხრიდან საარჩევნო კამპანიის შესაძლო დაფინანსების მოცულობასა და პირობებს. საარჩევნო კამპანიის დაფინანსება ანონიმური უცხოური წყაროებიდან, როგორც წესი, მკაცრად აკრძალულია.

საარჩევნო კვოტა — პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს ხმების უმცირესი რაოდენობა, რაც აუცილებელია ერთი დეპუტატის ასარჩევად. საარჩევნო კვოტა შეიძლება განისაზღვროს როგორც თითოეული საარჩევნო ოლქისათვის ცალკე, ასევე მთლიანად მთელი ქვეყნისათვის.

საარჩევნო კოდექსი — რიგ სახელმწიფოებში (საფრანგეთი, ალჟირი და საფრანგეთის სხვა ყოფილი კოლონიები) — სპეციალური საკანონმდებლო აქტი, რომელიც სისტემატიზებული სახით შეიცავს საარჩევნო სამართლის ყველა ძირითად ნორმას. საქართველოში დღეს მოქმედი საარჩევნო კოდექსი მიღებულ იქნა 2001 წლის 2 აგვისტოს.

საარჩევნო კომისია — სპეციალური კოლეგიური ორგანო, რომელიც იქმნება არჩევნების ჩასატარებლად სახელმწიფო ორგანოების შემადგენლობაში. საარჩევნო კომისიის სისტემა, შექმნის წესი და უფლებამოსილება, როგორც წესი, განისაზღვრება საარჩევნო კანონით.

საარჩევნო კორუფსი — კანონის შესაბამისად ხმის უფლების (აქტიური საარჩევნო უფლების) მქონე მოქალაქეთა ერთობლიობა (ე.წ. იურიდიული საარჩევნო კორპუსი), ან იმ მოქალაქეთა ერთობლიობა, რომლებიც რეალურად იძლევენ ხმას (ე.წ. ფაქტობრივი საარჩევნო კორპუსი).

საარჩევნო კურსები — განსაკუთრებული თანრიგები, რომლითაც იყოფა ამომრჩევლები ეროვნული, პროფესიული და სხვა ნიშნების მიხედვით, აგრეთვე თავად ამომრჩევლები, რომლებიც ამ თანრიგებს შეადგენენ. თითოეული საარჩევნო კურსია ირჩევს დეპუტატების წინასწარ განსაზღვრულ რიცხვს, მიუხედავად თავისი რაოდენობისა. თანამედროვე პირობებში საარჩევნო კურსებად დაყოფა საკმაოდ იშვიათად გვხვდება, რადგანაც ეწინააღმდეგება თანაბარი წარმომადგენლობის პრინციპს. ეროვნულ საარჩევნო კურსებად დაყოფა არსებობს ფიჯიზე, ხოლო პროფესიულ კურსებად დაყოფა — ინდონეზიაში (ე.წ. „ფუნქციონალური ჯგუფები“).

საარჩევნო მეტრი — იხ. საარჩევნო კვოტა.

საარჩევნო მოძრაობა — მოქალაქეთა დროებითი პოლიტიკური გაერთიანება, რომლის ამოცანასაც წარმოადგენს რაიმე წარმომადგენლობითი დაწესებულების არჩევნებში თავისი კანდიდატების მაქსიმალური რიცხვის გამარჯვების უზრუნველყოფა.

საარჩევნო ოლქი — ტერიტორიული ერთეული, საიდანაც აირჩევა არჩევითი სახელმწიფო ორგანოების წევრები. იმისდა მიხედვით, თუ რამდენ დეპუტატს ირჩევენ თითოეულ საარჩევნო ოლქში, განსხვავებენ ერთმანდატიან (უნინომინალურ) და მრავალმანდატიან (პოლინომინალურ) საარჩევნო ოლქებს. საარჩევნო ოლქი შეიძლება იყოს საერთო-სახელმწიფოებრივი (პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს, სახელმწიფო მეთაურის არჩევის დროს) და რეგიონული (ყოველთვის მაჟორიტარული და ზოგჯერ პროპორციული საარჩევნო სისტემის დროს).

საარჩევნო ორგანოები — ორგანოები, რომლებიც უზრუნველყოფს არჩევნების პრაქტიკულ მომზადებას და ჩატარებას. სხვადასხვა სახელმწიფოში საარჩევნო ორგანოები შეიძლება იყოს როგორც საეციალური საარჩევნო კომისიები, ასევე უკვე არსებული სახელმწიფო ორგანოები — მუნიციპალიტეტები, სასამართლოები, შინაგან საქმეთა ორგანოები.

საარჩევნო პროცესი — საარჩევნო სისტემის ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი, რომელიც მოიცავს არჩევნების დანიშვნას (როგორც წესი, ესაა სახელმწიფოს მეთაურის ან საკანონმდებლო ორგანოს

პრეროგატივა), ამომრჩეველთა რეგისტრაციას კანონით დადგენილი წესით, საარჩევნო ოლქების, რაიონების ორგანიზებას, რომლებიც ყალიბდება წარმომადგენლობის პრინციპების შესაბამისად — ტერიტორიულის, ეროვნულის, საწარმოო და ა.შ. (იქმნება საარჩევნო უბნები და პუნქტები ხმის მისაცემად), კანდიდატების წამოყენებას (ხორციელდება როგორც წესი, პოლიტიკური პარტიების, საარჩევნო ბლოკების, ზოგჯერ კი ამომრჩეველთა კრებების, შრომითი კოლექტივების მიერ და სხვ.), ხმის მიცემის ჩატარებას (ერთი ან ორი ტურით), ხმის მიცემის შედეგების განსაზღვრას (ხმების დათვლა) და დეპუტატების მანდატების განაწილებას. ეს ხორციელდება ადგილობრივი და ცენტრალური საარჩევნო ორგანოების მიერ.

საარჩევნო პროცედურა — სახელმწიფო ღონისძიებანი არჩევნების ორგანიზებისა და ჩატარებისათვის. საარჩევნო პროცედურა, როგორც ორგანიზაციული წესების ერთობლიობა, უცვლელი სახით შეიძლება შენარჩუნდეს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, რომლის დროსაც ჩატარდება არაერთი საარჩევნო კამპანია. საარჩევნო პროცედურა ახდენს საარჩევნო კამპანიის რეგულირებასა და რეგლამენტირებას, ისევე როგორც პოლიციელი არეგულირებს მოძრაობას გზაჯვარედინზე. საარჩევნო პროცედურა მოიცავს: არჩევნების დანიშვნას; საარჩევნო ორგანოების შექმნას, რომლებიც ვალდებულნი არიან მათ ჩატარებაზე; საარჩევნო ოლქების, რაიონების, უბნების ორგანიზებას; დეპუტატობის კანდიდატების რეგისტრირებას; არჩევნების ფინანსური მხარდაჭერის წესების განსაზღვრას; არჩევნების ჩატარების პერიოდში წესრიგის დაცვას; ხმის მიცემის შედეგების განსაზღვრას.

საარჩევნო სისტემა — 1) სახელმწიფოს არჩევითი (პირველ რიგში წარმომადგენლობითი) ორგანოების ფორმირების წესი, წესების ერთობლიობა, რომელთა საფუძველზეც განისაზღვრება ურთიერთობა პარლამენტს, მთავრობასა და ელექტორატს შორის. ანუ საარჩევნო სისტემის ქვეშ ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით ესმით საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემა, რომელიც წარმოიშობა არჩევნებთან დაკავშირებით. ესაა სახელმწიფოს პოლიტიკური სისტემის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი. საარჩევნო სისტემა რეგულირდება სამართლებრივი ნორმებით, რომლებიც თავის ერთობლიობაში ქმნის საარჩევნო სამართალს. საარჩევნო სისტემა მოიცავს საარჩევნო ორგანოების ფორმირებაში მონაწილეობის პრინციპებსა და პირობებს, არჩევნების ორგანიზაციასა და ჩატარების წესს, ზოგიერთ ქვეყანაში

კი არჩეული პირების გაწვევის წესსაც. 2) მანდატების განაწილების წესი არჩევით სახელმწიფო ორგანოში (მაჟორიტარული და პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლობის პროპორციული სისტემები, აგრეთვე შერეული საარჩევნო სისტემა). მოკლედ რომ ვთქვათ, საარჩევნო სისტემა არის იმ წესების, ხერხებისა და პროცესების ერთობლიობა, რომელიც უზრუნველყოფს და არეგულირებს პოლიტიკური ხელისუფლების სახელმწიფო წარმომადგენლობითი ორგანოების ლეგიტიმურ ფორმირებას.

საარჩევნო უბანი — ტერიტორიული ერთეული, შექმნილი ხმის მიცემისა და ხმების დათვლის ჩასატარებლად.

საარჩევნო ფონდი — კანდიდატის, საარჩევნო გაერთიანების და ბლოკის ფინანსური ფონდი, რომლის დანიშნულებაა საარჩევნო კამპანიის დაფინანსება. საარჩევნო ფონდის შექმნა იურიდიულად აუცილებელ ნაბიჯს წარმოადგენს. საარჩევნო ფონდი იქმნება კანდიდატის საკუთარი სახსრების, პარტიული სახსრების, შემოწირულობებისა და სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი თანხების საფუძველზე. კანონი კრძალავს წინასაარჩევნო ღონისძიებების დაფინანსებას სხვა სახსრებით, გარდა საარჩევნო ფონდებისა. თუმცა, ამავე დროს ძნელია დარღვევების დაფიქსირება.

საარჩევნო ცენზები — არჩევნებში მონაწილეთა შეზღუდვები. ყველაზე მეტად გავრცელებული იყო შემდეგი სახის ცენზები: **ბინადრობის ცენზი** — არჩევნებში მონაწილეობის უფლება დამოკიდებულია მოცემულ ტერიტორიაზე ცხოვრებაზე გარკვეული დროის განმავლობაში (საპარლამენტო არჩევნებში მონაწილეობისათვის აშშ-ში ეს ვადა ერთ თვეს შეადგენს, კანადაში — 12 თვეს, ირლანდიაში — ძილისთვის ადგილის ქონას, ნორვეგიაში — არანაკლებ 10 წელს); **ასაკობრივი ცენზი** — არჩევნებში მონაწილეობის უფლება გარკვეული ასაკის მიღწევის შემდეგ (უმრავლეს ქვეყნებში — 18 წლიდან); **სქესობრივი ცენზი** — საყოველთაო საარჩევნო უფლება თავიდან ყალიბდებოდა როგორც მამაკაცთა საარჩევნო უფლება და არ ვრცელდებოდა ქალებზე. პირველად ეს ცენზი გაუქმდა 1883 წელს ახალ ზელანდიაში; **ქონებრივი ცენზი** — დღეისათვის აშკარად იშვიათად გვხვდება, მაგრამ მისი რეალური გავლენა განსაკუთრებით დიდია.

საარჩევნო ხელისუფლება — ლათინური ამერიკის რიგი ქვეყნების (კოლუმბია, ნიკარაგუა და სხვა) ოფიციალურ საკონსტიტუციო დოქტრინაში — ერთ-ერთი დამოუკიდებელი საჯარო ხელისუფლება სახელმწიფოში (საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების ვეერდით). საარჩევნო ხელისუფლება ხორციელდება მოქალაქეების მიერ, რომელთაც აქვთ საარჩევნო უფლებები და შეადგენენ საარჩევნო კორპუსს. თავის ორგანიზაციულ გამოხატულებას ეს ხელისუფლება პოულობს საარჩევნო ტრიბუნალების შექმნაში (ე.წ. ელექტორალური იუსტიცია), რომლებიც განიხილავენ არჩევნებთან დაკავშირებულ დავებს.

საარჩევნო და პარტიული სისტემების ურთიერთკავშირის კანონები — ფრანგმა პოლიტოლოგმა მ.დიუვერჟემ 1951 წ. ჩამოაყალიბა სამი კანონი: 1. არჩევნები მაჟორიტარული სისტემით ერთ ტურად ხელს უწყობს ორპარტიული სისტემის ფორმირებას, რომელიც შედგება ძლიერი სტრუქტურების მქონე პარტიებისაგან; 2. მაჟორიტარული არჩევნები ორ ტურად ხელს უწყობს მრავალპარტიული სისტემის ფორმირებას, რომელიც შედგება ერთმანეთზე დამოკიდებული, სუსტი სტრუქტურების მქონე პარტიებისაგან; 3. პროპორციული არჩევნები ხელს უწყობს მრავალპარტიული სისტემის დამკვიდრებას, რომელიც შედგება ძლიერი სტრუქტურის მქონე ურთიერთდამოკიდებული პარტიებისაგან.

საყოველთაო საარჩევნო უფლება — თანამედროვე ქვეყნების უმრავლესობაში საარჩევნო სისტემის კონსტიტუციური პრინციპი, რაც მდგომარეობს აქტიური საარჩევნო უფლების მინიჭებაში სახელმწიფოს ყველა სრულწლოვანი მოქალაქისათვის (იმ პირთა გამოკლებით, რომლებიც არაქმედითუნარიანი არიან ანდა სასჯელს იხდიან საპატიმროებში), აგრეთვე პასიური საარჩევნო უფლების მინიჭება ყველა იმ მოქალაქისათვის, რომლებიც კანონით დადგენილ ცენზების მოთხოვნებს აკმაყოფილებენ. საარჩევნო უფლება საყოველთაოა, თუკი ის შეზღუდული არაა რაიმე სახით — ქონებრივი მდგომარეობის, სოციალური კუთვნილების, რასის, ეროვნებისა და რელიგიის მიხედვით.

ხმის მიცემის (კენჭისყრის) შედეგები — საარჩევნო კომისიის ოქმში ასახული მონაცემები, რომელიც ასახავს კონკრეტულ საარჩევნო უბნებში და საარჩევნო ოლქში ხმის მიცემის შედეგებს.

„ტკლდუმი და ტკლდი“ — ამ სიტყვებით აღინიშნება ვითარება, როდესაც აშშ-ის ორივე წამყვანი პარტია წინასაარჩევნო კამპანიების დროს ძალზე მსგავს დაპირებებს იძლევა ან და მსგავს ვალდებულებებს იღებენ. რეალურად, ეს სიტყვები არათერს ნიშნავს და აღებულია ინგლისელი მწერლის ლუის კეროლის პოეზიიდან.

უდავო არჩევნება — რიგ ქვეყნებში არსებული არჩევნების ჩატარების წესი, რომლის დროსაც თუ არჩევით თანამდებობაზე დარეგისტრირებულია მხოლოდ ერთი კანდიდატი, ის ავტომატურად ითვლება არჩეულად.

შერეული საარჩევნო სისტემა — ხმის მიცემის შედეგების განსაზღვრის წესი. დეპუტატთა ერთი ნაწილი აირჩევა მაჟორიტარული სისტემით; მეორე ნაწილი აირჩევა პროპორციული სისტემით პარტიული სიების მიხედვით. შერეული საარჩევნო სისტემის მიზანია სხვადასხვა საარჩევნო სისტემების ღირსებების შეერთება და მათი ნაკლოვანებების შეძლებისდაგვარად ნეიტრალიზება.

წინასაარჩევნო აგიტაცია — მოქალაქის, კანდიდატის ან საარჩევნო გაერთიანების მოღვაწეობა იმ მიზნით, რომ მოქალაქეები დაარწმუნონ არჩევნებში მონაწილეობის მიღებისა და ამა თუ იმ კანდიდატისათვის ხმის მიცემის აუცილებლობაში. წინასაარჩევნო აგიტაცია ხორციელდება მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების, მასობრივი ღონისძიებების ჩატარების, სააგიტაციო ბეჭდური მასალების გამოშვებისა და გავრცელების გზით.

ჯერიმენდერინგი — ტერმინი, რომელიც აშშ-ში გამოიყენება საარჩევნო ოლქების შექმნის მანკიერი მეთოდის აღსანიშნავად. ჯერიმენდერინგის დროს ირღვევა თანაბარი წარმომადგენლობის პრინციპი (ე.ი. დეპუტატთა თანაბარი რაოდენობა ამომრჩევლების თანაბარი რაოდენობიდან). ოპოზიციური პარტიების ამომრჩეველთა კონცენტრირების მიზნით, ერთ ან რამდენიმე ოლქში და ამ გზით სხვა ოლქებში უპირატესობის მისაღებად იქმნება ოლქები ამომრჩეველთა უთანაბრო რაოდენობით, ამასთან, ირღვევა ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპი, წარმოიშობა უცნაური მოყვანილობის ოლქები (იხ. საარჩევნო გეოგრაფია).

პოლიტიკური სისტემა

ლექსიკონი

ავტორიტარული პოლიტიკური რეჟიმი — პოლიტიკური რეჟიმი, რომლის დროსაც პოლიტიკური ხელისუფლება კონცენტრირებულია ერთი ადამიანის ან ერთი ორგანოს ხელში და ამცირებს სხვა ინსტიტუტების როლს (განსაკუთრებით წარმომადგენლობითი ორგანოებისა); არ დაიშვება პოლიტიკური ოპოზიცია, მაგრამ შენარჩუნებულია პიროვნებისა და საზოგადოების ავტონომიურობა არაპოლიტიკურ სფეროებში.

ავტორიტარული პოლიტიკური რეჟიმის დამახასიათებელი ნიშნებია: ავტოკრატიზმი, ხელისუფლების კონცენტრირება პოლიტიკური ლიდერის ან გარკვეული ჯგუფის ხელში; ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის შეუფასებლობა (ზოგჯერ იგნორირებაც); სახელმწიფოს ხელშია საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულირების მხოლოდ საკვანძო ბერკეტები; უდიდესი რეპრესიული აპარატის არარსებობა; როგორც მოქალაქეების, ისე პოლიტიკური ორგანიზაციების პოლიტიკური უფლებები შეზღუდული და მკაცრად რეგლამენტირებულია; მოქალაქეებისათვის დაშვებულია ყველაფერი, რასაც არ კრძალავს სახელმწიფო; არსებობს დემოკრატიის გარკვეული ელემენტები (არჩევნები, საპარლამენტო ბრძოლა); ტოტალიტარიზმთან შედარებით, მასმედია უფრო თავისუფალია, მაგრამ შეიძლება არსებობდეს ცენზურა; მოქალაქეთა ქცევის ტიპიური ფორმაა კონფორმიზმი, პოლიტიკური გაუცხოება; პოლიტიკური ელიტის რეკრუტირება ხდება კოპტაციის გზით, ინიშნება ზემოდან და არა კონკურენტული საარჩევნო ბრძოლის გზით.

განვითარების მოდელები — თანამედროვე მსოფლიოს სახელმწიფოების დიდი ნაწილი თავს განვითარებად ქვეყნებად მიიჩნევს. ისინი უკმაყოფილო არიან თავიანთი არსებული მდგომარეობით და განვითარების გზები კი სრულიად სხვადასხვანაირად ესახებათ. ზოგისთვის ესაა „ზოგადსაკაცობრიო გზით სვლა“, ანუ დასავლური ორიენტაცია, სხვებისთვის — ისლამური, არაბული, აფრიკული განვითარების გზები. ზოგიერთ ქვეყანას კი თავისი ეროვნულ-სპეციფიკური განვითარების გზა აქვს არჩეული (მაგალითად, ლიბიის ჯამახირია).

დემოკრატიის ფორმები — დემოკრატიზმის პრინციპების პრაქტიკული განხორციელება ნიშნავს დემოკრატიის ორი ფორმის — წარმომადგენლობითისა და უშუალო დემოკრატიის — განხორციელებას.

ბას. წარმომადგენლობითი დემოკრატია — ესაა ხალხის მიერ არჩეული წარმომადგენლების, პირველ რიგში, პარლამენტის დეპუტატების მოღვაწეობა; უშუალო (პირდაპირი) დემოკრატია — ესაა სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღება უშუალოდ მოქალაქეთა მიერ. თანამედროვე პირობებში ესაა საერთო-ეროვნული და ადგილობრივი რეფერენდუმები, სხვადასხვა კრებები და ა.შ.

დემოკრატიზაციის ზოგადი მოდელები — სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოიყოფა სამი ძირითადი მოდელი: ხაზოვანი (დიდი ბრიტანეთი) — დემოკრატიის გაფართოება ერთი მიმართულებით; მონარქის ხელისუფლების თანდათანობითი შეზღუდვა (ქვეშევრდომები ჯერ ლებულობენ სამოქალაქო უფლებებს, შემდეგ პოლიტიკურს, ბოლოს — სოციალურს). ციკლური (ბოლივია, არგენტინა, განა, ნიგერია, ტაილანდი) — მმართველობის დემოკრატიული და ავტორიტარული ფორმების მონაცვლეობა; ხალხის მიერ არჩეული მთავრობა შეიძლება დამხობილი იქნეს სამხედრო გადატრიალების შედეგად. საზოგადოებაში დემოკრატიული წანამძღვრების, დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ნაკლებობაა. დიალექტიკური (იტალია, საბერძნეთი, ესპანეთი, ჩილი, ავსტრია) — გარდამავალი პოლიტიკური რეჟიმების არასტაბილურობა; დემოკრატიაზე გადასვლა ხორციელდება საკმარისად მომწიფებული წანამძღვრების (ინდუსტრიალიზაცია, მრავალრიცხოვანი საშუალო კლასი, მოქალაქეთა განათლების მაღალი დონე) ზეგავლენით.

დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი — პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირების წესი, რომელიც ემყარება ხელისუფლების წყაროდ ხალხის აღიარებას, მის უფლებას, მონაწილეობა მიიღოს სახელმწიფოსა და საზოგადოების საქმეთა გადაწყვეტაში. მოქალაქეებს აქვთ უფლებებისა და თავისუფლებების ფართო სპექტრი. დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმის დამახასიათებელი ნიშნებია: ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი; სახელმწიფო ხელისუფლებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევა საყოველთაო, თანაბარი და პირდაპირი არჩევნებისა და ფართული კენჭისყრის გზით; სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების მაღალი ხარისხი, რომელიც აკონტროლებს სახელმწიფოს, მთელ პოლიტიკურ სისტემას; სახელმწიფო ხელისუფლების საქმიანობაში გამორიცხულია არაპოლიტიკური მეთოდი (ფიზიკური ტერორი), ჭარბობს კომპრომისის მეთოდები. სახელმწიფო — სამართლებრივია; მრავალპარტიულობა; ლეგალური ოპოზიცია ალტერნატიულია ყველა

პოლიტიკური უფლებითა და თავისუფლებით; მასმედია თავისუფალია ცენზურისაგან და შეუძლია ხელისუფლების კრიტიკა, მაგრამ უფლება არა აქვს მოუწოდებდეს მისი ძალადობრივი დამხობისაკენ; ძალოვანი სტრუქტურები უზრუნველყოფს საშინაო და საგარეო უსაფრთხოებას, მათი მოღვაწეობა კანონებითაა რეგლამენტირებული, ისინი პოლიტიკაში არ ერევიან; საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში სხვადასხვა სოციალური ჯგუფებისა და ფენების მონაწილეობის ფართო შესაძლებლობები და მაღალი დონე; პლურალისტური პოლიტიკური კულტურა; საზოგადოებაში წარმოქმნილი კონფლიქტები გადაწყდება კანონში დამკვიდრებული მექანიზმით; იდეოლოგიური პლურალიზმი, რაიმე ოფიციალური იდეოლოგიის არარსებობა.

დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის შინაგანი წინააღმდეგობები და საფრთხეები — უმრავლესობის ხელისუფლება ბოროტებად გადაიქცევა, თუკი შეზღუდული არ არის კანონით, განათლებით, ზნეობით — გადაიქცევა ოხლოკრატიად და ანარქიად; არსებობს პოლიტიკური უმცირესობების დაუცველობის საფრთხე; უმრავლესობას ყოველთვის როდი შეუძლია საზოგადოებრივი ცხოვრების რთული საკითხების გადაწყვეტა; ხელისუფლების უმცირესობის ხელში გადასვლის საფრთხე, „დემოკრატიის შიგნით ოლიგარქიის შექმნა“ (პ.სალოკინი); დემოკრატიის ფორმალურობა: „უმრავლესობის ნება არის უმრავლესობის ნება და არა ხალხის ნება“ (ი.შუმპეტერი); ხელისუფლების სათავეში დემაგოგების მოსვლის შესაძლებლობა (არისტოტელე) და ა.შ.

დიქტატორული ტირანიები — ტოტალიტარული რეჟიმების ყველაზე ველური და არაცივილიზებული ფორმები. ამგვარი რეჟიმების ხელმძღვანელთა ქცევა უადრესად ოდიოზურია. ასეთი იყო ბოკასას (ცენტრალურ-აფრიკული იმპერია), მასიას ნგუმეას (ეკვატორული გვინეა), იდი ამინ დადას (უგანდა) რეჟიმები.

კლერიკალური რეჟიმები — ავტორიტარული რეჟიმის სახესხვაობა, როდესაც ქვეყანაში ბატონობს სასულიერო ფენა. კლერიკალური რეჟიმია, მაგალითად, თანამედროვე ირანში, სადაც ხელისუფლება თითქმის მთლიანად თავმოყრილია შიიტური სამღვდლოების ხელში.

მონაწილეობის კულტურა — გაღმონდისა და სვერბას მიერ გამოყოფილი პოლიტიკური კულტურის სამი იდეალური ტიპიდან ერთ-ერთი (პატრიარქალურთან და ქვეშევრდომულთან ერთად), რომელიც გამოირჩევა სამოქალაქო აქტიურობით, ჩაბმულობით, რაციონალურობით. მოქალაქეები ესწრაფვიან, აქტიური ზემოქმედება მოახდინონ ხელისუფლებაზე ზეგავლენის კანონიერი საშუალებების

(არჩევნები, დემონსტრაციები და ა.შ.) ვზით. ინდივიდები დარწმუნებულნი არიან, რომ აუცილებელია და შეუძლიათ ზეგავლენა მოახდინონ პოლიტიკურ სისტემაზე; მოქალაქეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ორიენტირებულია პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიური როლის შესრულებაზე.

მონოკრატიული რეჟიმი — არადემოკრატიული რეჟიმის სახეობა. მონოკრატია ერთი კაცის ხელისუფლებაა. მსგავსი ტიპის რეჟიმი იმით ხასიათდება, რომ ფორმალურად არსებობს დემოკრატიული სახელმწიფოს ატრიბუტები: კონსტიტუცია, რომელშიც ფორმალურად დატულია ადამიანის უფლებები და თავისუფლებანი, ფორმალურ ხასიათს ატარებს არჩევნები, რომელიც ხელისუფლების მკაცრი კონტროლის ქვეშ ტარდება. მაგრამ დემოკრატიის ყველა ეს ატრიბუტი მხოლოდ დეკორაციული ხასიათისაა: ხელისუფლება თითქმის მთლიანად კონცენტრირებულია ერთი ჯგუფის, ან ერთი პოლიტიკური ლიდერის ხელში. ასეთი სახელმწიფოები ბევრია აფრიკაში: ზაირი, მალავი, გაბონი, კამერუნი და სხვები. ამასთან, ამ სახელმწიფოებში ლიდერები იცვლებიან, მაგრამ ხელისუფლების არსი უცვლელი რჩება: ერთი პირის ან სამხედრო ხელისუფლების მკაცრი ხელისუფლება.

მოქალაქეობრიობის კულტურა — გაღმონდისა და სვერბას მიერ დასავლეთის ქვეყნებისათვის გამოყოფილი შერეული პოლიტიკური კულტურის ტიპი. ამ კულტურის მფლობელისათვის დამახასიათებელია: ეროვნული მთავრობის მნიშვნელობის საერთო დადებითი შეფასება საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე. ინტერესის მალალი დონე მთავრობის მოღვაწეობისადმი და კარგი ინფორმირებულობა ამასთან დაკავშირებით; თავისი ერის პოლიტიკური ინსტიტუტებით სიამაყე; მოელის, რომ ოფიციალური პირების მხრიდან მის მიმართ, ისევე როგორც სხვა მოქალაქეებისადმი, გამოჩენილი იქნება თანაბარი ყურადღება; საჭაროდ ან მეგობრებისა და ნაცნობების წრეში პოლიტიკის საკითხების განხილვის სურვილი; ოპოზიციური განწყობილების აშკარა და ლოიალური გამოვლინება; კმაყოფილების გრძნობა საერთო-ეროვნული პოლიტიკური ღონისძიებების (მაგალითად, არჩევნების) ჩატარებით; სამთავრობო პოლიტიკასთან დაკავშირებით მსჯელობათა კომპეტენტურობა და მოვალეობის განვითარებული გრძნობა, ზემოქმედება მოახდინოს ამ პოლიტიკაზე პირდაპირ ან სხვა მოქალაქეებთან ერთად; კომპეტენტურობა სამართლებრივი ნორმების გამოყენებაში თვითნებობის აქტებისადმი წინააღმდეგობის გასაწევად. რწმენა იმისა, რომ მონაწილეობის დემოკრატია არის სახელმწიფო მართვის აუცილებელი და სასურველი სისტემა.

მრავალპარტიულობა — მრავალპარტიულობის არსებობას თავისი დადებითი და უარყოფითი მხარეები აქვს. მრავალპარტიულობის დადებითი მხარეებია: 1. პოლიტიკური საკითხების ყოველმხრივი გაშუქება. გადაწყვეტილებათა ალტერნატიულობა და მრავალვარიანტულობა. ყოველგვარი საზოგადოებრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას თავის დამცველებსა და კრიტიკოსებს. 2. ოპოზიციური პარტიების არსებობა აკავებს ბიუროკრატიზაციის პროცესს, აიძულებს მთავრობას უფრო ეფექტიანად იმოქმედოს. მკვეთრად იზღუდება პიროვნების კულტის, ხელმძღვანელობის დიქტატორული მეთოდების, ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობები, პარტიული ფუნქციონერთა ეგოისტური მისწრაფებების გამოვლენა. 3. პარტიის შიგნით ყალიბდება დისციპლინა და პასუხისმგებლობა, რაც აუცილებელია კონკურენტებზე გასამარჯვებლად. 4. მაღლდება პარტიული ხელმძღვანელების პროფესიონალიზმის დონე, ისინი ნაკლებად არიან თავდაჯერებულნი საკუთარ უწყვედობაში. 5. პოლიტიკურ ბრძოლაში გამოვლინდებიან ნამდვილად ნიჭიერი პოლიტიკოსები. 6. იზღუდება მმართველი პარტიის ფუნქციონერთა პრივილეგიები, მცირდება მანძილი მათსა და პარტიულ მასას შორის. ხდება მედროვეებისა და კარიერისტების ჩამოცილება, რომლებიც სწორედ მმართველ პარტიას ეტანებიან. მრავალპარტიულობის უარყოფითი მხარეებია: 1. პარტიულობა აიძულებს ადამიანს ყველაფერს უყუროს პოლიტიკური ბრძოლის თვალსაზრისით და ინტერესებიდან გამომდინარე. დომინირებს ვიწროპარტიული და არა სახელმწიფოებრივი ინტერესები; 2. განუწყვეტელი ბრძოლა იწვევს ხელისუფლების ჩამოცილებას თავისი ფუნქციებისაგან, მისი ძალისხმევის არცთუ მცირე ნაწილი ოპოზიციასთან ბრძოლას ხმარდება; 3. პოლიტიკურ ბრძოლაში მწვავედება ვნებები, გამოიყენება ნებისმიერი, მათ შორის არაეთიკური საშუალებებიც: ტყუილი, ცილისწამება. ამას შედეგად მოსდევს საზოგადოების ზნეობრივი გაუარესება; 4. ხელისუფლებაში ყოფნის ვადების შეზღუდულობა უზიძვებს მმართველ პარტიას ინტენსიურად შეუდგეს არა მხოლოდ თავისი პოლიტიკური პროგრამის რეალიზებას, არამედ სცადოს სამსახურებრივი მდგომარეობიდან მიიღოს „პირადი მაქსიმალური მოგება“.

პარლამენტი — მოსახლეობის მიერ არჩეული (შესაძლოა, ნაწილობრივ დანიშნულიც) სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენლობითი და საკანონმდებლო ორგანო ქვეყანაში. პარლამენტები ღღეს მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობაში არსებობს, მაგრამ მათი ფუნქციები მნიშვნელოვნად განსხვავებულია. ერთ-ერთი კლასიფიკაციის მიხედვით, განასხვავებენ აქტიურ, რეაქტიულ, მარგი-

ნალურ და მინიმალურ პარლამენტებს. აქტორი ეწოდება იმ პარლამენტებს, რომლებიც არა მარტო კანონებს იღებს, არამედ მონაწილეობს მთავრობის ფორმირებაშიც და აქვთ იმპიჩმენტის გამოცხადების უფლებაც. აქტიური პარლამენტის ნიშნად სახელდება აშშ-ის კონგრესი და მსგავსი უფლებების მქონე ყველა სხვა პარლამენტი. რეაქტიული ეწოდება პარლამენტებს, რომლებიც მთავრობაზე გავლენით სარგებლობს, მაგრამ დომინირებული მდგომარეობა მაინც აღმასრულებელ ხელისუფლებას ეკუთვნის. მარგინალური ეწოდება პარლამენტს, რომელსაც უმაღლესი აღმასრულებელი ხელისუფლება აკონტროლებს და ამდენად, მისი როლი რეალურ პოლიტიკაში უმნიშვნელოა. მინიმალური ეწოდება პარლამენტებს, რომლებიც მხოლოდ სახელწოდების მიხედვით არიან პარლამენტები და დეკორაციულ ხასიათს ატარებენ.

პარტიკაპატორული დემოკრატია (მონაწილეობის დემოკრატია) — უზრუნველყოფს ხელისუფლების მტკიცე ლეგიტიმაციას; მოქალაქეთა პოლიტიკური გაუცხოების დაძლევას; ამაღლებს პოლიტიკური სისტემის სტაბილურობას და მმართველობის ეფექტურობას; მრავალი ადამიანის ჩართვის ხარჯზე იზრდება მიღებული გადაწყვეტილებების ინტელექტუალური პოტენციალი; ხორციელდება ეფექტური კონტროლი პოლიტიკურ ინსტიტუტებსა და თანამდებობის პირებზე, თავიდან იცილებს ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებას. პარტიკაპატორულ დემოკრატიას თავისი ხარვეზებიც აქვს: მიღებული გადაწყვეტილებების დაბალი ეფექტიანობა იმის გამო, რომ ფართო მასების კომპეტენტურობა არასაკმარისია და ემოციურად გაუწონასწორებელია თანამდებობის პირების ინსტიტუციონალური პასუხისმგებლობის შემცირება, რადგანაც მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები მიიღება უკონტროლო და, აქედან გამომდინარე, უპასუხისმგებლო არაპროფესიონალების მიერ; იზრდება ტოტალიტარიზმის ან პოპულისტური ავტორიტარიზმის დამყარების საფრთხე; სირთულე და სიძვირე პრაქტიკული რეალიზაციის დროს; პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოქალაქეთა უმრავლესობის სისტემატური მონაწილეობის უზრუნველყოფა მხოლოდ იძულებისა და პიროვნული თავისუფლების დარღვევით შეიძლება მოხერხდეს, რადგანაც მოსახლეობის ძირითად მასას არ სურს პოლიტიკაში სერიოზული მონაწილეობა.

პარტიკრატია — პარტიული სტრუქტურების ხელისუფლება — რეალურად თავი იჩინა XX საუკუნეში, როდესაც უმაღლეს სახელისუფლო პოსტებზე კანდიდატების წამოყენება დაიწყო პარტიულ საფუძველზე. წარმოადგენენ რა სხვადასხვა სოციალური

ჯგუფების ინტერესებს, პარტიებს აქვთ აუცილებელი პოლიტიკური მობილურობა, პროფესიული მიდგომა პოლიტიკისადმი. ეს მათ დამატებით უპირატესობებს აძლევს პოლიტიკური პროცესის სხვა მონაწილეებთან შედარებით.

* პლემბისციტური დემოკრატიის კონცეფცია — დემოკრატიულ საზოგადოებაში ხალხის ნება და სახელმწიფო ხელისუფლება იდენტური უნდა იყოს. თავად ხალხი უშუალოდ უნდა მონაწილეობდეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებაში, ხელისუფლების განხორციელებაში.

პოლიტიკური პლურალიზმი — ხელისუფლების სისტემა, რომელიც ემყარება სხვადასხვა საზოგადოებრივ ელემენტებს შორის მრავალფეროვნებისა და კონკურენციის წახალისებას. კონკურენცია ხორციელდება განსაზღვრული, ყველას მიერ მიღებული „თამაშის წესების“ მიხედვით. პოლიტიკური პლურალიზმი აღიარებს სოციალური ინტერესების მრავალგვარობას საზოგადოებაში და პოლიტიკურ სფეროში მათი გამოხატვის აუცილებლობასა და კანონიერებას. პოლიტიკური პლურალიზმი პოლიტიკური სისტემის დემოკრატიულობის მაჩვენებელი და შედეგია. პოლიტიკური პლურალიზმისთვის დამახასიათებელია: მრავალპარტიულობა, შედარებით დამოუკიდებელი ავტონომიური ჯგუფების არსებობა, რომლებიც იბრძვიან ხელისუფლების მოსაპოვებლად ან მასზე გავლენისათვის; ხელისუფლებაზე არ არსებობს რომელიმე პარტიის ან ორგანიზაციის მონოპოლია; ოპოზიციის არსებობა; პოლიტიკური ბრძოლა მიმდინარეობს კანონისა და პოლიტიკური თამაშის დადგენილი წესების ფარგლებში; კადრების როტაცია; მისწრაფება არა განსხვავებათა ლიკვიდაციისაკენ, არამედ მათი მართვისაკენ — კომპრომისებისა და კონსენსუსის საფუძველზე; კანონით შეზღუდულია ხელისუფლებაში ნებისმიერი თანამდებობის პირის ყოფნა.

პოლიტიკური პროცესი — ამ ტერმინით აღინიშნება საზოგადოების პოლიტიკური სისტემისა და მისი ინსტიტუტების ფუნქციონირება. ფუნქციონირებაში იგულისხმება როგორც პოლიტიკური სისტემის ელემენტების დამოუკიდებელი მოღვაწეობა, ისე ამ ელემენტებს შორის ურთიერთქმედება.

პოლიტიკურა რეჟიმი — პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირების წესი, რომელიც განსაზღვრავს ქვეყანაში პოლიტიკური ცხოვრების ხასიათს, ასახავს ქვეყანაში პოლიტიკური თავისუფლების დონეს და ხელისუფლების ორგანოების დამოკიდებულებას მათი

საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლებისადმი. პოლიტიკური რეჟიმი გვიჩვენებს, თუ როგორ ხორციელდება ხელისუფლება, როგორია პოლიტიკური სისტემის დინამიკა, რა მიმართებაა ხელისუფლებასა და საზოგადოებას შორის (ვინ ვის აკონტროლებს). პოლიტიკური რეჟიმი უზრუნველყოფს პოლიტიკის მიზნების მიღწევას. პოლიტიკური რეჟიმის ტიპი განისაზღვრება: საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროცესების განვითარებისა და ინტენსიურობის დონით; მმართველი ელიტის სტრუქტურით, მისი ფორმირების მექანიზმით; საზოგადოებაში ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების მდგომარეობით; ბიუროკრატიის ადგილითა და როლით; საზოგადოებაში გაბატონებული ლეგიტიმურობის ტიპით; საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ტრადიციების განვითარების დონით, საზოგადოებაში დომინირებული პოლიტიკური ცნობიერებითა და ქცევით.

პოლიტიკური სისტემა — პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და ურთიერთობების „კრებული“, რომლის ფარგლებშიც ხელისუფლება ხორციელდება. უზრუნველყოფს პოლიტიკური ხელისუფლების სტაბილურობას. პოლიტიკურ სისტემაში შედის სახელმწიფო, პოლიტიკური პარტიები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ის კავშირები და ასოციაციები, რომელთა საშუალებითაც ხალხი ახორციელებს თავის ხელისუფლებას.

რაიტოკრატია — მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების ხელისუფლება, უფრო სწორად კი — მათი მფლობელების ხელისუფლება. რაიტოკრატია XX საუკუნეში წარმოიშვა, როდესაც ტექნიკური პროგრესის შედეგად მასმედიის ზემოქმედებამ გლობალური ხასიათი შეიძინა. პრაქტიკულად რაიტოკრატია მკვიდრდება მასობრივი კამპანიების გზით, აქტიურად აყალიბებს საზოგადოებრივ აზრს, ქმნის წამყვანი პოლიტიკოსების დადებით ან უარყოფით იმიჯს, ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს აუტონომისტური გამოძიება, რომელსაც ფართო პოლიტიკური რეზონანსი მოჰყვება ხოლმე.

რეპრეზენტაციული (წარმომადგენლობითი) დემოკრატია — ამ კონცეფციის თანახმად, დემოკრატია არის კომპეტენტური და ხალხის წინაშე პასუხისმგებელი წარმომადგენლობითი მმართველობა. **წარმომადგენლობითი დემოკრატიის პოზიტაურ მხარეს** შეადგენს: 1. თავისუფალი საზოგადოებრივი წყობის გარანტირება და მაღალი ეფექტიანობა საზოგადოებრივი ამოცანების შესრულებაში; 2. პოლიტიკური სტაბილურობისა და წესრიგის უზრუნველყოფა, საზოგადოების დაცულობა ამწუთიერი მასობრივი გატაცებებისა და გარდამავალი განწყობისაგან, იდეოლოგიური ირაციონალიზმისაგან; 3. პოლიტი-

კური სისტემის რაციონალური ორგანიზაცია, შრომის მკაფიო დანაწილება; 4. პლებისციტური დემოკრატიასთან შედარებით უფრო მაღალი კომპეტენტურობა და გადაწყვეტილების მიღები პირების პასუხისმგებლობა. **წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ხარვეზებია:** 1. რეპრეზენტაციული დემოკრატიის ძირითადი რგოლები: ამომრჩეველი — პარლამენტი — მთავრობა — პრემიერ-მინისტრი ან პრეზიდენტი — ლებულობენ გადაწყვეტილებებს თავისი შეხედულებების შესაბამისად და შეიძლება უკიდურესად დაამახინჯონ მოქალაქეთა ნება; 2. მმართველობის სისტემის იერარქიულობის გამო გარდუვალი ხდება ხელისუფლების ბიუროკრატიზაცია, პარლამენტარებისა და ჩინოვნიკების მოწყვეტა რიგითი ადამიანებისაგან; 3. ხალხის ფაქტობრივი ჩამოცილება ხელისუფლებისაგან არჩევნებს შორის ხანგრძლივ შუალედებში და აქედან გამომდინარე დემოკრატიის, როგორც ხალხის ხელისუფლების პრინციპის, შეზღუდვა; 4. პოლიტიკაზე პრიორიტეტულ ზეგავლენას ახდენენ ყველაზე ძლიერი ინტერესთა ჯგუფები და პირველ რიგში კაპიტალის წარმომადგენლები, იქმნება შედარებით ფართო შესაძლებლობები თანამდებობის პირების მოწყიდვისათვის; 5. სახელმწიფოში ავტორიტარული ტენდენციების ზრდა აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ საკანონმდებლო ხელისუფლების გამოდევნის შევიწროების შედეგად; 6. ხელისუფლების სუსტი ლეგიტიმაცია მისგან მოქალაქეთა მზარდი გაუცხოების შედეგად; 7. მოქალაქეთა პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპის დარღვევა იმის გამო, რომ წარმომადგენლობით ორგანოებს დიდი უფლებები აქვთ მინიჭებული; 8. პოლიტიკური მანიპულირების ფართო შესაძლებლობები, უმრავლესობისათვის მიუღებელი გადაწყვეტილებების მიღება ხელისუფლების რთული, მრავალსაფეხურიანი სისტემის გზით.

სახელოვანი პოლიტიკურა მოძრაობა — პოლიტიკური წარმონაქმნები, რომლებიც არ შედიან უშუალოდ სახელმწიფო და პარტიულ სტრუქტურებში, მაგრამ ზეგავლენას ახდენენ პოლიტიკურ ცხოვრებაზე. ესაა: 1. ორგანიზაციები, რომლებიც შექმნილია სახელმწიფო სტრუქტურებთან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზე უშუალო, პირდაპირი ზეგავლენის მოსახდენად: ლობი, ზეწოლის ჯგუფები. მთავარი ამოცანაა კონტაქტების დამყარება პოლიტიკურ მოღვაწეებთან და მოხელეებთან შემდგომში მათ გადაწყვეტილებებზე ზეგავლენის მოსახდენად; 2. ორგანიზაციები, რომლებსაც აქვთ პოლიტიკური ფუნქცია, მაგრამ ეს არაა უმთავრესი მათ საქმიანობაში: პროფკავშირები, მეწარმეთა კავშირები, მომხმარებელთა მოძრაობები; 3. მასობრივი მოძრაობები, რომელთა ფორმირებაც სტიქიურად და სპონტანურად ხდება.

სამხედრო რეჟიმი — სამხედრო რეჟიმი შეიძლება იყოს ტოტალიტარული ან ავტორიტარული რეჟიმის ერთ-ერთი სახეობა. პრაქტიკულად ეს ნიშნავს ზელისუფლების ვერტიკალის მთლიან კონტროლს არმიისაგან. თუ არმია არ იცავს არანაირ დემოკრატიულ უფლებებს, მაშინ ესაა ტოტალიტარული რეჟიმი; ხოლო, თუკი გარკვეულ პატივს მაინც სცემენ ადამიანის უფლებებს და მოსახლეობაც „ბუნებრივად“ მიიჩნევს ასეთი რეჟიმის არსებობას, მაშინ ესაა ავტორიტარული რეჟიმის სახეობა.

საპარლამენტო მონარქია — მმართველობის ფორმა, რომლის დროსაც მონარქის ხელისუფლება მნიშვნელოვნადაა შეზღუდული წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ (ინგლისი, დანია, ესპანეთი, შვეცია, ნორვეგია, იაპონია). საპარლამენტო მონარქიის დამახასიათებელი ნიშნებია: 1. მთავრობა ყალიბდება გარკვეული პარტიის (პარტიების) წარმომადგენლებისგან, რომელმაც ხმათა უმრავლესობა მოიპოვა საპარლამენტო არჩევნებში; 2. იმ პარტიის ლიდერი, რომელიც ფლობს ყველაზე მეტ საპარლამენტო ადგილებს, ხდება სახელმწიფოს მეთაური; 3. საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო სფეროებში მონარქს ფაქტობრივად არანაირი უფლებამოსილება არა აქვს, ეს ხელისუფლება მხოლოდ სიმბოლურია; 4. მთავრობა კონსტიტუციის თანახმად პასუხისმგებელია არა მონარქის, არამედ პარლამენტის წინაშე.

საპრეზიდენტო რესპუბლიკა — სახელმწიფო მმართველობის თანამედროვე ფორმის სახესხვაობა, რომელიც პრეზიდენტის ხელში აერთიანებს სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის მეთაურის უფლებამოსილებებს. საპრეზიდენტო რესპუბლიკის დამახასიათებელი ნიშნებია: 1. პრეზიდენტის არჩევისა და მთავრობის ფორმირების არასაპარლამენტო მეთოდი; 2. მთავრობა პასუხისმგებელია პრეზიდენტის და არა პარლამენტის წინაშე; 3. საპარლამენტო რესპუბლიკასთან შედარებით, სახელმწიფო მეთაურს უფრო ფართო უფლებამოსილებანი აქვს: პრეზიდენტი ან ითავსებს სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის მეთაურის უფლებამოსილებას (აშშ), ან უშუალოდ ნიშნავს მთავრობის მეთაურს და მონაწილეობს მის ფორმირებაში (საფრანგეთი, ინდოეთი); პრეზიდენტს უფლება აქვს დაშალოს პარლამენტი, შემოიღოს საგანგებო მდგომარეობა, არის მთავარსარდალი და ა.შ.

საპარლამენტო რესპუბლიკა — სახელმწიფო მართვის თანამედროვე ფორმის სახესხვაობა, რომლის დროსაც უმაღლესი როლი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ორგანიზებაში პარლამენტს ეკუთვნის.

მისი დამახასიათებელი ნიშნებია: 1. მთავრობა ყალიბდება იმ პარტიის დეპუტატებისაგან, რომლებსაც ხმათა უმრავლესობა აქვთ პარლამენტში; 2. მთავრობას აკისრია კოლექტიური პასუხისმგებლობა პარლამენტის წინაშე თავისი მოღვაწეობის შედეგებზე; 3. მთავრობა ხელისუფლების სათავეში რჩება მანამდე, სანამ აქვს საპარლამენტო უმრავლესობის მხარდაჭერა; 4. ნდობის დაკარგვის შემთხვევაში, მთავრობა ან გადადგება, ან სახელმწიფოს მეთაურის მეშვეობით მიადგევს პარლამენტის დაშლას და ვადამდელი არჩევნების დანიშვნას; 5. სახელმწიფოს მეთაური აირჩევა პარლამენტის ან სპეციალურად შექმნილი საპარლამენტო კოლეგიის მიერ (ამგვარი კოლეგია შეიძლება საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრითაც იქნეს არჩეული); 6. სახელმწიფოს მეთაური აქვეყნებს კანონებს, გამოსცემს დეკრეტებს, აქვს პარლამენტის დათხოვნის უფლება, ნიშნავს მთავრობის მეთაურს, არის მთავარსარდალი; 7. მთავრობის მეთაური აყალიბებს მთავრობას, პასუხისმგებელია თავის მოღვაწეობაზე პარლამენტის წინაშე; 8. პარლამენტი ახორციელებს საკანონმდებლო მოღვაწეობას და კონტროლს აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე.

სამართლებრივი სახელმწიფო — კონსტიტუციონალიზმის იდეებისა და პრინციპების რეალური განხორციელება. მას საფუძვლად უდევს მოქალაქის დაცვის იდეა სახელმწიფოს მხრიდან ძალადობისა და წვრილმანი მფურვეობისაგან, გარანტირებულია ადამიანის ინდივიდუალური თავისუფლება და ფუძემდებლური უფლებები. სამართლებრივ სახელმწიფოს ახასიათებს: ხელისუფლებათა დანაწილება, განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოების არსებობა, პიროვნებისა და სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა ერთმანეთის მიმართ; ხალხის სუვერენიტეტი, სახელმწიფო სუვერენიტეტის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი რეგლამენტაცია; ხალხი ხელისუფლების წყაროა, სახელმწიფო სუვერენიტეტი ატარებს წარმომადგენლობით ხასიათს; სამართლებრივი სახელმწიფოს მოღვაწეობის სფერო იფარგლება პიროვნების უფლებებისა და თავისუფლებების, საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვით, სამეურნეო საქმიანობისათვის ხელსაყრელი სამართლებრივი პირობების შექმნით.

სამოქალაქო საზოგადოება — სამოქალაქო საზოგადოება არის პიროვნებათშორისი, ოჯახური, საზოგადოებრივი, კულტურული, რელიგიური ურთიერთობების მთელი ერთობლიობა, რომელიც ვითარდება სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ და მისი ჩარევის გარეშე, ასევე სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ფართო სისტემა, რომელიც ყოველდღიური ინდივიდუალური და

კოლექტიური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ემსახურება. სამოქალაქო საზოგადოება ხელს უწყობს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ფორმირებას, მთელი პოლიტიკური სისტემის დემოკრატიულ განვითარებას. სამოქალაქო საზოგადოებასა და პოლიტიკურ ხელისუფლებას შორის ურთიერთობის ვარიანტებია: ა) მჭიდრო ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობა დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმის პირობებში; ბ) აქტიური ცივილიზებული წინააღმდეგობა პოლიტიკური ხელისუფლებისადმი ტოტალიტარიზმიდან დემოკრატიაზე გადასვლის პერიოდში სამოქალაქო საზოგადოების საფუძვლების შექმნის დროს.

სოციალური სახელმწიფო — სახელმწიფოს ფორმა, რომლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა სოციალურ ურთიერთობებზე აქტიური ზემოქმედება მოსახლეობის ფართო ფენების ინტერესების შესაბამისად.

სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკა — ასე ეწოდება მმართველობის ფორმას, რომელშიც პრეზიდენტის ხელისუფლება კიდევ უფრო დიდია, ვიდრე ჩვეულებრივ საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში. სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკები დამახასიათებელია ძირითადად აზიისა და აფრიკის განვითარებადი ქვეყნებისათვის. სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკა ნიშნავს სახელმწიფოს მეთაურის — პრეზიდენტის თითქმის უკონტროლო ხელისუფლებას. ასეთი ხელისუფლება ან სამხედრო გადატრიალების შედეგად მყარდება, ან პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების პირდაპირი ჩახშობის გზით. სუპერსაპრეზიდენტო სახელმწიფოს სათავეში მყოფი პირი ჩვეულებრივ ეყრდნობა სპეციალურ იდეოლოგიას, რომლითაც ამართლებს თავის ძლიერ ხელისუფლებას. ზოგჯერ სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკები უბრალო დიქტატურებია.

ღია პოლიტიკური პროცესი — დამახასიათებელია შემდეგი ნიშნები: ჩვეულებისა და მოქალაქეების პოლიტიკური ინტერესები რეგულარულად ვლინდება არჩევნების გზით; საზოგადოებრივი აზრის ზემოქმედებით ხდება პოლიტიკური კურსის კორექტირება, განიხილება საზოგადოების განვითარების გზები და საშუალებები; საზოგადოებისათვის მისაწვდომია პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების სხვადასხვა ფაზები და ეტაპები; ელიტების რეკრუტირება.

ფარული პოლიტიკური პროცესი — ამ დროს მოქალაქე მიმართავს არა ოფიციალურ ხელისუფლებას, არამედ არალეგალიზებულ, საზოგადოების მიერ არაღიარებულ სტრუქტურებს (მაფიოზური კლანები); მმართველობითი ინფორმაცია მიმართული არაა იმ სუბიექტების საზოგადოებრივი აზრისაკენ, რომლებიც მოცემულ

პოლიტიკურ სიჭრცეში მოქმედებს; არ არსებობს კონტროლი მმართველ ელიტებზე.

ხელისუფლების დანაწილების ფორმები — თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოს ფუნქციონირება ემყარება სახელისუფლო უფლებამოსილებათა დანაწილებას საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად. ხელისუფლების დანაწილების თეორიის არსი შემდეგია: 1. საკანონმდებლო ხელისუფლების უზენაესობა, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების კანონქვემდებარობა; 2. სახელისუფლო ფუნქციათა მკაფიო დანაწილება; 3. სხვა სახელისუფლო ორგანოსთვის მინიჭებული უფლებამოსილებათა მითვისების აკრძალვა; ხელისუფლებათა ურთიერთკონტროლი და შეზღუდვა (დაბალანსება) იმ მიზნით, რომ თითოეული მათგანი შემოფარგლული იყოს თავისი უფლებამოსილებების ფარგლებში და ამავე დროს უზრუნველყოფილი ჰქონდეს სხვებისაგან დამოუკიდებლობა (საპირისწონეების სისტემა).

ტოტალიტარული პოლიტიკური რეჟიმი — პოლიტიკური რეჟიმი, რომელიც ესწრაფვის აბსოლუტური (ტოტალური) კონტროლის დამყარებას ადამიანისა და მთლიანად საზოგადოების ცხოვრების ყველა მხარეზე. ტოტალიტარიზმი, როგორც პოლიტიკური რეჟიმის ტიპი, XX საუკუნეში წარმოიშვა.

ტოტალიტარული რეჟიმის ფორმირების პირობებია: არსებული საზოგადოებრივი სტრუქტურების მკვეთრი მსხვრევა, სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების მარგინალიზება; სამოქალაქო საზოგადოების მოღვაწეობის სფეროების დანგრევა ან საერთოდ არარსებობა; თანამედროვე მასმედიის გაჩენა; პოლიტიკური ცნობიერების დეფორმაცია; დემოკრატიული ტრადიციების არქონა, მასობრივი საზოგადოებრივი ცნობიერება განწყობილია საკითხების ძალისმიერი გზით გადაწყვეტის მხარდასაჭერად; სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობის მრავალმილიონიანი მასების მობილიზების დავროვილი გამოცდილება; რეპრესიებისა და ძალადობის რთული და მრავალგანშტოებიანი აპარატის შექმნის შესაძლებლობა.

ტოტალიტარული პოლიტიკური რეჟიმის დამახასიათებელი ნიშნები — 1. ხელისუფლების მონოპოლიზება ერთადერთი მასობრივი პარტიის მიერ, რომელიც აგებულია ოლიგარქიული პრინციპით. როგორც წესი, მას სათავეში უდგას ერთი კაცი, დიქტატორი. პარტია მაღლა დგას სახელმწიფო ორგანოებზე, ან მჭიდროდაა მათთან გადახლართული; 2. სახელმწიფო (ოფიციალური) იდეოლოგიის არსებობა, რომელიც საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროს

მსჭვალავს; 3. რეპრესიების, როგორც საშინაო პოლიტიკის საშუალებების, მუდმივი ხასიათი, ან მათი პერიოდული განმეორება; 4. ტექნოლოგიურად უზრუნველყოფილი კონტროლი მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებზე; 5. ეკონომიკის ცენტრალიზებული ბიუროკრატიული ხელმძღვანელობა, არასახელმწიფოებრივი საკუთრების თითქმის ყველა ფორმის ლიკვიდაცია; 6. მონოპოლია შეიარაღებული ბრძოლის საშუალებებზე, ოპოზიციის არსებობის დაუშვებლობა.

ტოტალიტარულმა პოლიტიკურმა რეჟიმმა შეიძლება იარსებოს ათწლეულების განმავლობაში, რადგანაც აყალიბებს პიროვნების განსაკუთრებულ ტიპს. ტოტალიტარულ პოლიტიკურ ცნობიერებას ახასიათებს 1. დიქტომიური აზროვნება („მტერი“ — „მეგობარი“, „წითლები“ — „თეთრები“); 2. ნარცისიზმი („საუკეთესო ქვეყანა“, „საუკეთესო ერი“); 3. ცალმხრივობა: „ერთი იდეა“, „ერთი პარტია“, ერთი ბელადი“. ხასიათდება არსებული ხელისუფლებისადმი არაკრიტიკული დამოკიდებულებით და გამსჭვალულია პროპაგანდისტული სტერეოტიპებით; 4. ორიენტირებულია ხელისუფლებასა და ძალაზე. ერთი მხრივია ავტორიტარული აგრესია, მეორე მხრივ კი — მორჩილებისათვის მუდმივი მზადყოფნა; 5. გამარტივება, რთული პრობლემების დაყვანა უფრო მარტივზე, აზროვნების სქემატიზმი და ცალმხრივობა: „ვინც ჩვენთან არაა, ჩვენი მტერია“; 6. ფანატიზმი; 7. მუდმივი ეჭვიანობა, რაც გადაიზრდება მორალურ და ფიზიკურ ტერორში მოქალაქეებისა და ახლობლების მიმართაც კი; 8. ორიენტირება „ბედნიერ მომავალზე“, დღევანდელი დღის ღირებულებების იგნორირება.

განვითარებული დემოკრატიული ქვეყნების საარჩევნო სისტემები

ამერიკის შეერთებული შტატები

აშშ-ს საკანონმდებლო ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს კონგრესი წარმოადგენს, რომელიც ორი პალატისაგან შედგება: წარმომადგენელთა პალატისა და სენატისაგან.

წარმომადგენელთა პალატა მთლიანად ხალხის ინტერესებს გამოხატავს. პალატაში 435 კონგრესმენია. უფლებამოსილების ვადა 2 წელია. წარმომადგენელთა პალატის არჩევნები ტარდება ყოველი ლუწი წლის ნოემბრის პირველი ორშაბათის მომდევნო პირველ სამშაბათს.

წარმომადგენელთა პალატის წევრებს ირჩევენ შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემით, კვორუპის მოთხოვნის გარეშე. ყოველი შტატიდან არჩეული წარმომადგენლების რაოდენობა შტატის მოსახლეობის პროპორციულია, რათა ერთი წარმომადგენელი დაახლოებით თანაბარი ოდენობის ამომრჩეველებმა აირჩიონ, ამასთან, ყოველ შტატს კონგრესში ერთი წარმომადგენელი მაინც ჰყავდეს. არჩევნები ტარდება ერთმანდატიან ოლქებში. წარმომადგენელთა პალატა არ შეიძლება ვადამდე იქნეს დათხოვნილი.

წარმომადგენელთა პალატის წევრად შეიძლება იყოს არჩეული: აშშ-ის მოქალაქე, რომელსაც მოქალაქეობა უკვე 7 წელი აქვს მიღებული და შეუსრულდა 25 წელი; ასევე მუდმივად ცხოვრობს იმ შტატში, რომლის ტერიტორიაზეც არის საარჩევნო ოლქი.

სენატი — კონგრესის „ზედა“ პალატა — შტატების ინტერესებს წარმოადგენს. ის შედგება 100 სენატორისაგან, ანუ თითოეული შტატიდან 2 სენატორი აირჩევა 6 წლის ვადით. ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ ტარდება სენატორთა ერთი მესამედის არჩევნები. წარმომადგენელთა პალატის მსგავსად, სენატს ირჩევენ შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემით.

სენატში შეიძლება იყოს არჩეული აშშ-ს მოქალაქე, რომელსაც მოქალაქეობის 9 წლის სტაფი მაინც აქვს და 30 წელი შეუსრულდა, ასევე იგი მუდმივად უნდა ცხოვრობდეს იმ შტატის ტერიტორიაზე, სადაც კენჭს იყრის.

ქვეყნის უმაღლეს თანამდებობის პირს, აგრეთვე აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურს აშშ-ის პრეზიდენტი წარმოადგენს. პრეზიდენტს ირჩევენ 4 წლის ვადით, ორსაფეხურიანი არაპირდაპირი არჩევნების გზით. არჩევნების დროს ყალიბდება განსაკუთრებული ორგანო — „ამრჩევთა კოლეგია“, რომელიც შემდეგ ირჩევს პრეზიდენტს. მოცემულ კოლეგიაში შემავალი ამრჩევების რიცხვი უნდა უდრიდეს კონგრესმენებისა და სენატორების რიცხვს ერთად აღებულს. ყოველი შტატი ირჩევს იმდენ ამრჩევს, რამდენი სენატორი და კონგრესმენიც ირჩევა ამ შტატიდან.

ამრჩევთა რაოდენობა სხვადასხვა შტატებიდან განსხვავებულია, მაგალითად, შტატები როდ-აილენდი და ალიასკა ყველაზე ნაკლებ ამრჩევებს ირჩევენ — 3 (ეს შტატები კონგრესში წარმოდგენილნი არიან 2 სენატორით და 1 კონგრესმენით), არკანზასის შტატი — 6 (2+4), პენსილვანია — 23 (2+21), ტეხასი — 32 (2+30). ამრჩევთა ყველაზე მეტ რაოდენობას კალიფორნია ირჩევს — 54 (2+52).

თითოეული პარტია ყოველ შტატში აყენებს ამრჩევების ერთიან სიას. კენჭს უყრიან მთლიან სიას. თუ პარტია შტატის ფარგლებში

მოაგროვებს ხმების შეფარდებით უმრავლესობას, ამრჩევთა კოლეგიაში ირჩევენ მის მიერ წარმოდგენილ მთელ სიას (ე.ი. შტატში გამარჯვებული პარტია მოცემული შტატის ყველა ამრჩევლს ხმას იღებს). მაგალითად, პარტია, რომელსაც კალიფორნიაში ამომრჩეველთა 51% დაუჭერს მხარს, მიიღებს შტატის ყველა (54) ამრჩევლის ხმას.

პრეზიდენტად არჩევისათვის აუცილებელია ამრჩეველთა 270 ხმის მოგროვება, ანუ მათი საერთო რაოდენობის ნახევარზე მეტის. ამისათვის, მაგალითად, საკმარისია 11 ყველაზე დიდ შტატში გამარჯვება (50-დან). ეს შტატებია: კალიფორნია (54), ნიუ-იორკი (33), ტენასი (32), ფლორიდა (25), პენსილვანია (23) აილინოისი (22), ოჰაიო (21), მიჩიგანი (18), ნიუ-ჯერსი (15), ჩრდილოეთ კაროლინა (14), ვირჯინია (13); ანდა მომავალმა პრეზიდენტმა უნდა გაიმარჯვოს 40 პატარა ან საშუალო შტატში.

აშშ-ს პრეზიდენტის არჩევნების სისტემას შეუძლია ძალზედ მნიშვნელოვნად დაამახინჯოს ამომრჩეველთა ნება. მაგალითად, 1992 წ. არჩევნებში კლინტონმა მოაგროვა 43 მლნ ხმა, მაგრამ მიიღო ამომრჩევლების ხმათა 75%, ჯ.ბუშმა — 37 მლნ ხმა, მაგრამ ამომრჩეველთა 25%. რ.პერომ მიიღო 19 მლნ ხმა, მაგრამ ვერ მიიღო ვერც ერთი ამომრჩევლის ხმა.

XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს წამოყენებული იქნა პრეზიდენტის არჩევნების სისტემის შეცვლის გეგმა — გაუქმებულიყო ამომრჩეველთა კოლეგია და, სხვა ქვეყნების მსგავსად, გადასულიყვნენ პრეზიდენტის პირდაპირ არჩევნებზე. მაგრამ ამ წინადადებას სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს საშუალო და პატარა შტატებმა. მათი უმრავლესობისათვის დღევანდელი სისტემა ქმნის შესაძლებლობას, რომ გადამწყვეტი როლი შეასრულონ არჩევნების ბედის განსაზღვრაში.

იმ შემთხვევაში, თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების უმრავლესობას ამრჩევთა კოლეგიაში (ე.ი. 270 ხმას), მაშინ საუკეთესო მაჩვენებლების მქონე სამი კანდიდატიდან პრეზიდენტს აირჩევს კონგრესის წარმომადგენელთა პალატა, ხოლო ვიცე-პრეზიდენტს — სენატი.

აშშ-ს პრეზიდენტად შეიძლება აირჩიონ დაბადებით აშშ-ს მოქალაქე, რომელსაც 36 წელი შეუსრულდა, აქვს საარჩევნო უფლება და ქვეყანაში ცხოვრობს არანაკლებ 14 წლის განმავლობაში. პრეზიდენტის სიკვდილის ან გადადგომის შემთხვევაში, ვიცე-პრეზიდენტი ავტომატურად იკავებს მის ადგილს და თანამდებობაზე რჩება პრეზიდენტობის მიმდინარე 4-წლიანი ვადის ბოლომდე.

ერთი და იგივე პირი არ შეიძლება იყოს აშშ-ის პრეზიდენტი 2 ვადაზე მეტი დროით. მოცემული ნორმა დადგინდა 1951 წელს კონსტიტუციის 22-ე შესწორების სახით, მას შემდეგ, რაც ფ.რუზველტი 4-ჯერ გახდა აშშ-ს პრეზიდენტი და ამ პოსტზე მყოფი გარდაიცვალა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნორმა 1951 წლამდე არ მოქმედებდა, ფ.რუზველტის გარდა, ვერც ერთმა სხვა პრეზიდენტმა ვერ მოახერხა ორზე მეტი ვადით გამხდარიყო ქვეყნის პრეზიდენტი.

პრეზიდენტის არჩევნები აშშ-ში ტარდება მკათიოდ განსაზღვრულ ვადაში — ნაკიანი წლის ნოემბრის პირველი ორშაბათის შემდგომ პირველ სამშაბათს; ხოლო თანამდებობას იკავებს მომდევნო წლის 20 იანვარს.

აშშ-ს კონგრესის, პრეზიდენტის, გუბერნატორებისა და სხვა თანამდებობის პირების არჩევაში განმსაზღვრელ როლს ასრულებს პოლიტიკური პარტიები. აშშ-ში ისტორიულად ჩამოყალიბდა ორპარტიული სისტემა, რის შედეგადაც ყველა დონის არჩევნებზე ერთმანეთს მეტოქეობას უწევენ ორი პარტიის — დემოკრატიული და რესპუბლიკური პარტიის წარმომადგენლები. აშშ-ში ზოგჯერ პარტიებს საარჩევნო მანქანებს უწოდებენ.

აშშ-ში არჩევნები ორ სტადიად იყოფა — პრაიმერიზიად (პირველადი არჩევნები) და უშუალო არჩევნებად. პრაიმერიზის დროს ბრძოლა მიდის პარტიების შიგნით მისი ოფიციალურ კანდიდატად გახდომისათვის (კონგრესში, გუბერნატორად, პრეზიდენტად). საბოლოოდ კანდიდატის საკითხს გადაწყვეტენ პარტიის რიგითი წევრები კენჭისყრის გზით (ოლქში, შტატში, მთელი ქვეყნის მასშტაბით).

როდესაც პარტიები საბოლოოდ ჩამოყალიბდებიან არჩევით თანამდებობებზე თავიანთი კანდიდატების თაობაზე, იწყება არჩევნების მეორე ეტაპი, რომლის დროსაც უშუალოდ თანამდებობისათვის ბრძოლას იწყებს ორი კანდიდატი — დემოკრატიული და რესპუბლიკური პარტიიდან.

ყველა დონის არჩევნებზე რესპუბლიკელები და დემოკრატები ერთმანეთს პერიოდულად ენაცვლებიან. პარტიების მეტოქეობა არჩეულ თანამდებობის პირებს აიძულებს ყოველთვის „ფორმაში იყვნენ“. ამავ დროს, რადგანაც პარტიების მიზნები ერთმანეთთან ახლოს დგას, სახელმწიფო კურსი მთლიანობაში იგივე რჩება.

აშშ-ში მრავალჯერ სცადეს მესამე პარტიის შექმნა და „მესამე კანდიდატის“ წამოყენება, მაგრამ ამგვარი მცდელობა ყოველთვის მარცხით მთავრდებოდა. „მესამე“ პარტიები მხოლოდ დროებით ხასიათს ატარებდა.

ბელგია

ბელგია კონსტიტუციური მონარქიაა. ბელგიის პარლამენტი ორი პალატისაგან შედგება. წარმომადგენელთა პალატას პროპორციული სისტემით ირჩევენ 4 წლის ვადით. სენატს ირჩევენ ბელგიაში არსებული ეროვნული თემების მმართველი ორგანოები საკმაოდ რთული სისტემით. სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს სენატში მნიშვნელოვნად განსხვავებული წარმომადგენლობა აქვთ.

საარჩევნო უფლება ბელგიის მოქალაქეებს 18 წლის ასაკიდან ეძლევათ. მოქმედებს ბინადრობის ცენზი: ამომრჩეველი იმ კომუნაში, სადაც ხმის აძლევს, 6 თვის მანძილზე მაინც უნდა ცხოვრობდეს. იმ პირებს, რომლებიც სასჯელს იხდიან სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის, ჩამორთმეული აქვთ აქტიური საარჩევნო უფლება.

ყოველ კომუნაში არის ამომრჩეველთა მუდმივი სიები. ხმის მიცემა ფარულია. ეს პრინციპი ბელგიის 1831 წლის კონსტიტუციაში მხოლოდ XX საუკუნის 20-იან წლებში შეიტანეს, თუმცა შესაბამისი ნორმა უკვე არსებობდა 1877 წლის 7 ივლისის საარჩევნო კანონში. 1970 წელს დაშვებული იქნა ხმის მიცემა ფოსტით და მინდობილობით. მაგრამ არჩევნების დროს გამოვლენილი მაქინაციების გამო, 1976 წლის 5 ივლისს ბელგიის პარლამენტმა გააუქმა ფოსტის მეშვეობით ხმის მიცემა, ასევე ამომრჩეველს შეუძლია ხმის მიცემა მხოლოდ ერთი მინდობილობით.

ხმის მიცემა სავალდებულოა, თუმცა სანქციები არასაპატიო მიზეზით არჩევნებში არმონაწილეობისათვის მცირეა: საყვედური ან ჯარიმა ერთიდან სამ ფრანკამდე პირველი შემთხვევის დროს; თუ 6 წლის განმავლობაში არჩევნებისათვის თავის არიდება მეორედაც მოხდა, მაშინ ჯარიმა სამიდან 25 ფრანკამდეა; ხოლო, თუ ეს 10 წლის განმავლობაში განმეორდა, მისი გვარი ერთი თვის მანძილზე იქნება გამოკრული ადმინისტრაციული კომუნის დაფაზე ამომრჩევლის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით.

წარმომადგენელთა პალატა შედგება 212 წევრისაგან, რომლებიც არჩეულია პირდაპირი და საყოველთაო არჩევნებით 4 წლის ვადით. პალატის წევრად არჩევის პრეტენდენტს უნდა ჰქონდეს აქტიური საარჩევნო უფლება (ე.ი. აუცილებელია ბელგიის ქვეშევრდომობა), ცხოვრობდეს ბელგიაში, იყოს 25-ისა წლის და მეტი ასაკის.

სენატი შედგება 184 წევრისაგან, რომელთაც ოთხი წლით ირჩევენ. აქედან, 106 მანდატს იღებს საყოველთაო და პირდაპირი არჩევნების გზით, 51-ს ირჩევენ პროვინციული საბჭოები (ისეთი

გათვლით, რომ 200 ათას მცხოვრებზე ერთი სენატორი მოდიოდეს) და 26 სენატორს (ე.ი. პროვინციული საბჭოების მიერ არჩეულ სენატორთა ნახევარს) კოოპტაციის წესით ირჩევენ თავად სენატორები (რომლებმაც მანდატები მიიღეს საყოველთაო არჩევნებისა და პროვინციული საბჭოების მიერ არჩევნების გზით). სენატორების მეოთხე კატეგორიაა ბელგიის მონარქის შვილები, რომლებმაც 18 წლის ასაკს მიაღწიეს, ხოლო თუკი მონარქს შვილები არ ჰყავს — სამეფო სისხლის მქონე ბელგიელი პრინცები, რომლებსაც შეიძლება პრეტენზია ჰქონდეთ ტახტის მემკვიდრეობით მიღებაზე. სენატორობის კანდიდატები უნდა ფლობდნენ ისეთივე კვალიფიკაციას, როგორსაც წარმომადგენელთა პალატის კანდიდატები, მაგრამ პასიური საარჩევნო უფლების ასაკად 40 წელია დადგენილი. კოოპტირებული სენატორების კატეგორია 1921 წელს შემოიღეს, იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოფილი ყოფილიყო პალატაში ქვეყნის ცნობილი მოღვაწეების შეყვანა.

პარლამენტის მანდატი შეუთავსებელია რაიმე ანაზღაურებად სამთავრობო და მინისტრის თანამდებობასთან. პროვინციული საბჭოების მიერ არჩეული სენატორი არ შეიძლება იყოს იმ პალატის წევრი, რომელმაც ის აირჩია.

წარმომადგენელთა პალატის ყოველი წევრი წარმოდგენილი უნდა იყოს ან ამომრჩევლების მიერ (200-დან 500 ხელმოწერამდე საარჩევნო ოლქის სიდიდის მიხედვით), ან, სულ ცოტა, სამი პარლამენტარის მიერ, რომელთა უფლებამოსილების ვადაც მთავრდება. კანდიდატების წამოყენება ხდება ხმის მიცემამდე 23-ე და 22-ე დღეს შორის. კანდიდატი სენატორის პოსტზე, რომელსაც საყოველთაო კენჭისყრით ირჩევენ, წარმოდგენილი უნდა იყოს არანაკლებ 100 ამომრჩევლის ან სამი პარლამენტარის მიერ, რომელთა უფლებამოსილების ვადაც იწურება. სენატორების კანდიდატები, რომლებსაც პროვინციული კრებები ირჩევენ, წარმოდგენილი უნდა იყვნენ არჩევნებამდე არაუგვიანეს 6 დღისა. ამ კანდიდატურებს მხარი უნდა დაუჭიროს არანაკლებ ხუთმა პროვინციელმა მრჩეველმა. კოოპტაციის წესით არჩეული სენატორის კანდიდატი უნდა წამოაყენოს არანაკლებ ათმა სენატორმა და ხმის მიცემამდე, არა უგვიანეს 5 დღისა.

წარმომადგენელთა პალატის არჩევის დროს ბელგია იყოფა 30 საარჩევნო ოლქად, ხოლო საყოველთაო კენჭისყრით სენატორების არჩევის დროს — 20 საარჩევნო ოლქად. დეპუტატების 212 და სენატორების 106 მანდატი ოლქებს შორის ნაწილდება მათი მცხოვრებლების (და არა ამომრჩევლების) რაოდენობის პროპორციულად.

არჩევნები ტარდება სიით კენჭისყრის გზით ერთ ტურად პროპორციული საარჩევნო სისტემით. კანონი არ ითვალისწინებს პანაშორებას, მაგრამ დასაშვებია პრეფერენცირებული ხმის მიცემა.

გერმანია

გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის უმაღლესი საკანონმდებლო ხელისუფლების თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ ერთპალატიანი პარლამენტის — ბუნდესტაგის — გარდა, მის ახორციელებს აგრეთვე მიწების წარმომადგენლობის ორგანო — ბუნდესრატი. ამავე დროს ეს არ არის ერთი პარლამენტის „ქვედა“ და „ზედა“ პალატები. ეს სხვადასხვა ორგანოებია.

ბუნდესტაგი შედგება ორ დეპუტატისაგან. აირჩევა 4-წლიანი ვადით მაჟორიტარულ-პროპორციული სისტემით — დეპუტატთა ნახევარს ირჩევენ მაჟორიტარულ ერთმანდატიან ოლქებში, ხოლო ნახევარს — პროპორციული სისტემით მიწებში შექმნილ ტერიტორიულ ერთეულებში (მიწების პარტიული სიების მიხედვით); ამასთან, პარტიული სიებით მანდატების განაწილებაზე დაიშვება მხოლოდ ის პარტიები, რომლებიც გადალახავს 5%-იან ბარიერს მთელი ქვეყნის მასშტაბით. ბუნდესტაგის დეპუტატებს აქვთ თავისუფალი მანდატი.

გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის სახელმწიფოს მეთაურია ფედერალური პრეზიდენტი, რომელსაც სპეციალური კოლეგია ირჩევს. კოლეგიის ნახევარს შეადგენენ ბუნდესტაგის დეპუტატები, მეორე ნახევარს — ზუსტად ამავე რაოდენობის ამრჩევლებს აყენებენ მიწების ლანდტაგები. ეს გაკეთდა იმიტომ, რომ გაწონასწორდეს ცენტრისა და მიწების ინტერესები. მოცემულ კოლეგიას ფედერალური კრება ეწოდება და მხოლოდ ერთი ამოცანა აქვს — პრეზიდენტის არჩევა, რის შემდეგაც იგი იშლება. გერმანიის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს ყოველი გერმანელი (გფრ-ის მოქალაქე), რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა და საარჩევნო უფლება გააჩნია. პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. ერთი და იგივე პირს ამ პოსტის დაკავება მხოლოდ ორი ვადით შეუძლია. გფრ-ის პრეზიდენტს რეალური უფლებამოსილებანი თითქმის არა აქვს, „ძლიერი“ ფედერალური კანცლერისაგან განსხვავებით.

საარჩევნო უფლება ენიჭება ყველა გერმანელს, რომლებსაც შეუსრულდათ 18 წელი, ქვეყნის ტერიტორიაზე ცხოვრობენ მინიმუმ სამი თვის განმავლობაში და არა აქვთ ჩამორთმეული პოლიტიკური

და სამოქალაქო უფლებები. ბინადრობის ცენზი არ ვრცელდება სახელმწიფო მოსამსახურეებსა და მოხელეებზე, სამხედრო მოსამსახურეებზე. ამომრჩეველთა სიები რეგულარულად გადაისინჯება და არჩევნებამდე 20 ან 15 დღით ადრე საჯაროდ გამოიკვრება საყოველთაო განხილვისა და კონტროლისათვის.

ხმის მიცემა არაა სავალდებულო. ყოველ ამომრჩეველს აქვს ორი ხმა. ერთს ის აძლევს კანდიდატს ოლქების მიხედვით ხმის მიცემის დროს; მეორე ხმას — მიწების მიხედვით წამოყენებულ საარჩევნო სიებს. მინდობილობით ხმის მიცემას კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს, მაგრამ უწიგნურ ან ფიზიკური ნაკლის მქონე ამომრჩეველს შეუძლია პირადად სთხოვოს სანდო პირს, სათანადო აღნიშვნა გააკეთოს მის კუთვნილ ბიულეტენში.

ბუნდესტაგში შეიძლება არჩეული იქნეს ყველა ამომრჩეველი, რომლებსაც 18 წელი შეუსრულდათ და გერმანიის მოქალაქეები არიან, არჩევნებამდე სულ ცოტა, ერთი წელი მაინც. ოლქებში კანდიდატების წამოყენება შეუძლიათ როგორც პოლიტიკურ პარტიებს, ასევე მოქალაქეებს. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში და იმ შემთხვევაში, როდესაც რომელიმე პარტიას არა აქვს ხუთი მანდატი ბუნდესტაგში ან რომელიმე მიწის ლანდტაგში, კანდიდატურას მხარი უნდა დაუჭიროს შესაბამისი ოლქის სულ ცოტა 200-მა ამომრჩეველმა მაინც. ყოველი პარტია ოლქში წარმოადგენს მხოლოდ ერთ კანდიდატს, ამასთან, ეს კანდიდატი უნდა შეირჩეს ფარული კენჭისყრით, რომელშიც მონაწილეობენ ან უშუალოდ მოცემულ ოლქში მცხოვრები პარტიის წევრები, ანდა მათ მიერ არჩეული ამრჩეველები.

რაც შეეხება კანდიდატურების წამოყენებას მიწების დონეზე, ყოველ პოლიტიკურ პარტიას შეუძლია თავისი კანდიდატების სიის წამოყენება ზემოთ აღნიშნული პროცედურის თანახმად. თუ პარტიას არ აქვს 5 მანდატი ბუნდესტაგში ან რომელიმე მიწის ლანდტაგში, მაშინ მის სიას მხარი უნდა დაუჭიროს ამ მიწის არანაკლებ ათასმა და არა უმეტეს 2 ათასმა ამომრჩეველმა. ყოველ პარტიას შეუძლია მხოლოდ კანდიდატების ერთი სიის წამოყენება ყოველ მიწაში.

ბუნდესტაგში არჩევნების სისტემა შერეული ხასიათისაა, რომლებიც მაჟორიტარული და პროპორციული სისტემების ელემენტებს ახამებენ. გერმანულ ლიტერატურაში ამ სისტემას ეწოდება „პერსონაფიციურული პროპორციული წარმომადგენლობა“. ოლქებში არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს „პირველი“ ხმების ყველაზე მეტ რაოდენობას. მიწებში ყოველ პარტიას უფლება აქვს ადგილები მიიღოს ამომრჩეველთა „მეორე“ ხმების განაწილების

პროპორციულად. მონაწილეობა რომ მიიღოს ადგილების განაწილებაში, პარტიამ უნდა მიიღოს „მეორე“ ხმების არანაკლებ 5%-სა მთელი ქვეყნის მასშტაბით, ან მოიპოვოს სამი ადგილი ოლქში.

თუკი რომელიმე პარლამენტარის ადგილი ვაკანტური გახდა, მაშინ მანდატს იღებს კანდიდატი, რომელიც სიაში მის შემდეგ მოდიოდა, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც განთავისუფლებული მანდატი ოლქში იყო მიღებული. თუ თავისუფლდება დამოუკიდებელი კანდიდატის ადგილი, რომელიც არჩეული იყო ოლქში უნიომინალური ხმის მიცემით, მაშინ შესაბამის ოლქში ტარდება ნაწილობრივი არჩევნები. ეს არჩევნები უნდა ჩატარდეს ვაკანსიის გაჩენიდან 60 დღის განმავლობაში.

გერმანიაში მოქმედებს კანონმდებლობა, რომელიც ითვალისწინებს პოლიტიკური პარტიების მიერ საარჩევნო კამპანიისთვის გაწეული ხარჯების ანაზღაურებას. XX საუკუნის 80-იანი წლების შუახანებამდე უხდიდნენ 3,5 მარკას მათ მიერ მიღებულ ამომრჩეველთა თითოეულ ხმაზე.

დიდი ბრიტანეთი

დიდი ბრიტანეთი უძველესი კონსტიტუციური (საპარლამენტო) მონარქიაა. პარლამენტის ზედა პალატა — ლორდთა პალატა — დღემდე მემკვიდრეობის პრინციპით ყალიბდება. მოცემული პრინციპი, ისევე როგორც თავად პალატა, არჩაუღია. პალატის შემადგენლობაში შედის ოთხი კატეგორიის წევრი: 770-ზე მეტი მემკვიდრეობითი პერი, რომლებმაც მემკვიდრეობით მიიღეს ეს ადგილი და მემკვიდრეობით გადასცემენ მათ; დედოფლის მიერ დანიშნული დაახლოებით 450 პერი (ბრიტანეთის წინაშე დამსახურებისათვის). ისინი სიცოცხლის მანძილზე ატარებენ ამ სტატუსს, მაგრამ მემკვიდრეობით ვერ გადასცემენ; 26 სულიერი ლორდი (ეკლესიის წარმომადგენლები); 12 მოსამართლე ლორდი (სულიერი და მოსამართლე ლორდები პერებს არ წარმოადგენენ).

მთავარ როლს ბრიტანეთის პარლამენტში ქვედა — თემთა პალატა ასრულებს. მას ირჩევენ 18 წელს მიღწეული დიდი ბრიტანეთის მოქალაქეები, ასევე ბრიტანეთში მცხოვრები ირლანდიისა და თანამეგობრობის წევრი ქვეყნების მოქალაქეები. თემთა პალატას ირჩევენ შეფარდებითი უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემით — ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქებში; არჩევისათვის აუცილებელია ხმების შეფარდებითი უმრავლესობის მოგროვება — მეტისა, ცალკე

ადებულ ნებისმიერ სხვა კანდიდატთან შედარებით. კვორუმი არ მოითხოვება. თემთა პალატას 5 წლით ირჩევენ, მაგრამ დედოფალს მისი ვადამდე დაშლა შეუძლია.

თემთა პალატა შედგება 659 დეპუტატისგან. მოსახლეობის ზრდასთან ერთად, დეპუტატების რაოდენობაც თანდათანობით იზრდება. წევრების 80% — 539 პარლამენტარს — მჭიდროდ დასახლებული ინგლისიდან ირჩევენ, 61 პარლამენტარს (9%-ს) — შოტლანდიიდან, 41-ს — უელსიდან, 18-ს — ჩრდილოეთ ირლანდიიდან.

დეპუტატობის კანდიდატი შეიძლება იყოს დიდი ბრიტანეთის მოქალაქე, რომელსაც 21 წელი შეუსრულდა. მას სჭირდება 10 ამომრჩევლის ხელმოწერის შეგროვება და საარჩევნო საწინდარის — 500 გირვანქა სტერლინგის — (დაახლოებით აშშ 750 დოლარი) გადახდა. საარჩევნო გირაო არ უბრუნდება, თუკი კანდიდატი საარჩევნო ოლქში მოაგროვებს ხმების 5%-ზე ნაკლებს. რეალურად თითქმის შეუძლებელია კანდიდატად დამოუკიდებლად გახდომა, თუკი ოლქში იგი არ წამოაყენა ლეიბორისტულმა ან კონსერვატიულმა პარტიამ.

მმართველი პარტია, რომელიც აყალიბებს მთავრობას, საარჩევნო პროცესში გარკვეულ უპირატესობას ფლობს ოპოზიციის წინაშე — მას შეუძლია თავისი შეხედულებისამებრ დანიშნოს არჩევნების თარიღი (ან 5-წლიანი ვადის ბოლოს, ან პარლამენტის ვადამდე დათხოვნის გზით). ამ შესაძლებლობით არაერთხელ უსარგებლია მმართველ პარტიას (მ.ტეტჩერის დროს), არჩევნების თავისთვის ხელსაყრელ დროს დასანიშნად (პარლამენტის ვადამდე დათხოვნის გზით) — როცა მმართველი პარტიის პოპულარულობა მაღალი იყო.

ხმის მიცემა არჩევნების დროს არაა სავალდებულო. მინდობილობით ხმის მიცემა ნებადართულია სამხედრო მოსამსახურეებისათვის, საზღვარგარეთ სამსახურში მყოფ სახელმწიფო მოხელეებისათვის და დასახლებული კატეგორიის პირების მეუღლეებისათვის. ერთ პირს არ შეუძლია ორზე მეტი მინდობილობის მიღება. ფოსტის მეშვეობით ხმის მიცემა ნებადართულია იმ პირებისათვის, რომლებიც დიდ ბრიტანეთში ცხოვრობენ, მაგრამ არ შეუძლიათ არჩევნებში უშუალოდ მონაწილეობის მიღება ფიზიკურად შეუძლებლობის, რელიგიური მიზეზების და ა.შ. გამო.

საარჩევნო კამპანიის ხარჯები შეზღუდულია 2700 გირვანქა სტერლინგით, რასაც ემატება 3,1 პენსი ყოველ ამომრჩეველზე სოფლად და 2,3 პენსი — ქალაქად.

თემთა პალატაში ვაკანსიის გაჩენის შემთხვევაში ტარდება ნაწილობრივი არჩევნები. თუ ჩნდება ვაკანსია, რომელიც ეპისკოპოსს ჰქონდა დაკავებული, მას ცვლის იმავე ეპარქიის ასაკით ყველაზე უფროსი ეპისკოპოსი, ხოლო გამოკლებული ლორდის ადგილს იკავებენ დანიშვნის წესით.

ესპანეთი

1978 წლის კონსტიტუციით, ესპანეთი კონსტიტუციური მონარქიაა. უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს გენერალური კორტესები წარმოადგენს, რომელიც ორი პალატისაგან შედგება.

ქვედა პალატა — დეპუტატთა კონგრესი — 350 წევრისაგან შედგება. მათ 4 წლით ირჩევენ, პროპორციული სისტემით, 3%-იანი გადამლობი ბარიერის გამოყენებით.

ზედა პალატა — სენატი — პროვინციების წარმომადგენლობას უზრუნველყოფს. სენატი შედგება 208 წევრისაგან, რომელთა ერთ მეხუთედს (43) მეფე ნიშნავს. სენატის უფლებამოსილების ვადა 4 წელია. სენატორთა არჩევა ხდება მაჟორიტარული სისტემით მრავალმანდატიანი და ერთმანდატიანი ოლქებიდან, რომლებიც ესპანეთის ტერიტორიულ ერთეულებში იქმნება.

პასიური საარჩევნო უფლება გენერალური კორტესის ორივე პალატაში აქვთ ესპანეთის ყველა ქვეშევრდომს, რომლებსაც 18 წელი შეუსრულდათ და არა აქვთ ჩამორთმეული პოლიტიკური უფლებები. ბინადრობის ცენზი არ არსებობს. საპარლამენტო მანდატი შეუთავსებელია ზოგიერთ მაღალ სამთავრობო თანამდებობის დაკავებასთან (გამონაკლისია მთავრობის წევრობა); პარლამენტარს არ შეუძლია იმსახუროს არმიისა და პოლიციაში, იმავდროულად იყოს საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრი, სახალხო დამცველი, მოსამართლე, პროკურორი, საარჩევნო კომისიის წევრი. ერთი პალატის წევრს არ შეიძლება ჰქონდეს მანდატი მეორე პალატაშიც. ესპანეთში, ისევე როგორც დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებში, არ არსებობს პარლამენტარის გამოწვევის რაიმე პროცედურა; თუ პარლამენტარს გადადგომა სურს, მან წერილობითი განცხადება უნდა გაუგზავნოს თავისი პალატის თავმჯდომარეს.

კონგრესში ასარჩევი დეპუტატების კანდიდატებს აყენებენ სათანადოდ დარეგისტრირებული პოლიტიკური ასოციაციები და ფედერაციები, მათი კოალიციები, ან ოლქის საარჩევნო სიაში შეტანილი ამომრჩევლების 0,1% (თუმცა ეს უნდა იყოს 500 ამომრჩეველზე მეტი).

სენატორობის კანდიდატების წამოყენება ხდება იმავე წესით, როგორც დეპუტატების კანდიდატებისა. ისინი შეპყავთ სიებში პროვინციების დონეზე. იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი სენატორია ასარჩევი, ამომრჩეველს ეძლევა ერთი, ორი ან მაქსიმუმ სამი ხმა. კანდიდატები, რომლებიც ყველაზე მეტ ხმას იღებენ, არჩეულად ითვლებიან.

ისრაელი

ისრაელი საინტერესო ქვეყანაა კონსტიტუციურ-სამართლებრივი მოწყობის თვალსაზრისით. თავისი არსით ესაა ევროპული ყაიღის ქვეყანა აზიაში. ისრაელს არ აქვს კოდიფიცირებული (ერთიანი) კონსტიტუცია. იგი კლასიკური სახის საპარლამენტო რესპუბლიკაა.

სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებში წამყვანი როლი განეკუთვნება კნესეტს (პარლამენტს), რომელიც ერთპალატიანია და 120 დეპუტატისგან შედგება. კნესეტს ირჩევენ პროპორციული სისტემით 4 წლის ვადით. ისრაელი წარმოადგენს ერთიან საარჩევნო ოლქს. პარტიებისათვის დაწესებულია 1%-იანი ბარიერი. უნდა ითქვას, რომ ეს ყველაზე დაბალი ბარიერია მსოფლიოში.

ისრაელის თავისებურებაა „სუსტი“ პრეზიდენტისა და „ძალიან ძლიერი“ პრემიერ-მინისტრის არსებობა. პრეზიდენტი ასრულებს მხოლოდ წარმომადგენლობით და ცერემონიალურ ფუნქციებს. ისრაელის სპეციფიკა ისიცაა, რომ პრემიერ-მინისტრს 1996 წლიდან საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით ირჩევენ, პრეზიდენტს კი 5 წლის ვადით ირჩევენ პარლამენტი (ესაა უნიკალური შემთხვევა მსოფლიო პრაქტიკაში, ჩვეულებრივ პირიქით ხდება). პრემიერ-მინისტრს ირჩევენ 4 წლით იმავე დღეს, როდესაც ტარდება საპარლამენტო არჩევნები. კნესეტის ვადამდე დაშლის შემთხვევაში, უფლებამოსილება უწყდება პრემიერ-მინისტრსაც.

იტალია

იტალიის 1947 წლის კონსტიტუცია ერთ-ერთი ყველაზე დემოკრატიული და სოციალურად ორიენტირებულია მსოფლიოში. იტალია კლასიკური საპარლამენტო რესპუბლიკაა. პარლამენტი ორპალატიანია. დეპუტატთა პალატა 630 წევრისგან შედგება, ხოლო სენატი — 315 წევრისგან. 5 სენატორი ამ თანამდებობაზე შეიძლება სიცოცხლის ბოლომდე დანიშნოს პრეზიდენტმა იტალიის წინაშე დიდი

დამსახურების გამო. მუდმივი სენატორები ხდებიან აგრეთვე იტალიის ყოფილი პრეზიდენტები.

1993 წლამდე დეპუტატთა პალატას და სენატს ირჩევდნენ პროპორციული სისტემით. ამის გამო პარლამენტში ხვდებოდნენ ძალზე ბევრი პარტიის წარმომადგენლები. შედეგად ხშირი იყო სამთავრობო კრიზისები. ომის შემდგომ იტალიაში ნახევარი საუკუნის მანძილზე დაახლოებით 50 მთავრობა შეიცვალა. 1993 წელს ჩატარებულ რეფერენდუმში იტალიის მოსახლეობის 80%-მა მხარი დაუჭირა სენატის არჩევნებში მაჟორიტარულ სისტემაზე გადასვლას. შემდგომში ნაპოვნი იქნა კომპრომისული გადაწყვეტილება — პარლამენტის ორივე პალატა აერჩიათ შერეული სისტემით, რომელშიც უპირატესობა მიენიჭებოდა მაჟორიტარულ პრინციპს. 1993 წლიდან დეპუტატთა პალატას და სენატს ირჩევენ შერეული სისტემით. თითოეულ პალატაში ადგილების 75% ნაწილდება მაჟორიტარული, ხოლო 25% პროპორციული სისტემით.

იტალიის საარჩევნო სისტემას გარკვეული თავისებურებანი აქვს. დეპუტატთა პალატის არჩევნებში მოქალაქეები 18 წლის ასაკიდან მონაწილეობენ, დეპუტატობის კანდიდატი კი 25 წელს უნდა იყოს მიღწეული. სენატის არჩევნებში მონაწილეობის უფლება 25 წლის ასაკიდან აქვთ, ხოლო სენატორად გახდომის უფლება 40 წლის ასაკიდან ეძლევათ. ესაა ევროპაში ყველაზე მაღალი ასაკობრივი ცენზი როგორც პასიური, ისე აქტიური საარჩევნო უფლებისათვის. ამრიგად, სენატს, დეპუტატთა პალატასთან შედარებით, ირჩევენ უფრო ასაკოვანი მოქალაქეები. ამასთან, მისი წევრებიც უფრო ასაკოვანი არიან. ამის მიზანია „ზედა“ პალატა იყოს უფრო „ბრძენი“ და გამოცდილი ქვედა პალატასთან შედარებით.

დეპუტატების ერთი მეოთხედის პროპორციული სისტემით არჩევნისას გამოიყენება 4%-იანი ვადამლობი ბარიერი პარტიებისათვის, ხოლო სენატორთა ერთი მეოთხედის არჩევნისას ვადამლობი ბარიერი არ გამოიყენება. სენატორებს ირჩევენ ოლქებიდან მოსახლეობის რაოდენობის პროპორციულად.

პალატების უფლებამოსილების ვადა 5 წელია.

იტალიის სახელმწიფოს მეთაურია პრეზიდენტი, რომელსაც 7 წლით ირჩევენ. ერთი და იგივე პირის არჩევა პრეზიდენტად შეუზღუდავია, მაგრამ რეალურად არც ერთი პრეზიდენტი არ აურჩევიათ მეორე ვადით.

იტალიის პრეზიდენტს ირჩევს განსაკუთრებული კოლეგია, რომლის შემადგენლობაშიც შედის: პარლამენტის ორივე პალატის ყველა წევრი და ოლქების წარმომადგენლები (3 თითოეული ოლქიდან), რომლებსაც ირჩევენ საოლქო საბჭოები.

გერმანიისგან განსხვავებით, სადაც პარლამენტის წევრთა რაოდენობა უდრის მიწების წარმომადგენელთა რაოდენობას, იტალიაში აშკარა დისპროპორციაა — პარლამენტის 945 წევრზე (თუ არ ჩავთვლით მუდმივ სენატორებს) მოდის ოლქების 58 წარმომადგენელი. ფაქტობრივად, იტალიის პრეზიდენტს პარლამენტის წევრები ირჩევენ, მაგრამ ოლქების წარმომადგენელთა სიმბოლური ყოფნა იტალიის პრეზიდენტს უფრო მეტ ლეგიტიმურობას ანიჭებს.

პრეზიდენტობის კანდიდატმა უნდა მოაგროვოს კოლეგიის წევრთა ხმების არანაკლებ ორი მესამედი. სამი კენჭისყრის შემდეგ ასარჩევად საკმარისია კოლეგიის წევრთა საერთო რაოდენობის 50%-ზე მეტი. იტალიის საარჩევნო სისტემის თავისებურება ისიცაა, რომ დადგენილია ყველაზე მაღალი ასაკობრივი ცენზი პრეზიდენტის თანამდებობის დასაკავებლად — 50 წელი.

მიუხედავად 1993 წელს განხორციელებული საარჩევნო რეფორმისა, იტალიაში არსებული სახელმწიფოებრივი ორგანოების სისტემით ბევრი უკმაყოფილოა. რეფორმირების აქტიური მომხრეა 1999 წელს პრეზიდენტად ხელახლა არჩეული ა.ჩამპი. განიხილება პოლიტიკური რეფორმის რამდენიმე ვარიანტი:

— იტალიაში ამერიკული ტიპის საპრეზიდენტო რესპუბლიკის შემოღება (ხალხის მიერ არჩეული დიდი უფლებებით აღჭურვილი პრეზიდენტი და „ძლიერი“ ორპალატიანი პარლამენტი);

— ფრანგული ტიპის შერეული საპარლამენტო-საპრეზიდენტო რესპუბლიკის შემოღება (ხალხის მიერ არჩეული „ძლიერი“ პრეზიდენტი, „ძლიერი“ მთავრობა, „სუსტი“ პარლამენტი);

— უკვე არსებული სისტემის სრულყოფა (მეტი უფლებამოსილების მინიჭება პრეზიდენტისათვის, არჩევნების დროს გადამღობი ბარიერის ამაღლება, არჩევნებში გამარჯვებული პარტიის ხმებით დამატებითი დაჯილდოება, რათა უფრო ადვილი იყოს მდგრადი საპარლამენტო უმრავლესობის შექმნა და ა.შ.).

ნიდერლანდები

ნიდერლანდები კონსტიტუციური (საპარლამენტო) მონარქიაა. მონარქს ფართო უფლებამოსილება აქვს და რეალურად მონაწილეობს ქვეყნის მართვაში. საკანონმდებლო ხელისუფლებას ახორციელებს ორპალატიანი პარლამენტი — გენერალური შტატები, რომელიც ორი პალატისაგან შედგება.

პირველ პალატას ირჩევენ პროვინციების საბჭოები და 75

დეპუტატისგან შედგება. მეორე პალატას უშუალოდ ხალხი ირჩევს და 150 დეპუტატისგან შედგება. ორივე პალატა აირჩევა პროპორციული სისტემით, 4 წლის ვადით. თუმცა მეფეს ნებისმიერი მათგანის ვადამდე დათხოვნა შეუძლია.

აქტიური საარჩევნო უფლება ნიდერლანდელებს 18 წლის ასაკიდან ეძლევათ. საარჩევნო სიები დგება ყოველ კომუნაში და რეგულარულად ახლდება. ხმის მიცემა სავალდებულო არაა (სავალდებულო ხმის მიცემის წესი 1970 წელს გაუქმდა). არსებული წესის მიხედვით, ხმის მიცემის დროს პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტის წარდგენა აუცილებელი არაა, მაგრამ ასეთი დოკუმენტი შეიძლება მოითხოვოს საარჩევნო ბიუროს თავმჯდომარემ. თუ ვინმე არჩევნებში მონაწილეობას მიიღებს სხვისი დოკუმენტებით, მას ელის პატიმრობა მაქსიმუმ ერთი წლის ვადით.

ნებადართულია ხმის მიცემა მინდობილობით, მაგრამ საკმაოდ შეზღუდულ ფარგლებში. ერთ ამომრჩეველს შეუძლია ჰქონდეს არაუმეტეს ორი მინდობილობისა. ქვეყნის ტერიტორიაზე ფოსტით ხმის მიცემა არ დაიშვება. ეს უფლება მხოლოდ საზღვარგარეთ მყოფ ნიდერლანდის მოქალაქეებს აქვთ, რომლებიც სამხედრო ან ადმინისტრაციულ მოვალეობებს ასრულებენ.

პასიური საარჩევნო უფლება ორივე პალატაში ეძლევათ 25 წელს მიღწეულ მოქალაქეებს, რომლებსაც აქვთ აქტიური ხმის უფლება. სავალდებულო არაა ნიდერლანდებში ცხოვრება. არ შეიძლება პარლამენტის ორივე პალატის ერთდროულად წევრობა. პარლამენტარის თანამდებობა შეუთავსებელია სახელმწიფო სამსახურში რაიმე მოვალეობის შესრულებასთან, შეიარაღებულ ძალებში ყოფნასთან, მინისტრის თანამდებობასთან და ა.შ.

პოლიტიკურ პარტიებს ნიდერლანდებში არა აქვთ სპეციალური სტატუსი პარლამენტის არჩევის დროს. საარჩევნო კანონი მხოლოდ მიუთითებს კანდიდატების სიის წარმოდგენის აუცილებლობაზე მეორე პალატის არჩევის დროს. სიის წარდგენა დადგენილ დღეს შეუძლია არანაკლებ 25 ამომრჩეველს. არაა მითითებული, რომ ეს 25 ამომრჩეველი პოლიტიკურ დაჯგუფებას უნდა შეადგენდეს. კანონი, ამავე დროს, ითვალისწინებს პოლიტიკური ჯგუფების რეგისტრირების შესაძლებლობას მეორე პალატის წევრების არჩევის დროს. ასეთი რეგისტრაცია შესაძლებლობას იძლევა პარტიის სახელწოდება ან მისი აბრევიატურა წარმოდგენილი იყოს კანდიდატების სიის ზედა ნაწილში.

წარმოდგენილი სია არ შეიძლება შეიცავდეს 30 კანდიდატზე მეტს მეორე პალატის არჩევის დროს. სიის წარმოდგენასთან ერთად,

ყოველი საარჩევნო ოლქის (სულ 18 ოლქია) მთავარ ბიუროში შეტანილი უნდა იქნეს 1000 გულდენი საწინდრის სახით (თუ პარტიას ადგილები არა აქვს მეორე პალატაში). არჩევნებში წარმატების მოპოვების შემთხვევაში ეს თანხა უკან ბრუნდება.

დამოუკიდებელი კანდიდატი უნდა აკმაყოფილებდეს იმავე პირობებს, რასაც ერთ სიაში წარმოდგენილი კანდიდატების ჯგუფი. დამოუკიდებელი კანდიდატი ისეთივე საწინდარს იხდის, მაგრამ მისი წარმატების შანსი მცირეა, რადგანაც შეზღუდულია საარჩევნო კამპანიის წარმართვისათვის გამოყოფილი სახსრები. დამოუკიდებელი კანდიდატები ზოგჯერ წარმატებას აღწევენ პატარა კომუნების მხარდაჭერის გამოყენებით, სადაც მათ პირადად იცნობენ.

არსებული საარჩევნო სისტემის თავისებურება ისაა, რომ ადგილების პროპორციული განაწილება ხდება ეროვნულ დონეზე; მთელი ქვეყანა წარმოადგენს ერთ საარჩევნო ოლქს და ადგილები ნაწილდება შემდეგი წესით: ცენტრალური საარჩევნო ბიურო ნამდვილი ხმების რიცხვს ყოფს მეორე პალატაში ადგილების რაოდენობაზე (ე.ი. 150-ზე) და ამით განსაზღვრავს ეროვნულ კვოტას. ყოველი სია იღებს იმდენ ადგილს პარლამენტში, რამდენჯერაც მათი სიისათვის მიცემული ხმების რაოდენობაში მოთავსდება აღნიშნული კვოტა. ამომრჩევლებს აქვთ პრეფერენციურებული ხმის მიცემისა და პანაშირების უფლება.

პორტუგალია

პორტუგალია 1976 წლის კონსტიტუციით საპრეზიდენტო-საპარლამენტო (ნახევრადსაპრეზიდენტო) რესპუბლიკაა, რომელშიც პრეზიდენტსა და პარლამენტს დაახლოებით თანაბარი უფლებები აქვთ და ერთმანეთს აწონასწორებენ.

რესპუბლიკის პრეზიდენტს უშუალოდ მოქალაქეები ირჩევენ 5 წლით. არჩევნები შემდგარად ითვლება იმ შემთხვევაში, თუ ხმის მისაცემად მივა რეგისტრირებულ ამომრჩეველთა 50%-ზე მეტი. პრეზიდენტობის კანდიდატი კი არჩეულად ითვლება, თუკი მას მხარს დაუჭერს კენჭისყრაში მონაწილეთა 50%-ზე მეტი.

თუ პირველ ტურში ვერცერთი კანდიდატი ვერ დააკმაყოფილებს ამ მოთხოვნას, მაშინ 21 დღის შემდეგ ტარდება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს ორი კანდიდატი, რომლებსაც პირველ ტურში სხვებზე უკეთესი შედეგი ჰქონდათ. მე-2 ტურში არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტოქესთან შედარებით მეტ ხმებს მოაგროვებს.

ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად შეიძლება იქნეს წამოყენებული მესამე და მეტი ვადითაც, იმ პირობით, რომ მისი უწყვეტი პრეზიდენტობა ორ ვადას არ უნდა აღემატებოდეს. ანუ, თეორიულად, პიროვნება შეიძლება ორი ვადით იყოს პრეზიდენტი, შემდეგ ჰქონდეს 5-წლიანი „შესვენება“ და კიდევ შეუძლია პრეზიდენტის პოსტზე იყაროს კენჭი, მისი ორი ვადით დაკავების უფლებით, თუკი, რასაკვირველია, არჩევნებში მოახერხებს გამარჯვებას.

პრეზიდენტის თანამდებობაზე ვაკანსიის გაჩენის (პრეზიდენტის სიკვდილის ან გადადგომის) შემთხვევაში ტარდება ახალი საპრეზიდენტო არჩევნები და 5-წლიანი ვადის ათვლა ახლიდან იწყება.

პორტუგალიის პარლამენტი ერთპალატიანია და რესპუბლიკის ასამბლეა ეწოდება. მასში შედის 230 პარლამენტარი, რომელსაც 4 წლით პროპორციული სისტემით ირჩევენ. კანდიდატებს ასამბლეის არჩევნებზე აყენებენ პოლიტიკური პარტიები; მაგრამ სიაში შეიძლება შედიოდნენ ისეთი პირებიც, რომლებიც წამომყენებელი პარტიის წევრები არ არიან. ამომრჩეველს შეუძლია ხმა მისცეს მხოლოდ ერთ სიას.

რესპუბლიკის ასამბლეაში ვაკანსიის გაჩენის შემთხვევაში განთავისუფლებულ ადგილს იკავებს იმავე სიაში წარმოდგენილი პირველივე კანდიდატი, რომელიც პარლამენტში ვერ მოხვდა.

საბერძნეთი

1975 წლის კონსტიტუციით საბერძნეთი საპარლამენტო რესპუბლიკაა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების სისტემაში განსაკუთრებული როლი პრეზიდენტს ენიჭება.

საბერძნეთის პრეზიდენტი შეიძლება გახდეს ქვეყნის მოქალაქე, რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა, საარჩევნო უფლებები აქვს და საბერძნეთის მოქალაქე 5 წლის მანძილზე მაინც არის. ასევე მისი მამა საბერძნეთის მოქალაქე უნდა იყოს.

კონსტიტუცია ითვალისწინებს პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევის რთულ პროცედურას, ამასთან, კვალიფიციური უმრავლესობის მიერ. პირველ ტურში ასარჩევად საჭიროა პარლამენტის დეპუტატთა საერთო რაოდენობის ორი მესამედის მხარდაჭერა. თუ პირველ ტურში პრეზიდენტის არჩევა ვერ მოხერხდება, მაშინ 5 დღის შემდეგ ტარდება მე-2 ტური, რომელშიც არჩევისათვის საჭიროა ხმების იგივე რაოდენობის მოგროვება, რაც პირველ ტურში. თუ მეორე ტურიც უშედეგო აღმოჩნდება, 5 დღის შემდეგ ჩატარდება

მე-3 ტური, სადაც არჩევისათვის მოთხოვნა რამდენადმე მცირდება. ამჯერად საჭიროა დეპუტატთა საერთო რაოდენობიდან ხმების სამი მეხუთედის მოგროვება (ანუ 66,7%-ის ნაცვლად 60%-სა). თუკი პრეზიდენტის არჩევა მე-3 ტურშიც ვერ მოხერხდება, მაშინ პარლამენტი იშლება და ტარდება ახალი არჩევნები.

ახლად არჩეულმა პარლამენტმა დაუყოვნებლივ უნდა აირჩიოს პრეზიდენტი პარლამენტართა საერთო რაოდენობის ხმების სამი მეხუთედით (მთლიანობაში ეს მე-4 ტურია). თუ პრეზიდენტს კვლავ ვერ აირჩევენ, 5 დღის შემდეგ ტარდება მე-5 ტური, სადაც პრეზიდენტის ასარჩევი ბარიერი კვლავ მცირდება. ამჯერად საკმარისია პარლამენტართა საერთო რაოდენობის ნახევარზე მეტის (50%+1 ხმა) მხარდაჭერა. თუ პრეზიდენტი ამჯერადაც ვერ აირჩიეს, მაშინ 5 დღის შემდეგ ტარდება მე-6 და უკანასკნელი ტური, რომლის დროსაც პრეზიდენტს ირჩევენ ხმათა შეფარდებითი უმრავლესობით (ანუ პრეზიდენტი ხდება ის, ვინც მეტოქეებთან შედარებით მეტ ხმებს მოაგროვებს).

პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად შეიძლება აირჩიონ არა უმეტეს ორი ვადისა.

პრეზიდენტთან ერთად საკანონმდებლო ხელისუფლებას ახორციელებს (ესაა უნიკალური შემთხვევა, როდესაც პრეზიდენტი კონსტიტუციურად გამოცხადებულია საკანონმდებლო ხელისუფლების ნაწილად) 4 წლის ვადით არჩეული პარლამენტი. კონსტიტუცია არ ადგენს პარლამენტის ზუსტ შემადგენლობას. შემოფარგლულია მხოლოდ მისი ჩარჩოები — 200-დან 300 პარლამენტარამდე (ყოველ მომდევნო არჩევნებზე პარლამენტართა რაოდენობა იზრდება).

კონსტიტუცია მკაცრ მოთხოვნებს უყენებს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოხელეების, სამხედროების და აგრეთვე ბიზნესის წარმომადგენლების მონაწილეობას. ეს გამოწვეულია იმით, რომ 1967—1974 წლებში საბერძნეთში დამყარებული იყო სამხედრო-ბიუროკრატიული დიქტატურა, რომელსაც მხარს უჭერდა მსხვილი ბიზნესი. ამიტომ კონსტიტუცია ესწრაფვის ან მთლიანად გამორიცხოს მათი მონაწილეობა პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ან დაუშვას იმ პირობით, რომ ჩამოსცილდებიან თავის ადრინდელ საქმიანობას. ეს განსაკუთრებით სამხედროებს ეხება.

ოფიცრებს აკრძალული აქვთ პოლიტიკაში ჩართვა, მათ შორის საპარლამენტო არჩევნებში თავისი კანდიდატურის წამოყენება. თუკი ოფიცრს სურს პარლამენტში იყაროს კენჭი, მაშინ მან თავი უნდა დაანებოს სამხედრო სამსახურს. ოფიცრს, რომელიც თუნდაც ერთხელ მონაწილეობდა საპარლამენტო არჩევნებში (მიუხედავად იმისა

გამარჯვა თუ დამარცხდა), სამუდამოდ ეკრძალება შეიარაღებულ ძალებში დაბრუნება.

გარდა სამხედროებისა, საბერძნეთის კონსტიტუცია ართულებს პარლამენტში მოხვედრას სახელმწიფო მოხელეების, მერების, თემების თავმჯდომარეების, ნოტარიუსების, სახელმწიფო და მუნიციპალური საწარმოების მოსამსახურეების, სახელმწიფო საწარმოებისა და დაწესებულებების ხელმძღვანელებისათვის. დასახელებულმა პირებმა, ჯერ ერთი, უნდა დატოვონ თავიანთი პოსტები; მეორე, ძველ თანამდებობაზე დაბრუნება მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ შეუძლიათ; და მესამე, მათ არ შეუძლიათ კენჭი იყარონ იმ ოლქებში, რომელთა ტერიტორიაზეც უკანასკნელი სამი წლის განმავლობაში მოღვაწეობდნენ.

საფრანგეთი

საფრანგეთის 1958 წლის კონსტიტუციით, სახელმწიფო ორგანოების სისტემაში ცენტრალური ადგილი უკავია პრეზიდენტს. პრეზიდენტს უშუალოდ ხალხი ირჩევს აბსოლუტური უმრავლესობის ორტურიანი სისტემით — ესე იგი არჩევისათვის აუცილებელია კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩევლების ხმების 50%-ზე მეტი. თუ ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების ამ ოდენობას, მაშინ ორი კვირის შემდეგ ტარდება მე-2 ტური, რომელშიც მონაწილეობს პირველ ტურში მონაწილე ის ორ კანდიდატი, რომელთაც სხვებზე მეტი ხმები მოაგროვეს.

კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 7 წელი იყო, შემდგომში ახალი ვადით არჩევის შეუზღუდავი შესაძლებლობებით. ამჟამად, საკონსტიტუციო რეფორმის შედეგად, პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წლით განისაზღვრება.

საფრანგეთის პარლამენტი ორპალატიანია: ეროვნული კრება შედგება 577 დეპუტატისაგან, ირჩევა ხუთი წლით აბსოლუტური უმრავლესობის მაჟორიტარული სისტემით ერთმანდატიან ოლქებში. არჩევისათვის კანდიდატმა უნდა მოაგროვოს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩევლების ხმების 50%-ზე მეტი. თუ პირველ ტურში ვერავის აირჩევენ, მაშინ ორი კვირის შემდეგ ინიშნება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს ყველა ის კანდიდატი, რომლებმაც პირველ ტურში მოაგროვეს რეგისტრირებული ამომრჩევლების ხმების 12,5%. ანუ თეორიულად, მეორე ტურში გასვლა შეუძლია 7 პრეტენდენტს, მაგრამ პრაქტიკულად მათი რაოდენობა 3—4-ს არ აღემატება. მე-2 ტურში გამარჯვებულს მოეთხოვება სხვებზე მეტი ხმების მოგროვება. თუ

პირველ ტურში ხმების 12,5% მოაგროვა მხოლოდ ერთმა კანდიდატმა ანდა ვერც ერთმა, მაშინ მეორე ტურში გადის ის ორი კანდიდატი, რომლებმაც სხვებზე მეტი ხმები მიიღეს.

სენატი („ზედა“ პალატა) შედგება 305 სენატორისაგან; მათ ირჩევენ არაპირდაპირი არჩევნების გზით დეპარტამენტებიდან (ამომრჩეველთა კოლეგიის მეშვეობით) 9 წლის ვადით. ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ ახლდება სენატორთა მესამედი.

საშუალოდ დეპარტამენტიდან ირჩევენ 3—5 სენატორს. სპეცი-ალურად სენატორთა ასარჩევად დეპარტამენტში ყალიბდება ამომ-რჩეველთა კოლეგია, დაახლოებით ათასი კაცის ოდენობით, რომლის შემადგენლობაშიც შედიან: ეროვნული კრების ყველა ის დეპუტატი, რომლებიც მოცემული დეპარტამენტიდანაა არჩეული (5—7 დეპუტა-ტი); დეპარტამენტის წარმომადგენლობითი ორგანოს დეპუტატები (30-50 კაცი); კომუნების (ადგილობრივი თვითმმართველობის ძირე-ული ორგანოების) მიერ წამოყენებული დელეგატები — დაახლოებით 1000 ადამიანი (10-15 დელეგატი ყოველი კომუნიდან). იმის გამო, რომ კომუნების დელეგატები აშკარად სჭარბობენ სხვა კატეგორიის ამომრჩეველებს, შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთის სენატორებს ფაქტობრივად კომუნების წარმომადგენლები ირჩევენ. დაახლოებით 100 დეპარტამენტში 305 სენატორის არჩევაში მონაწილეობას ღებულობს კომუნების დაახლოებით 100 ათასი წარმომადგენელი.

ეროვნული კრების დეპუტატისთვის ასაკობრივი ცენზია 23 წელი, სენატორისთვის კი — 35 წელი.

შვედეთი

შვედეთი კონსტიტუციური მონარქიაა. შვედეთის მონარქი, რომელიც ბერნადოტების დინასტიიდანაა (ეს დინასტია 1818 წლიდანაა ქვეყანაში), თავისი უფლებებით ერთ-ერთი ყველაზე „სუსტია“ მსოფ-ლიოში, მისი როლი ნომინალურია.

1974 წელს დადგენილი მმართველობის ფორმა ითვალისწინებს ერთპალატიანი პარლამენტის — რიკსდაგის — არსებობას, რომელსაც უშუალოდ ირჩევენ 18 წელს მიღწეული მოქალაქეები. პარლამენტის უფლებამოსილების ხანგრძლივობა 1994 წლიდან 4 წლითაა განსაზ-ღვრული (მანამდე ის 3-წლიანი იყო).

რიკსდაგი შედგება 349 პარლამენტარისგან და ირჩევენ პროპორ-ციული სისტემით. არჩევნები ტარდება ტერიტორიულ მრავალ-მანდატიან ოლქებში (ლენებში). სულ 39 ოლქია და ტერიტორიულად ისინი ემთხვევა არსებულ ოლქებს. ე.ი. პროპორციული სისტემით

ერთმანეთს კონკურენციას უწევს საერთო შვედური პარტიების „საოლქო“ პარტიული სიები. ტერიტორიულ ოლქებზე მოდის 310 მანდატი, ხოლო 39 რეზერვშია „გამაწონასწორებელი“ ფაქტორის სახით. ლენებში ჩატარებული არჩევნების შედეგების მიხედვით მანდატები მხოლოდ იმ პარტიებს შორის ნაწილდება, რომლებმაც ლენის ფარგლებში მოაგროვეს ხმების 12%-ზე მეტი. მას შემდეგ, რაც ამ გზით განაწილდება 310 მანდატი, ნაწილდება „გამაწონასწორებელი“ 39 მანდატი. იგი ხვდებათ იმ პარტიებს, რომლებმაც ლენებში 12%-ზე ნაკლები მოაგროვა, მაგრამ ქვეყნის მასშტაბით მათ ხმების 4%-ზე მეტი მიიღეს.

მოცემული სისტემა აშკარა უპირატესობას აძლევს მსხვილ პარტიებს, მაგრამ იმავდროულად მცირე შანსს უტოვებს საშუალო პარტიებსაც. ამ სისტემის წყალობით, რიკსდავში ადგილებისათვის ტრადიციულად იბრძვიან 5 პარტიის წარმომადგენლები.

დეპუტატობის კანდიდატთა ნაწილი, რომელიც პარლამენტში ვერ მოხვდა პარტიული სიებით, ღებულობს დეპუტატების მოადგილის სტატუსს. ისინი ეხმარებიან დეპუტატებს მუშაობაში და დეპუტატები ხდებიან იმ შემთხვევაში, თუკი იმ დეპუტატის თანამდებობა, რომლის მოადგილეც იგი არის, ვადაზე ადრე აღმოჩნდება ვაკანტური.

შვეიცარია

შვეიცარია ფედერაციული სახელმწიფოა. შვეიცარიის პარლამენტი ორი პალატისაგან შედგება: ეროვნული საბჭოსა და კანტონების საბჭოსაგან.

ეროვნული საბჭო შედგება 200 დეპუტატისგან. მას პროპორციული სისტემით ირჩევენ ტერიტორიულ ოლქებში — კანტონებში (ანუ კანტონების პარტიული სიების მიხედვით), ხოლო ზოგიერთ პატარა კანტონში ან ნახევარკანტონში ირჩევენ მხოლოდ ერთ დეპუტატს მაჟორიტარული სისტემით. ფედერაციის ინტერესების წარმომადგენელი კანტონების საბჭო შედგება 46 წევრისაგან. ორივე პალატის უფლებამოსილების ვადა 4 წელია და არც ერთი მათგანის ვადაზე ადრე დაშლა არ შეიძლება.

შვეიცარიაში პრეზიდენტისა და მთავრობის როლს ასრულებს 7 წევრისგან შემდგარი ფედერალური საბჭო. ესაა ერთდროულად თავისებური „კოლექტიური პრეზიდენტი“ და „მინიმთავრობა“. ფედერალურ საბჭოს 4 წლით ირჩევენ ფედერალური კრება (პარლამენტი). შვეიცარიაში არსებობს დაუწერელი ტრადიცია, რომლის მიხედვითაც,

თუკი ადამიანი ფედერალურ საბჭოში აირჩიეს, მას მის შემადგენლობაში მუდმივად ირჩევენ საპენსიო ასაკამდე, ან სანამ თავად უარს არ იტყვის. ამიტომ ფედერალური საბჭოს როტაცია ძალზე იშვიათად ხდება. ფედერალური საბჭოს წევრები თავისი რიგებიდან ერთი წლით ირჩევენ პრეზიდენტსა და ვიცე-პრეზიდენტს. ერთი და იგივე პირი შეიძლება მხოლოდ ერთი ვადით იყოს პრეზიდენტი და მეტი ალარა-სოდეს, ხოლო ვიცე-პრეზიდენტად — მხოლოდ 2 წლის განმავლობაში.

პოსტსაბჭოური ქვეყნების საარჩევნო სისტემები

აზერბაიჯანი

1995 წლის კონსტიტუციით, აზერბაიჯანი ფაქტობრივად საპრეზიდენტო რესპუბლიკაა.

საკანონმდებლო ხელისუფლებას აზერბაიჯანში ახორციელებს აზერბაიჯანის პარლამენტი — მილი მეჯლისი, რომელიც 125 დეპუტატისგან შედგება. მილი მეჯლისის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. არჩევნები ტარდება ყოველი მე-5 წლის ნოემბრის პირველივე კვირა დღეს. მილი მეჯლისის ირჩევდნენ მაჟორიტარული და პროპორციული საარჩევნო სისტემების საფუძველზე. 2002 წლის 24 აგვისტოს ჩატარებული რეფერენდუმის საფუძველზე, საპარლამენტო არჩევნები აზერბაიჯანში ამიერიდან მთლიანად მაჟორიტარული სისტემით ჩატარდება.

მილი მეჯლისის დეპუტატად შეიძლება არჩეული იქნეს აზერბაიჯანის მოქალაქე 25 წლის ასაკიდან. პარლამენტში არ აირჩევიან აზერბაიჯანის ის მოქალაქეები, რომელთაც ორმაგი მოქალაქეობა აქვთ, არიან სხვა ქვეყნების სახელმწიფო სამსახურში, მუშაობენ აღმასრულებელი ან სასამართლო ხელისუფლების ორგანოებში.

მილი მეჯლისის გამოკლებული დეპუტატების ხელახალი არჩევისას, ახლადარჩეული პარლამენტარის უფლებამოსილება იფარგლება იმ ვადით, რა ვადითაცაა არჩეული მოცემული მილი მეჯლისი.

აზერბაიჯანის პრეზიდენტი საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით აირჩევა. აზერბაიჯანის პრეზიდენტი შეიძლება გახდეს საარჩევნო უფლების მქონე ამ ქვეყნის მოქალაქე, რომელსაც 35 წელი შეუსრულდა და აზერბაიჯანში ცხოვრობს არანაკლებ 10 წლისა. პრეზიდენტობის კანდიდატს აუცილებლად უნდა ჰქონდეს უმაღლესი განათ-

ლება. პრეზიდენტობის კანდიდატებისათვის განათლების ცენზის მოთხოვნა მსოფლიო პრაქტიკაში იშვიათობას წარმოადგენს.

აზერბაიჯანის კონსტიტუცია ადგენდა მსოფლიოში ყველაზე მაღალ მოთხოვნას პრეზიდენტად ასარჩევად საჭირო ხმების რაოდენობის თაობაზე. გამარჯვებისათვის კანდიდატმა უნდა მოაგროვოს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ორი მესამედი (1). აზერბაიჯანის პრეზიდენტმა ჰალიეევმა ეს ბარიერი ორჯერ დასძლია წარმატებით პირველივე ტურში (1993 წ. მან მიიღო ამომრჩეველთა ხმების 89%, 1998 წ. — 75%). კონსტიტუციის თანახმად, იმ შემთხვევაში, თუ პირველ ტურში ვერავინ მოაგროვებდა ხმების ორ მესამედს, ორი კვირის შემდეგ ინიშნებოდა მე-2 ტური. მასში მონაწილეობას მიიღებდა პირველ ტურში საუკეთესო შედეგების მქონე ორი კანდიდატი. მეორე ტურში არჩეულად ითვლებოდა ის კანდიდატი, რომელიც მეტოქესთან შედარებით მეტ ხმებს მოაგროვებდა (ანუ მე-2 ტურში „არჩევის ზღურბლი“ მკვეთრად მცირდებოდა).

2002 წლის 24 აგვისტოს, რეფერენდუმის შედეგად, კონსტიტუციაში შევიდა ცვლილება, რომლის მიხედვითაც პრეზიდენტის არჩევისათვის საკმარისია ხმების ნახევარზე მეტი (50% + 1). ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლოს გაუორმაგდა არჩევნების შედეგების გამოცხადებისათვის განკუთვნილი ვადა (ორი კვირა, ერთის ნაცვლად).

რეფერენდუმის თანახმად, კანონით განსაზღვრულ ვითარებაში პრეზიდენტის უფლებამოსილება შეიძლება გადაეცეს პრემიერ-მინისტრს (რომელსაც პრეზიდენტი ნიშნავს) და არა სპიკერს (რომელსაც პარლამენტი ირჩევს). ამავე დროს, გაუქმდა კონსტიტუციის 158-ე მუხლის ის პუნქტი, რომლის თანახმად, პრეზიდენტსა და პარლამენტს ეკრძალებოდათ თავიანთ უფლებამოსილებათა შეცვლის შესახებ საკონსტიტუციო ინიციატივით გამოსვლა.

პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. ერთი და იგივე პირის არჩევა მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება. 1995 წლის კონსტიტუციის გარდამავალი დებულებების თანახმად, ორი ვადის ათვლა იწყება კონსტიტუციის მიღების შემდეგ ჩატარებული არჩევნებიდან, ანუ 1998 წ. საპრეზიდენტო არჩევნებიდან. ეს ნიშნავს, რომ ჰალიეევს, რომელიც საბჭოთა პერიოდში 13 წელი მართავდა აზერბაიჯანს (1969—1982 წწ.), 1993 წ. აირჩიეს აზერბაიჯანის პრეზიდენტად და 1998 წ. ხელახლა არჩეულია მე-2 საპრეზიდენტო ვადით, ფაქტობრივად უფლება აქვს მე-3 ვადითაც იქნეს არჩეული — 2008 წლამდე.

კონსტიტუციური მოთხოვნა — საპრეზიდენტო მმართველობის ორი ვადით შეზღუდვა — მხოლოდ დემოკრატიულობის დეკლარაციას წარმოადგენს. ამგვარი ვითარება დამახასიათებელია შუა აზიის პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებისთვისაც.

აზერბაიჯანის პრეზიდენტის თანამდებობის ვადამდელი გათავისუფლების შემთხვევაში სამი თვის ვადაში უნდა ჩატარდეს ახალი პრეზიდენტის არჩევნები.

ბელორუსია

1991—1994 წლებში ბელორუსია საპარლამენტო რესპუბლიკა იყო. 1994 წლის კონსტიტუციით ბელორუსია საპარლამენტო-საპრეზიდენტო რესპუბლიკა გახდა. 1996 წლის საკონსტიტუციო რეფორმის შედეგად ბელორუსია საპრეზიდენტო რესპუბლიკად გადაიქცა, ამასთან, პრეზიდენტს ისეთი ფართო უფლებამოსილებანი აქვს, რომ ბელორუსიას სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკაც კი შეიძლება ეწოდოს.

ბელორუსიის პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია, ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება იყოს. პრეზიდენტი შეიძლება გაზდეს დაბადებით ბელორუსიის მოქალაქე, რომელსაც 35 წელი შეუსრულდა და არჩევნების წინ მუდმივად ცხოვრობს ბელორუსიაში 10 წლის განმავლობაში. პრეზიდენტობის კანდიდატმა უნდა მოაგროვოს არანაკლებ 100 ათასი ამომრჩევლის მხარდამჭერი ხელმოწერა.

ბელორუსიის პრეზიდენტს უშუალოდ ხალხი ირჩევს. არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუ მასში მონაწილეობა მიიღო საარჩევნო სიებში შეტანილი ამომრჩევლების ნახევარზე მეტმა. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტს. თუ ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მოაგროვა ხმების საჭირო რაოდენობა, 14 დღის შემდეგ ტარდება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს ის ორი კანდიდატი, რომელთაც ყველაზე მეტი ხმები დააგროვეს პირველ ტურში. მე-2 ტურში არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტს (50%+1 ხმა). საპრეზიდენტო არჩევნები ინიშნება არა უგვიანეს 5 თვისა და ტარდება არა უგვიანეს 2 თვისა პრეზიდენტის უფლებამოსილების გასვლამდე.

თუ პრეზიდენტის პოსტი რაღაც მიზეზის გამო ვაკანტური გახდა, მაშინ რიგგარეშე საპრეზიდენტო არჩევნები ტარდება ვაკანსიის გაჩენიდან არა უადრეს 30 დღისა და არა უგვიანეს 70 დღისა.

ბელორუსიის პარლამენტი, 1996 წლის კონსტიტუციით, ორ-პალატიანია: წარმომადგენელთა პალატა ხალხის მიერ არჩეული 110 დეპუტატისგან შედგება, სენატში კი 54 სენატორი შედის — ბელორუსიის ექვსი ოლქიდან თითოეულს 9 სენატორი წარმოადგენს. ამასთან, ყოველი ოლქიდან 6 სენატორს ირჩევს საოლქო საბჭოები, ხოლო ერთ მესამედს პრეზიდენტი ნიშნავს. პარლამენტის უფლებამოსილების ვადა 4 წელია.

წარმომადგენელთა პალატის დეპუტატი შეიძლება იყოს 21 წელს მიღწეული ბელორუსიის მოქალაქე, სენატისა კი — 30 წელს მიღწეული, რომელიც არანაკლებ 5 წელია ცხოვრობს შესაბამისი ოლქის ტერიტორიაზე.

ესტონეთი

1992 წლის კონსტიტუციით, უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს წარმოადგენს ესტონეთის სახელმწიფო კრება. ის შედგება 101 დეპუტატისგან, აირჩევა პროპორციული სისტემით 4 წლის ვადით.

სახელმწიფო კრების დეპუტატობის კანდიდატი შეიძლება გახდეს ესტონეთის ნებისმიერი მოქალაქე, რომელსაც ხმის უფლება აქვს და 21 წელი შეუსრულდა. არჩევნები ტარდება ყოველი მეოთხე წლის მარტის პირველ კვირა დღეს.

სახელმწიფოს მეთაურია პრეზიდენტი. იგი შეიძლება იყოს დაბადებით ესტონეთის მოქალაქე, რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა. პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია, ერთი და იგივე პირი ზედიზედ მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება აირჩეს. პრეზიდენტის მორიგი არჩევნები ტარდება არა უადრეს 60 დღისა და არა უგვიანეს 10 დღისა მოქმედი პრეზიდენტის უფლებამოსილების გასვლამდე.

პრეზიდენტის არჩევა ორი წესით ხდება: ჯერ სახელმწიფო კრების მიერ, რისთვისაც საჭიროა ხმების ორი მესამედი. თუ პრეზიდენტი პარლამენტმა ვერ აირჩია, მაშინ მას ირჩევს ამომრჩეველთა სპეციალური კოლეგია.

კონსტიტუცია ითვალისწინებს პრეზიდენტის არჩევის შემდეგ პროცედურას: პრეზიდენტობის კანდიდატის წამოყენება შეუძლია სახელმწიფო კრების წევრების არანაკლებ ერთ მეხუთედს; ტარდება არჩევნების პირველი ტური, რისთვისაც აუცილებელია დეპუტატების ხმების ორი მესამედი. თუ ვერც ერთი კანდიდატი ვერ აირჩიეს პირველ ტურში, მაშინ მომდევნო დღეს ტარდება მე-2 ტური. ხდება კანდიდატების ხელახალი წამოყენება და გამარჯვებისათვის კვლავ აუცი-

ლებელია პარლამენტართა ხმების ორი მესამედის მიღება. იმ შემთხვევაში, თუკი მე-2 ტურშიც ვერავინ აირჩიეს, იმავე დღეს ტარდება მე-3 ტური, რომელშიც მონაწილეობს მე-2 ტურის ორი საუკეთესო კანდიდატი. თუ ამ ორი კანდიდატიდან ვერც ერთი მე-3 ტურშიც ვერ მოაგროვებს ხმების ორ მესამედს, მაშინ ერთი თვის ვადაში იკრიბება ამომრჩევლების კოლეგია. იგი შედგება სახელმწიფო კრების დეპუტატებისაგან და ადგილობრივი თვითმმართველობის საბჭოების წარმომადგენლებისაგან (ადგილობრივი თვითმმართველობს ყოველი საბჭო წარმოგზავნის მინიმუმ 1 ამომრჩეველს). პრეზიდენტობის კანდიდატებს კოლეგიაზე ასარჩევად აყენებს სახელმწიფო კრება — ეს უნდა იყოს ორი კანდიდატი, რომელთაც დეპუტატების ყველაზე მეტი ხმა მოაგროვებს და ასევე პრეზიდენტობის კანდიდატის წამოყენების უფლება აქვს კოლეგიის არანაკლებ 21 წევრს.

ამომრჩეველთა კოლეგია წამოყენებული კანდიდატებიდან ირჩევს ესტონეთის პრეზიდენტს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების უმრავლესობით. თუ ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს, მაშინ იმავე დღეს ტარდება კენჭისყრა ორი საუკეთესო კანდიდატის მონაწილეობით და პრეზიდენტი ხდება ის, ვინც მეტოქეზე მეტ ხმას მოაგროვებს.

თურქმენეთი

1992 წლის კონსტიტუციით, თურქმენეთი არსებითად სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკას წარმოადგენს, თუმცა ამჟამად ეს დახასიათებაც არაა საკმარისი და შეიძლება ვილაპარაკოთ პრეზიდენტ ს.ნიაზოვის პირადი ხელისუფლების რეჟიმის ჩამოყალიბებაზე.

თურქმენეთში პარლამენტის როლს ასრულებს მეჯლისი, რომელიც 5 წლის ვადით აირჩევა და 50 დეპუტატისგან შედგება. დეპუტატებს ირჩევენ ერთმანდატიან ოლქებში, რომლებშიც ამომრჩეველთა დაახლოებით თანაბარი რაოდენობა უნდა იყოს.

გარდა ამისა, არსებობს სახალხო საბჭო — ხალკ მასლახატი, რომელშიც, პრეზიდენტთან ერთად, შედიან მეჯლისის დეპუტატები და ქვეყნის მთელი მმართველობითი ელიტა. ხალკ მასლახატი წელიწადში ერთხელ იკრიბება.

რეალური ხელისუფლება პრეზიდენტის ხელშია თავმოყრილი. პრეზიდენტი შეიძლება გახდეს მხოლოდ თურქმენი, რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა და მუდმივად ცხოვრობს თურქმენეთში. როგორც ვხედავთ, თურქმენეთის კონსტიტუციის თავისებურებას წარმოადგენს

ეროვნული ცენტრის დაწესება — პრეზიდენტობის კანდიდატი მხოლოდ მკვიდრი ეროვნების წარმომადგენელი — თურქმენი — შეიძლება იყოს.

პრეზიდენტი აირჩევა საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით. ფორმალურად დადგენილია პრეზიდენტის უფლებამოსილების 5-წლიანი ვადა და ერთი და იგივე პირი შეიძლება პრეზიდენტად აირჩიონ მხოლოდ ორი ვადით. რეალობა კი შემდეგია: 1990 წ. ბოლოს თურქმენეთის პრეზიდენტად აირჩიეს ადგილობრივი კომპარტიის პირველი მდივანი საპარმურად ნიაზოვი 5 წლის ვადით. 1994 წ. იანვარში ჩატარდა რეფერენდუმი უფლებამოსილების 4 წლით გაგრძელების შესახებ (შემდეგ ეს მეთოდი ყაზახეთსა და უზბეკეთშიც გამოიყენეს). 1999 წელს ამოიწურა ნიაზოვის პრეზიდენტობის 5-წლიანი ვადა, რომელიც 4 წლით იყო გაგრძელებული, მაგრამ მაშინ თურქმენეთში არც ახალი რეფერენდუმი ჩატარდა და არც ახალი საპრეზიდენტო არჩევნები.

თურქმენეთში მიღებულმა ახალმა კანონმა დააზუსტა საკონსტიტუციო მოთხოვნა, რომლის თანახმადაც ხელისუფლების სათავეში ყოფნის ვადის შეზღუდვა (ორი 5-წლიანი ვადა) ვრცელდება მხოლოდ კონსტიტუციის მიღების შემდეგ არჩეულ პრეზიდენტზე.

ლატვია

1991 წელს ლატვიამ შესწორებებით და დამატებებით აღადგინა 1922 წლის კონსტიტუცია. ლატვიის პარლამენტია ერთპალატიანი სეიმი, რომელიც 100 დეპუტატისგან შედგება. ლატვიის სეიმი აირჩევა პროპორციული სისტემით სამი წლის ვადით. არჩევნები ტარდება სეიმის უფლებამოსილების მე-3 წლის ნოემბრის პირველ კვირას.

ლატვია იყოფა ცალკეულ საარჩევნო ოლქებად და დეპუტატების რაოდენობა, რომელიც მოცემული ოლქიდან აირჩევა, განისაზღვრება ამომრჩეველთა რაოდენობის პროპორციულად. სეიმში შეიძლება არჩეული იქნეს ლატვიის ყოველი მოქალაქე, რომელსაც არჩევნების დღისათვის 21 წელი შეუსრულდა.

რესპუბლიკის პრეზიდენტს ირჩევს სეიმი 3 წლის ვადით. არჩევნისათვის საჭიროა სეიმის წევრთა უმრავლესობის (51 ხმა) მხარდაჭერა. ერთი და იგივე პირი შეიძლება არჩეული იქნეს არა უმეტეს ორი ვადისა.

პრეზიდენტს უფლება აქვს დაშალოს სეიმი. ამ შემთხვევაში ინიშნება რეფერენდუმი სეიმის დაშლის შესახებ. თუ ამომრჩეველთა უმრავლესობა მხარს დაუჭერს სეიმის დაშლას, მაშინ სეიმი დაშლილად ითვლება და ტარდება ახალი არჩევნები. თუ უმრავლესობა სეიმის

დაშლის წინააღმდეგი აღმოჩნდება, მაშინ სეიმი აგრძელებს მუშაობას, ხოლო პრეზიდენტი თანამდებობიდან გადაყენებულად ითვლება და სეიმი დაუყოვნებლივ ირჩევს ახალ პრეზიდენტს.

ლიტვა

1992 წლის კონსტიტუციით ლიტვის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს წარმოადგენს ერთპალატიანი პარლამენტი — სეიმი. სეიმს უშუალოდ ხალხი ირჩევს 4 წლის ვადით და შედგება 141 დეპუტატისაგან.

სეიმის წევრად შეიძლება არჩეული იქნეს ლიტვის მოქალაქე, რომელიც ფიციტ ან ვალდებულებით არაა დაკავშირებული უცხოეთის სახელმწიფოსთან, არჩევნების დღისათვის 25 წელი შეუსრულდა და მუდმივად ცხოვრობს ლიტვაში. სეიმის მორიგი არჩევნები ტარდება მიმდინარე სეიმის უფლებამოსილების გასვლიდან არა უადრეს ორი თვისა და არა უგვიანეს ერთი თვისა.

სახელმწიფოს მეთაურია პრეზიდენტი, რომელიც საყოველთაო კენჭისყრით აირჩევა 5 წლის ვადით, ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტი შეიძლება იყოს ზედიზედ მხოლოდ ორი ვადის განმავლობაში.

ლიტვის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს დაბადებით ლიტვის მოქალაქე, რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა და უფლება აქვს არჩეული იყოს სეიმში. ამასთან, ლიტვაში ცხოვრობს ბოლო 3 წლის განმავლობაში. პრეზიდენტობის კანდიდატმა ასევე უნდა მოაგროვოს არანაკლებ 20 ათასი ამომრჩევლის მხარდამჭერი ხელმოწერა.

ლიტვის პრეზიდენტის საარჩევნო სისტემა გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება: თუ პირველ ტურში ხმის მისაცემად მივიდა რეგისტრირებული ამომრჩევლების 50%-ზე მეტი, მაშინ ასარჩევად საჭიროა კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების 50%-ზე მეტი. თუ პირველ ტურში არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩევლთა 50%-ზე ნაკლებმა, მაშინ არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც სხვებზე მეტ ხმებს მოაგროვებს, მაგრამ მან უნდა მიიღოს რეგისტრირებული ამომრჩევლების ხმების არანაკლებ ერთი მესამედისა. თუ პირველ ტურში ვერავინ მიიღო ხმების აუცილებელი რაოდენობა, მაშინ ორი კვირის შემდეგ ტარდება არჩევნების მე-2 ტური. მასში მონაწილეობას ღებულობს პირველ ტურში საუკეთესო შედეგების მქონე ორი კანდიდატი. მე-2 ტურში ამ ორი კანდიდატიდან არჩეულად ითვლება ის, რომელიც მეტოქესთან შედარებით მეტ ხმებს მოაგროვებს. თუ პირველ ტურში მონაწილეობა მიიღო მხოლოდ ორმა კანდიდატმა და ვერც

ერთმა მათგანმა ვერ მოაგროვა ხმების აუცილებელი რაოდენობა, ტარდება განმეორებითი არჩევნები.

მოდლოვა

1994 წლის კონსტიტუციით უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო პარლამენტი, რომელიც 101 დეპუტატისგან შედგება და 4 წლის ვადით ირჩევა. პარლამენტის არჩევნები ტარდება არა უგვიანეს 3 თვის განმავლობაში წინა პარლამენტის უფლებამოსილების ვასვლიდან ან ვადაზე აღრე დათხოვნიდან.

სახელმწიფოს მეთაურია პრეზიდენტი, რომელიც საყოველთაო კენჭისყრით აბსოლუტური უმრავლესობის 2-ტურიანი სისტემით ირჩევა. ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტი შეიძლება ზედიზედ მხოლოდ ორი ვადით იყოს არჩეული. პრეზიდენტობის კანდიდატი შეიძლება იყოს 35 წელს მიღწეული მოლდავეთის მოქალაქე, რომელიც ცხოვრობდა ან ცხოვრობს მოლდავეთის ტერიტორიაზე არანაკლებ 10 წლისა და ფლობს სახელმწიფო ენას.

არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების არანაკლებ ნახევარს. თუ ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების აუცილებელ რაოდენობას, მეორე ტურში მონაწილეობს პირველ ტურში საუკეთესო მაჩვენებლების მქონე ორი კანდიდატი. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მეტ ხმებს მოაგროვებს, იმ პირობით, რომ მისთვის მიცემული ხმები აღემატება მის წინააღმდეგ მიცემული ხმების რაოდენობას.

რუსეთი

1993 წლის კონსტიტუციით რუსეთი, ფაქტობრივად, საპრეზიდენტო რესპუბლიკაა. რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტს საყოველთაო კენჭისყრის საფუძველზე 4 წლის ვადით ირჩევენ. დაშვებულია ხელახალი ვადით არჩევა, მაგრამ არაუმეტეს ორი ვადისა ზედიზედ.

პრეზიდენტობის კანდიდატი შეიძლება იყოს 35 წელს მიღწეული რუსეთის მოქალაქე, მაგრამ არ უნდა ჰქონდეს ორმაგი მოქალაქეობა. პრეზიდენტობის კანდიდატი ასევე უკანასკნელი 10 წლის განმავლობაში უნდა ცხოვრობდეს რუსეთის ფედერაციის ტერიტორიაზე.

პრეზიდენტობის კანდიდატების წამოყენების უფლება აქვთ საზოგადოებრივ გაერთიანებებს, ამომრჩევლებს და თავად კანდი-

დატებს. კანდიდატის სტატუსით დარეგისტრირებისათვის აუცილებელია 1 მილიონი ამომრჩევლის მხარდამჭერი ხელმოწერების წარდგენა, ამასთან, ფედერაციის თითოეულ სუბიექტზე ხელმოწერების 7%-ზე მეტი არ უნდა მოდიოდეს. რეგისტრირებულ კანდიდატებს აქვთ თანაბარი უფლებები და თანაბარი მოვალეობები. მათ ეკრძალებათ თანამდებობრივი მდგომარეობის გამოყენება საარჩევნო მიზნებისათვის.

რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის არჩევნები აუცილებლად ალტერნატიული უნდა იყოს. იმ შემთხვევაში, თუკი რეგისტრირებულია მხოლოდ ერთი კანდიდატი, არჩევნები უფრო მოგვიანო პერიოდისათვის უნდა გადაიდოს.

ორგანო, რომელიც ახორციელებს რუსეთის პრეზიდენტის არჩევნების ორგანიზაციულ ღონისძიებებს, არის მუდმივად მოქმედი ცენტრალური საარჩევნო კომისია და მისი ორგანოები ადგილებზე.

რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის არჩევნებს ნიშნავს ფედერაციის საბჭო. არჩევნები ტარდება მოქმედი პრეზიდენტის კონსტიტუციური უფლებამოსილების დამამთავრებელი თვის მომდევნო თვეს, პირველივე კვირა დღეს. ხოლო არჩევნები ინიშნება ამ თარიღამდე არა უადრეს 5 და არა უგვიანეს 4 თვისა. გარკვეულ შემთხვევებში (პრეზიდენტის სიკვდილი, გადადგომა და ა.შ.) ფედერაციის საბჭომ შეიძლება დანიშნოს ვადამდელი არჩევნებიც.

კანონი ითვალისწინებს არჩევნების დაფინანსების განსაკუთრებულ პროცედურას როგორც ფიზიკური და იურიდიული პირების, ისე სახელმწიფოს მიერ. სახელმწიფო დაფინანსება იმისთვისაა გავალისწინებული, რომ შეძლებისდაგვარად თანაბარი პირობები შეიქმნას კანდიდატებისათვის. კანდიდატებმა უნდა შექმნან საკუთარი საარჩევნო ფონდები.

პრეზიდენტის არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო რეგისტრირებული ამომრჩევლების 50%-ზე მეტმა და თუკი იმ კანდიდატისათვის მიცემული ხმების რაოდენობა, რომელმაც სხვებზე მეტი ხმა მოაგროვა, ნაკლებია ყველა კანდიდატის წინააღმდეგ მიცემული ხმების რაოდენობაზე. არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩეველთა ხმების 50%-ზე მეტს.

იმ შემთხვევაში, თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების 50%-ზე მეტს, მაშინ ტარდება ხელმეორე კენჭისყრა, რომელშიც მონაწილეობს ის ორი კანდიდატი, რომელთაც სხვებზე მეტი ხმა მიიღეს პირველ ტურში. მე-2 ტურში არჩეულად ითვლება ის

კანდიდატი, რომელიც მეტოქეზე მეტ ხმებს მოაგროვებს, იმ პირობით, რომ წინააღმდეგ მიცემული ხმების რაოდენობა ნაკლებია გამარჯვებულისათვის მიცემული ხმების რაოდენობაზე.

ხელმეორე კენჭისყრა ერთი კანდიდატურის პირობებშიც შეიძლება ჩატარდეს, თუკი რეგისტრირებული კანდიდატების გამოკლების შემდეგ ერთი პრეტენდენტი დარჩება. ამასთან, ის ჩაითვლება არჩეულად იმ შემთხვევაში, თუკი მიიღებს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩევლების ხმების 50%-ზე მეტს.

იმ შემთხვევაში, თუკი არჩევნები არ შემდგარად ჩაითვალა, თუკი ხელმეორე კენჭისყრის დროს ორივე კანდიდატმა მოხსნა თავისი კანდიდატურა, ანდა თუკი არც ერთი კანდიდატი არ იქნა არჩეული პრეზიდენტის თანამდებობაზე, ფედერაციის საბჭო ნიშნავს რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის ხელმეორე არჩევნებს.

რუსეთის ფედერაციის პარლამენტი ორი პალატისაგან შედგება — სახელმწიფო სათათბიროსა და ფედერაციის საბჭოსაგან. სახელმწიფო სათათბირო „ქვედა პალატის“ როლს ასრულებს. მასში 450 დეპუტატია, რომელსაც საყოველთაო, პირდაპირი და ფარული კენჭისყრით ირჩევენ 4 წლის ვადით. ფედერაციის საბჭო წარმოადგენს რუსეთის ფედერაციის სუბიექტების ინტერესებს და შედგება 178 წევრისაგან. თითოეული სუბიექტი წარმოდგენილია ადგილობრივი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირებით.

სახელმწიფო სათათბიროში საარჩევნო უფლება რუსეთის მოქალაქეებს 18 წლის ასაკიდან აქვთ, ხოლო დეპუტატობის კანდიდატი 21 წლის ასაკიდან შეიძლება გახდეს. საარჩევნო უფლება არა აქვთ სასამართლოს მიერ ქმედუუნაროდ ცნობილ პირებს და იმათ, ვინც სასამართლოს გადაწყვეტილებით სასჯელს იხდიან საპატიმროებში.

სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებს ნიშნავს რუსეთის პრეზიდენტი წინა მოწვევის სათათბიროს უფლებამოსილების ამოწურვამდე არა უადრეს 5 და არა უგვიანეს 4 თვისა. თუ პრეზიდენტი არჩევნებს არ დანიშნავს დადგენილ ვადაში, მაშინ ცენტრალური საარჩევნო კომისია თავად ნიშნავს არჩევნებს სახელმწიფო სათათბიროს უფლებამოსილების ამოწურვის თვის მომდევნო თვეში, პირველ ან მე-2 კვირა დღეს.

არჩევნები ტარდება შერეული მაჟორიტარულ-პროპორციული სისტემით. 225 დეპუტატი აირჩევა დაახლოებით თანაბარი სიდიდის საარჩევნო ოლქებიდან, ამასთან, ფედერაციის სუბიექტის ტერიტორიაზე მინიმუმ ერთი ოლქი მაინც უნდა იყოს. 225 წევრს ირჩევენ საერთოფედერალური პარტიული სიების მიხედვით.

არჩევნებ , შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა 25%-ზე მეტმა. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელმაც მეტოქეებზე მეტი ხმა მოაგროვა, იმ პირობით, რომ „ყველას წინააღმდეგ“ არაა მიცემული უფრო მეტი ხმა (ერთმანდატიან ოლქებში).

ფედერალურ ოლქში პროპორციული არჩევნების შედეგები შემდეგი წესით განისაზღვრება:

— თუ არანაკლებ ორი ფედერალური სიის კანდიდატებმა, რომელთაგან თითოეულმა მიიღო ამომრჩეველთა ხმების 5% და მეტი, მთლიანობაში მოაგროვეს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩევლების ხმების 50%-ზე მეტი, მაშინ მხოლოდ ეს სიები დაიშვება დეპუტატთა მანდატების განაწილებაში დანარჩენი პარტიების მიერ წარმოდგენილი სიები, რომელთაც ვერ გადალახეს 5%-იანი ბარიერი, დეპუტატთა მანდატებს ფედერალური საარჩევნო-ოლქიდან არ ღებულობენ;

— თუ კანდიდატების იმ ფედერალურმა სიებმა, რომელთაგან თითოეულმა მიიღო ხმების 5% და მეტი, ერთობლივად მოაგროვეს ამომრჩეველთა ხმების 50% და ნაკლები, მაშინ გარდა იმ სიებისა, რომელთაც გადალახეს 5%-იანი ბარიერი, მანდატების განაწილებაში დაიშვებიან ის პარტიული სიებიც, რომელთაც 5%-ზე ნაკლები და 3%-ზე მეტი მიიღეს. დაიშვება იმდენი სია, სანამ მათ მიერ მიღებული ხმების ერთობლიობა ამომრჩეველთა ხმების 50%-ს არ გადააჭარბებს;

— თუ კანდიდატების ერთმა ფედერალურმა სიამ მიიღო ხმების 50%-ზე მეტი, ხოლო სხვა ფედერალურმა სიებმა მიიღეს 5%-ზე ნაკლები, მაშინ მანდატების განაწილებაში დაიშვება ის ფედერალური სიაც, რომელიც თავისი შედეგებით მეორე ადგილზე ვაკიდა.

სომხეთი

1995 წლის კონსტიტუციით სომხეთის პრეზიდენტს ირჩევენ საყოველთაო არჩევნების გზით 5 წლით, ორტურიანი, აბსოლუტური უმრავლესობის სისტემით. ერთი და იგივე პირს პრეზიდენტის პოსტის დაკავება ზედიზედ მხოლოდ ორი ვადით შეუძლია.

სომხეთის პრეზიდენტად შეიძლება აირჩიონ პირი, რომელიც უკანასკნელი 10 წელი არის სომხეთის მოქალაქე, შეუსრულდა 35 წელი და აქვს საარჩევნო უფლება. პრეზიდენტის არჩევნები ტარდება მოქმედი პრეზიდენტის უფლებამოსილების გასვლამდე 50 დღით ადრე. არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელმაც მიიღო იმ ხმების ნახევარზე მეტი, რაც ყველა კანდიდატმა. თუ კენჭისყრა ტარდებოდა

ორზე მეტ კანდიდატს შორის და ვერც ერთმა ვერ მიიღო ხმების აუცილებელი რაოდენობა, მაშინ მე-14 დღეს ტარდება კენჭისყრის მეორე ტური. მასში მონაწილეობს მხოლოდ ორი კანდიდატი, რომლებმაც ყველაზე მეტი ხმა მიიღეს პირველ ტურში. მეორე ტურში არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტოქეზე მეტ ხმას მიიღებს. იმ შემთხვევაში, თუკი კენჭისყრა ერთ კანდიდატზე ტარდება, მაშინ იგი არჩეულად ითვლება, თუკი მიიღებს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტს. თუკი რესპუბლიკის პრეზიდენტი ვერ აირჩიეს, მაშინ კენჭისყრიდან მე-40 დღეს ტარდება ახალი არჩევნები.

სომხეთის კონსტიტუციის თანახმად, თუკი პრეზიდენტობის ერთ-ერთი კანდიდატისათვის წარმოიქმნება გადაულახავი წინააღმდეგობანი, მაშინ რესპუბლიკის პრეზიდენტის არჩევნები ორი კვირით უნდა გადაიდოს. თუკი ამ ვადაში გადაულახავად მიჩნეული წინააღმდეგობანი დაძლეული არ იქნება, ან თუკი ერთ-ერთი კანდიდატი გარდაიცვლება ხმის მიცემის დღემდე, მაშინ ტარდება ახალი არჩევნები. ახალი არჩევნები ტარდება გადაულახავი წინააღმდეგობების აღიარებიდან მე-40 დღეს. პრეზიდენტის გადადგომის, გარდაცვალების, უფლებამოსილების შესრულების შეუძლებლობის გამო ვაკანსიის წარმოქმნიდან მე-40 დღეს ტარდება რესპუბლიკის პრეზიდენტის არჩევნები.

სომხეთის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო ერთპალატიანი ეროვნული კრებაა, რომელიც 131 დეპუტატისგან შედგება და 4 წლის ვადით ირჩევა. ეროვნული კრების მორიგი არჩევნები ტარდება წინა პარლამენტის უფლებამოსილების გასვლამდე 60 დღის განმავლობაში. სომხეთის პარლამენტის დეპუტატი შეიძლება გახდეს საარჩევნო უფლებების მქონე სომხეთის მოქალაქე, რომელსაც 25 წელი შეუსრულდა, უკანასკნელი ხუთი წელი არის სომხეთის მოქალაქე და ამავე პერიოდში მუდმივად ცხოვრობს სომხეთში.

ტაჯიკეთი

1994 წლის კონსტიტუციით, ტაჯიკეთის უმაღლესი საკანონმდებლო და წარმომადგენლობითი ორგანოა პარლამენტი — მაჯილისი ოლი, რომელსაც 5 წლის ვადით ირჩევენ. დეპუტატი შეიძლება იყოს ტაჯიკეთის მოქალაქე, რომელსაც 25 წელი შეუსრულდა.

სახელმწიფოსა და აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურია პრეზიდენტი, რომელიც საყოველთაო კენჭისყრით ირჩევა აბსოლუტური უმრავლესობის ორტურიანი სისტემით 5 წლის ვადით. ერთი

და იგივე პირი შეიძლება იყოს ტაჯიკეთის პრეზიდენტი ზედიზედ არა უმეტეს ორი ვადისა.

ტაჯიკეთის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს ამ ქვეყნის მოქალაქე 35 წლიდან 65 წლამდე ასაკისა, რომელიც ფლობს სახელმწიფო ენას და ტაჯიკეთის ტერიტორიაზე ცხოვრობს უკანასკნელი 10 წელი მაინც. მან ასევე უნდა მოაგროვოს ამომრჩეველთა არანაკლებ 5%-ის მხარდამჭერი ხელმოწერები.

პრეზიდენტის არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა ნახევარზე მეტმა. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტს.

უზბეკეთი

1991 წლის კონსტიტუციით, უზბეკეთი სუპერსაპრეზიდენტო რესპუბლიკაა. ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოებს წარმოადგენს ერთპალატიანი პარლამენტი — ოლი მაჟლისი, რომელსაც 5 წლის ვადით ირჩევენ, და პრეზიდენტი.

ოლი მაჟლისის დეპუტატებს ირჩევენ ტერიტორიულ საარჩევნო ოლქებში მრავალპარტიული არჩევნების საფუძველზე. დეპუტატი შეიძლება გახდეს უზბეკეთის მოქალაქე, რომელსაც არჩევნების დღისათვის 25 წელი შეუსრულდა.

უზბეკეთის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს 35 წელს მიღწეული უზბეკეთის მოქალაქე, რომელიც უზბეკეთში ცხოვრობს არჩევნების წინ არანაკლებ 10 წლისა და ფლობს სახელმწიფო ენას. ერთი და იგივე პირი შეიძლება პრეზიდენტად არჩეულ იქნეს ზედიზედ არა უმეტეს ორი ვადისა.

პრეზიდენტი ირჩევა საყოველთაო კენჭისყრით 5 წლის ვადით. ერთი და იგივე პირი შეიძლება იყოს პრეზიდენტი მხოლოდ ორი ვადით. თუმცა, ეს დებულება ფიქციას წარმოადგენს. 1991 წელს პრეზიდენტად არჩეულმა ი.კარიმოვმა 1995 წელს მორიგი არჩევნების ნაცვლად, ჩაატარა რეფერენდუმი უფლებამოსილების გაგრძელების თაობაზე.

უკრაინა

1996 წლის კონსტიტუციის თანახმად, უკრაინა შერეული საპარლამენტო-საპრეზიდენტო რესპუბლიკაა. უკრაინის უმაღლესი

საკანონმდებლო ორგანო — უმაღლესი რადა — ერთპალატიანია და 450 დეპუტატისგან შედგება. უმაღლესი რადის უფლებამოსილების ვადა 4 წელია.

უმაღლეს რადას ირჩევენ შეფარდებითი უმრავლესობის შერეული (მაჟორიტარულ-პროპორციული) სისტემით. დეპუტატების ნახევარს (225) ირჩევენ ერაქმანდატიან მაჟორიტარულ ოლქებში ერთ ტურად. კვორუმი საჭირო არაა: არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო თუნდაც ერთმა ამომრჩეველმა. ითვლება, რომ ის ამომრჩეველები, რომლებმაც მონაწილეობა არ მიიღეს არჩევნებში, მხარს უჭერენ იმ ამომრჩეველების აზრს, რომელთაც მონაწილეობა მიიღეს არჩევნებში. არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც ხმების შეფარდებით უმრავლესობას (სხვა კანდიდატებზე მეტს) მოაგროვებს. დეპუტატების მეორე ნახევარს (225 დეპუტატი) ირჩევენ პროპორციული სისტემით საერთო უკრაინულ საარჩევნო ოლქში. მანდატების განაწილებაში დაიშვება მხოლოდ ის პარტიები, რომლებმაც ვადალახეს 4%-იანი გადამლობი ბარიერი. არჩევნები ტარდება პარლამენტის უფლებამოსილების უკანასკნელი წლის მარტის უკანასკნელ კვირა დღეს.

უკრაინის უმაღლესი რადის დეპუტატი შეიძლება იყოს უკრაინის მოქალაქე, რომელსაც 21 წელი შეუსრულდა და რომელიც უკრაინაში ცხოვრობს არჩევნების წინ უკანასკნელი ხუთი წლის განმავლობაში, ასევე არ არის ნასამართლევი განზრახ ჩადენილი დანაშაულისთვის.

უკრაინის პრეზიდენტის უფლებამოსილება 5 წლითაა განსაზღვრული. ერთსა და იმავე პირს პრეზიდენტის თანამდებობა ზედიზედ შეიძლება მხოლოდ ორი ვადით ეკავოს. უკრაინის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს უკრაინის მოქალაქე, რომელსაც 35 წელი შეუსრულდა, არჩევნების წინ უკრაინაში ცხოვრობდა არანაკლებ 10 წელი და ფლობს სახელმწიფო (უკრაინულ) ენას.

უკრაინის პრეზიდენტი ირჩევა საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით. არჩევნები შემდგარად რომ ჩაითვალოს, მასში მონაწილეობა უნდა მიიღოს სიაში შეტანილი ამომრჩეველების ნახევარზე მეტმა. არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩეველების ხმების ნახევარზე მეტს. თუ პირველ ტურში ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მოაგროვა ხმების აუცილებელი რაოდენობა, მაშინ ორი კვირის შემდეგ ტარდება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს ის ორი კანდიდატი, რომლებმაც სხვებზე მეტი ხმები დააგროვეს პირველ ტურში. მე-2 ტურში გამარჯვებულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეორეზე მეტ ხმებს მოაგროვებს.

ყაზახეთი

1993 წლის კონსტიტუციამ ყაზახეთში საპარლამენტო-საპრეზიდენტო რესპუბლიკა დაამყარა, სადაც პარლამენტისა და პრეზიდენტის უფლებამოსილებანი ერთმანეთს აწონასწორებდა. პარლამენტი ერთპალატიანი იყო, არსებობდა ვიცე-პრეზიდენტის ინსტიტუტი. 1995 წლის კონსტიტუციამ მკვეთრად გააძლიერა პრეზიდენტის უფლებამოსილება და ყაზახეთში საპრეზიდენტო რესპუბლიკა დაამყარა.

პრეზიდენტი სახელმწიფო ხელისუფლების ცენტრალური ფიგურაა. მას საყოველთაო სახალხო არჩევნების გზით 7 წლის ვადით ირჩევენ. არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობას მიიღებს რეგისტრირებულ ამომრჩეველთა არანაკლებ 50%-სა. არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების 60%-ზე მეტს. თუ პირველ ტურში ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს 60%-ს, მაშინ ორი კვირის შემდეგ ტარდება მე-2 ტური, რომელშიც მონაწილეობს პირველ ტურში საუკეთესო შედეგების მქონე ორი კანდიდატი. მე-2 ტურში მათგან არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტოქესთან შედარებით მეტ ხმებს მოაგროვებს. პრეზიდენტის სიკვდილის ან გადადგომის შემთხვევაში 2 თვის განმავლობაში უნდა ჩატარდეს ახალი არჩევნები.

ყაზახეთის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს დაბადებით ყაზახეთის მოქალაქე 35 წლიდან 65 წლის ასაკამდე, რომელიც თავისუფლად ფლობს სახელმწიფო ენას და ყაზახეთში ცხოვრობს არანაკლებ 15 წლისა.

ერთი და იგივე პირი ყაზახეთის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს მხოლოდ ორი ვადით. ეს ნორმა დაფიქსირებულია ყაზახეთის კონსტიტუციის ყველა რედაქციაში, მაგრამ რეალურად საკმაოდ პირობით ხასიათს ატარებს. ყაზახეთის ახლანდელი პრეზიდენტი ნ.ნაზარბაევი ამ პოსტზე აირჩია პარლამენტმა 1990 წლის გაზაფხულზე 5 წლის ვადით; 1991 წ. დეკემბერში ის კვლავ აირჩიეს 5 წლის ვადით უკვე საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით. საპრეზიდენტო უფლებამოსილების დამთავრებამდე ერთი წლით ადრე — 1995 წ. ჩატარდა რეფერენდუმი ნ.ნაზარბაევისათვის უფლებამოსილების 5 წლით გახანგრძლივების თაობაზე, ანუ 1991 წელს არჩეულ ნაზარბაევს რეფერენდუმით 2000 წლამდე გაუგრძელდა ვადა (თუმცა კონსტიტუცია არ ითვალისწინებს პრეზიდენტის უფლებამოსილების რეფერენდუმით გაზრდის ინსტიტუტს).

1998 წ. შემოდგომაზე 1995 წლის კონსტიტუციაში შეიტანეს ცვლილებები: პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5-დან 7 წლამდე გაიზარდა (მსოფლიო პრაქტიკა ჩვეულებრივ მიუღებლად მიიჩნევა ვადის გადიდებას, თუკი თანამდებობის პირი უფრო ნაკლები ვადით იყო არჩეული. ვადის გადიდება შესაძლებელია მხოლოდ ახალი არჩევნების ჩატარების დროიდან). 1991—1998 წლებში ნაზარბაევის პრეზიდენტობა ჩაითვალა მის პირველ საპრეზიდენტო ვადად, ხოლო 1999 წ. იანვარში ნაზარბაევი არჩეული იქნა მეორე 7-წლიანი ვადით.

ყაზახეთის პარლამენტი, რომელსაც 4 წლის ვადით ირჩევენ, შედგება ორი პალატისაგან. მაჟლისი, რომელიც ქვედა პალატის როლს ასრულებს, შედგება 67 დეპუტატისაგან. მათ მაჟორიტარული პრინციპით ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქებში ირჩევენ. საარჩევნო ოლქები იქმნება რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დანაწილების გათვალისწინებით, იმ პირობით, რომ ყოველ მათგანში დაახლოებით თანაბარი რაოდენობის ამომრჩევლები იყვნენ. მაჟლისის მორიგი არჩევნები ტარდება მოქმედი პარლამენტის უფლებამოსილების დამთავრებამდე არა უგვიანეს ორი თვისა.

არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი კენჭისყრაში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა 50%-ზე მეტმა. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების 50%-ზე მეტი მიიღო. იმ შემთხვევაში, თუკი ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მოაგროვა ხმების აღნიშნული რაოდენობა, მაშინ ტარდება ხელმეორე კენჭისყრა, რომელშიც მონაწილეობს ის ორი კანდიდატი, რომლებსაც ყველაზე მეტი ხმა აქვთ მოგროვილი. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩეველთა ხმების ნახევარზე მეტს.

სენატში წარმოდგენილია ყაზახეთის ოლქები. თითოეული ოლქიდან 2 სენატორი იგზავნება 4 წლის ვადით. სენატორებს ირჩევენ ოლქის ყველა წარმომადგენლობითი ორგანოს დეპუტატების კრებაზე. ყოველ ორ წელიწადში სენატორთა ნახევარი განახლებას ექვემდებარება. 7 სენატორს პრეზიდენტი ნიშნავს.

ყაზახეთის კონსტიტუცია მსოფლიოში ერთ-ერთ ყველაზე მაღალ მოთხოვნებს უყენებს „ზედა“ პალატაში ასარჩევ კანდიდატებს. სენატორი შეიძლება გახდეს 30 წელს მიღწეული პირი, რომელსაც ყაზახეთის მოქალაქეობა არანაკლებ 5 წელია რაც აქვს; გარდა ამისა, მას მოეთხოვება უმაღლესი განათლება, მუშაობის სტაჟი არანაკლებ 5 წლისა და არანაკლებ 3 წელი მუდმივად უნდა ცხოვრობდეს იმ ოლქში, სადაც ირჩევენ. მაჟლისის დეპუტატისათვის მოთხოვნები

უფრო დაბალია: კანდიდატი შეიძლება იყოს საარჩევნო უფლების მქონე 25 წელს მიღწეული პიროვნება.

ყირგიზეთი

1993 წლის კონსტიტუციით, ყირგიზეთი ფაქტობრივად საპრეზიდენტო რესპუბლიკაა.

ყირგიზეთის პრეზიდენტს უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. ერთი და იგივე პირი ზედიზედ შეიძლება მხოლოდ ორი ვადით იქნეს არჩეული. ყირგიზეთის პრეზიდენტს ირჩევს უშუალოდ ხალხი აბსოლუტური უმრავლესობის 2-ტურიანი სისტემით. ყირგიზეთის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს ამ ქვეყნის მოქალაქე 35-წლიდან 65 წლამდე ასაკისა, რომელიც რესპუბლიკაში არანაკლებ 15 წელია რაც ცხოვრობს. იგი უნდა ფლობდეს სახელმწიფო ენას და თავის მხარდასაჭერად შეაგროვოს ამომრჩეველთა არანაკლებ 50 ათასი ხელმოწერა.

პრეზიდენტის არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო რესპუბლიკის ყველა ამომრჩევლის 50%-ზე მეტმა. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს კენჭისყრაში მონაწილე ამომრჩევლების ხმების ნახევარზე მეტს. თუ პირველ ტურში ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მიიღო ხმების ნახევარზე მეტი, მაშინ მეორე ტურში მონაწილეობს მხოლოდ ორი კანდიდატი, რომლებმაც ყველაზე მეტი ხმები მიიღეს. განმეორებით კენჭისყრაში არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც ხმების ნახევარზე მეტს მოაგროვებს, იმ პირობით, რომ კენჭისყრაში მონაწილეობა მიიღო ყველა ამომრჩევლის 50%-ზე მეტმა.

ა.აკაევი, რომელიც 1991 წ. აირჩიეს პრეზიდენტად, 1995 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების მოახლოებასთან ერთად შეეცადა, მეზობელი თურქმენეთის, ყაზახეთისა და უზბეკეთის მსგავსად, ჩაეტარებინა რეფერენდუმი პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადის 5 წლით გასაგრძელებლად. მაგრამ მაშინ პარლამენტმა უარი უთხრა და 1995 წლის ბოლოს არჩეული იქნა მეორე საპრეზიდენტო ვადით.

ყირგიზეთის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოა ხუთი წლის ვადით არჩეული პარლამენტი — ჟოგორკუ კენეში, რომელიც ორი პალატისაგან შედგება. საკანონმდებლო კრება მთელი ხალხის ინტერესებს წარმოადგენს და 35 დეპუტატისგან შედგება. ხალხის წარმომადგენელთა კრება ტერიტორიულ ინტერესებს წარმოადგენს და 70 დეპუტატისგან შედგება. პარლამენის წევრი შეიძლება იყოს

ყირგიზეთის მოქალაქე, რომელსაც 25 წელი შეუსრულდა და რესპუბლიკაში ცხოვრობს უკანასკნელი 5 წლის განმავლობაში მინც.

ადმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების საარჩევნო სისტემები

ბულგარეთი

1991 წლის კონსტიტუციის მიხედვით ბულგარეთის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში — სახალხო კრებაში 240 დეპუტატი შედის. პარლამენტარი შეიძლება გახდეს ბულგარეთის მოქალაქე, რომელსაც 21 წელი შეუსრულდა. პარლამენტი პროპორციული სისტემით, 4 წლის ვადით აირჩევა.

სახელმწიფოს მეთაურს პრეზიდენტი წარმოადგენს. მას ვიცე-პრეზიდენტთან ერთად, საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით 5 წლით ირჩევენ. ერთი და იგივე პირის არჩევა მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება.

არჩეულად ითვლება პრეზიდენტობის ის კანდიდატი, რომელიც კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტს მოაგროვებს. არჩევნები კი შემდგარად ითვლება იმ შემთხვევაში, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო რეგისტრირებულ ამომრჩეველთა ნახევარზე მეტმა.

თუ ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მოაგროვა ხმების აუცილებელი რაოდენობა, მაშინ ერთი კვირის განმავლობაში ტარდება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს ორი კანდიდატი, რომელთაც ხმების ყველაზე მეტი რაოდენობა მოაგროვებს პირველ ტურში. გამარჯვებულად ითვლება ის კანდიდატი (ვიცე-პრეზიდენტთან ერთად), რომელიც მეტოქეზე მეტ ხმებს მიიღებს.

ბულგარეთის პრეზიდენტი და ვიცე-პრეზიდენტი შეიძლება გახდეს დაბადებით ბულგარეთის მოქალაქე, რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა, პასუხობს სახალხო წარმომადგენლად არჩევის პირობებს და ქვეყანაში ცხოვრობს უკანასკნელი 5 წლის განმავლობაში.

პრეზიდენტის არჩევნები ტარდება წინა პრეზიდენტის უფლება-მოსილების დამთავრებიდან არა უადრეს 3 და არა უგვიანეს 2 თვისა. პრეზიდენტის გადადგომის ან გარდაცვალების შემთხვევაში ვიცე-პრეზიდენტი იკავებს პრეზიდენტის თანამდებობას და რჩება ამ თანამდებობაზე იმ მანდატის დამთავრებამდე, რა ვადითაც იყვნენ არჩეულნი.

იუგოსლავია

იუგოსლავიის ფედერაციაში შედის სერბია და ჩერნოგორია. 1992 წლის კონსტიტუციით იუგოსლავიის პრეზიდენტს ირჩევს საკავშირო სკუპშჩინა (პარლამენტი) 4 წლის ვადით. ერთი და იგივე პიროვნების მეორე ვადით არჩევა არ შეიძლება.

იუგოსლავიის ფედერაციის პარლამენტი — საკავშირო სკუპშჩინა — ორი პალატისაგან შედგება. ესაა მოქალაქეთა ვეჩე, რომელიც მთელი ხალხის ინტერესებს წარმოადგენს, და რესპუბლიკების ვეჩე, რომლებიც რესპუბლიკების ინტერესებს წარმოადგენს.

მოქალაქეთა ვეჩეში ირჩევენ 1 დეპუტატს ყოველი 65 ათასი ამომრჩევლისაგან, ამასთან, თითოეული რესპუბლიკიდან უნდა აირჩიონ არა ნაკლებ 30 პარლამენტარი. იმის გამო, რომ ჩერნოგორია სერბიაზე მნიშვნელოვნად პატარაა, ჩერნოგორიაში ერთ პარლამენტარს ყოველი 20 ათასი ამომრჩევლიდან ირჩევენ. რესპუბლიკების ვეჩე 40 დეპუტატისგან შედგება, თითოეულ რესპუბლიკას 20 პარლამენტარი წარმოადგენს. საკავშირო სკუპშჩინის უფლებამოსილების ვადა 4 წელია.

პოლონეთი

1997 წლის კონსტიტუციის თანახმად, პოლონეთი შერეული საპარლამენტო-საპრეზიდენტო რესპუბლიკაა, რომლის სათავეშიც პრეზიდენტი დგას.

საკანონმდებლო ხელისუფლებას პოლონეთში ახორციელებს სეიმი და სენატი. ეს ორი პალატა ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და ერთდროულად ტარდება მათი არჩევნები. უფლებამოსილების ვადა 4 წელს შეადგენს.

სეიმში 460 დეპუტატი შედის. მათი არჩევნები პროპორციული სისტემით ტარდება. აქედან 69-ს ირჩევენ სრულიად პოლონეთის საარჩევნო ოლქში (ე.ი. პარტიული სიებითა და მთელი ქვეყნის მასშტაბით); 391 დეპუტატს ირჩევენ პარტიული სიებით ტერიტორიულ მრავალმანდატიან (3-დან 17 მანდატამდე) ოლქებში. თავისი წევრების პარლამენტში ასარჩევად პარტიამ უნდა გადალახოს 5%-იანი ბარიერი (როგორც სრულიად პოლონეთის ოლქში, ისევე ტერიტორიულ ოლქებში). პარტიული სიის რეგისტრაციისათვის ტერიტორიულ ოლქში აუცილებელია მხარდასაჭერად 5 ათასი ამომრჩევლის ხელმოწერების შეგროვება.

სენატი შედგება 100 დეპუტატისაგან, რომელთაც ირჩევენ მაჟორიტარული სისტემით მრავალმანდატიან საარჩევნო ოლქებში. კანონმდებელთა ჩანაფიქრის მიხედვით სეიმი უნდა წარმოადგენდეს მთელი ხალხის ინტერესებს, სენატი კი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების — საგოვეოდოების — წარმომადგენლობა უნდა იყოს. ამიტომ 49 საგოვეოდოდან თითოეული აგზავნის ორ სენატორს, ხოლო ყველაზე მრავალრიცხოვანი მოსახლეობის მქონე — (ვარშავისა და კატოვიცეს საგოვეოდოები) სამ-სამ სენატორს. სეიმის წევრობისათვის ასაკობრივი ცენზი 21 წელია, სენატში კი — 30 წელი.

პოლონეთის პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება იყოს. პრეზიდენტად შეიძლება აირჩიონ პოლონეთის მოქალაქე, რომელსაც 35 წელი შეუსრულდა და აქვს საარჩევნო უფლებები.

პრეზიდენტს ირჩევენ საყოველთაო კენჭისყრით. არჩევნები შემდგარად ითვლება, თუკი მასში მონაწილეობა მიიღო რეგისტრირებული ამომრჩევლების ნახევარზე მეტმა. არჩევნებში გამარჯვებისათვის აუცილებელია კენჭისყრაში მონაწილეთა ხმების ნახევარზე მეტის (50%+1 ხმა) მოგროვება. თუ არჩევნების შედეგად ვერც ერთმა კანდიდატმა ვერ მოაგროვა ხმების აბსოლუტური უმრავლესობა, ტარდება მე-2 ტური, რომელშიც მონაწილეობს პირველ ტურში საუკეთესო შედეგების მქონე ორი კანდიდატი. მეორე ტურში არჩეულად ჩაითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტოქესთან შედარებით მეტ ხმებს მოაგროვებს, ოღონდ იმ პირობით, რომ მიცემული ხმების რაოდენობა უნდა აღემატებოდეს ორივე კანდიდატის წინააღმდეგ მიცემული ხმების რაოდენობას.

რუმინეთი

1991 წლის კონსტიტუციით, რუმინეთის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო ორპალატიანი პარლამენტია, რომელსაც 4 წლით ირჩევენ.

რუმინეთის პრეზიდენტს ირჩევენ საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით 4 წლის ვადით. არჩევისათვის აუცილებელია ხმების უმრავლესობის მიღება ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობიდან. თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ დააკმაყოფილებს ამ მოთხოვნას, მაშინ ინიშნება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს პირველ ტურში საუკეთესო შედეგის მქონე ორი კანდიდატი. გამარჯვებულად ითვლება ის, რომელიც მეტოქეზე მეტ ხმებს მოაგროვებს. ერთი და იგივე პირის არჩევა პრეზიდენტად მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება.

სლოვაკეთი

სლოვაკეთი 1992 წლის კონსტიტუციით საპარლამენტო რესპუბლიკაა. ქვეყნის პარლამენტი — ეროვნული საბჭო — 150 დეპუტატისგან შედგება, რომელიც 4 წლით ირჩევა. დეპუტატი შეიძლება იყოს სლოვაკეთის მოქალაქე, რომელსაც 21 წელი შეუსრულდა და მუდმივად ცხოვრობს სლოვაკეთში.

სლოვაკეთის პრეზიდენტს ირჩევს პარლამენტი 5 წლის ვადით. პრეზიდენტის არჩევისათვის აუცილებელია კანდიდატმა მოიპოვოს პარლამენტის სიითი შემადგენლობის სამი მეხუთედის მხარდაჭერა. სლოვაკეთის პრეზიდენტი შეიძლება იყოს ამ ქვეყნის მოქალაქე, რომელსაც 35 წელი შეუსრულდა, ამასთან, ერთი და იგივე პირის არჩევა მხოლოდ ორი ვადით შეიძლება.

უნგრეთი

ამჟამად უნგრეთში მოქმედებს 1949 წ. კონსტიტუცია ცვლილებებითა და დამატებებით. ცვლილებების დიდი ნაწილი 1989-1990 წლებში შეიტანეს.

უნგრეთის ერთპალატიანი პარლამენტი — სახელმწიფო კრება 386 დეპუტატისგან შედგება და 4 წლით აირჩევა. მისი არჩევა ხდება მაჟორიტარულ-პროპორციული (შერეული) 3-დონიანი სისტემით: 175 პარლამენტარი აირჩევა ერთმანდატიანი ოლქებიდან (1-ლი დონე); 152 პარლამენტარი — პარტიული სიებით მრავალმანდატიანი ტერიტორიული ოლქებიდან (მე-2 დონე); 58 პარლამენტარი — პარტიული სიებით სრულიად უნგრეთის საარჩევნო ოლქში (მე-3 დონე).

ერთი და იგივე კანდიდატი შეიძლება წამოყენებული იყოს სამივე დონეზე. თუკი იგი არჩეული იქნება ერთმანდატიან ოლქში, ამოირიცხება პარტიული სიებიდან და მის ადგილს იკავებს რიგით მომდევნო კანდიდატი. ერთმანდატიან ოლქში დამარცხების შემთხვევაში კანდიდატს აქვს შანსი პარლამენტში მოხვედეს პარტიული სიით ტერიტორიულ მრავალმანდატიან ოლქში (მაშინ იგი ამოიშლება სრულიად უნგრეთის საარჩევნო ოლქის პარტიული სიიდან). თუ კანდიდატი მრავალმანდატიან ოლქშიც ვერ ვაიდა, მაშინ მას დარჩება შანსი პარლამენტში მოხვედეს პარტიული სიით სრულიად უნგრეთის საარჩევნო ოლქში.

კანდიდატებს ერთმანდატიან ოლქებში აყენებენ პარტიები, ასევე დამწვებულია თვითწამოყენებაც. კანდიდატად რეგისტრირებისათვის საჭიროა 750 ამომრჩევლის ხელმოწერა.

არჩევნების შედეგები ერთმანდატიან ოლქებში განისაზღვრება შემდეგნაირად: არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც არჩევნებში მონაწილეთა ხმების 50%-ზე მეტს დააგროვებს, იმ სირობით, თუ არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო რეგისტრირებულ ამომრჩევლთა არანაკლებ 50%-მა. იმ შემთხვევაში, თუკი ვერცერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების 50%-ზე მეტს, მაშინ ინიშნება მე-2 ტური, რომელშიც მონაწილეობს პირველ ტურში საუკეთესო შედეგების მქონე 4 კანდიდატი; მე-2 ტური შემდგარად ითვლება ამომრჩევლთა 25%-ის მონაწილეობის შემთხვევაში და არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც სხვებზე მეტ ხმებს მოაგროვებს. იმ შემთხვევაში, თუკი პირველ ტურში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩევლთა 50%-ზე ნაკლებმა, მაშინ მე-2 ტურში გადის პირველ ტურში მონაწილე ყველა კანდიდატი, ხოლო დეპუტატი ხდება ის კანდიდატი, რომელიც სხვებთან შედარებით მეტ ხმას მოაგროვებს. ოღონდ მე-2 ტური შემდგარად რომ ჩაითვალოს, მაშინ მასში მონაწილეობა უნდა მიიღოს ამომრჩევლთა 25%-მა მაინც.

რამდენიმემანდატიან ტერიტორიულ ოლქებში ბრძოლა მიმდინარეობს პარტიებს შორის. მანდატები ნაწილდება თითოეულ ოლქში მათ მიერ მიღებული ხმების რაოდენობის მიხედვით.

საერთო-უნგრულ ოლქში (მე-3 დონე) მანდატები ასევე პროპორციული სისტემით ნაწილდება. მანდატების განაწილებაში დაიშვება მხოლოდ ის პარტიები, რომელთაც 5%-იანი ბარიერი გადალახეს. პარტიები, რომლებიც ამას ვერ მოახერხებენ, მანდატებს ვერ მიიღებენ ვერც საერთო-უნგრულ ოლქში და ვერც ტერიტორიულ ოლქებში.

ასეთმა რთულმა და ორიგინალურმა საარჩევნო სისტემამ, უნგრულ კანონმდებელთა ჩანაფიქრის მიხედვით, ყველაზე სრულად და ობიექტურად უნდა ასახოს ამომრჩევლთა განწყობა.

უნგრეთის კონსტიტუციის თანახმად, პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. პრეზიდენტი შეიძლება გახდეს უნგრეთის მოქალაქე, რომელსაც 35 წელი შეუსრულდა და აქვს საარჩევნო უფლება. ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტი შეიძლება იყოს მხოლოდ ორი ვადით. უნგრეთის პრეზიდენტს ირჩევს სახელმწიფო კრება. იმისათვის რომ პრეზიდენტობის კანდიდატმა მონაწილეობა მიიღოს არჩევნებში, მან უნდა უზრუნველყოს 50-ზე მეტი პარლამენტარის მხარდაჭერა. პრეზიდენტის არჩევა ხდება ფარული კენჭისყრით. არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც მოაგროვებს პარლამენტის დეპუტატების ხმების ორ მესამედს.

თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს ხმების საჭირო რაოდენობას, ხელახლა ხდება კანდიდატების წამოყენება და კენჭისყრა.

არჩევნისათვის კვლავ საჭიროა პარლამენტართა ხმების ორი მესამედის მოგროვება.

თუკი მეორე კენჭისყრის დროსაც ვერც ერთი კანდიდატი ვერ დააგროვებს ხმების საჭირო რაოდენობას, მაშინ ინიშნება მესამე კენჭისყრა. ამჯერად არჩევანი უნდა გაკეთდეს იმ ორ კანდიდატს შორის, რომელთაც ყველაზე მეტი ხმა მოაგროვებს მეორე კენჭისყრის დროს. არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც მეტ ხმას მოაგროვებს, იმისდა მიუხედავად, თუ რამდენი პარლამენტარი მონაწილეობდა არჩევნებში. პრეზიდენტის არჩევნები უნდა ჩატარდეს სამი დღის განმავლობაში.

ჩეხეთი

1992 წლის კონსტიტუციით, ჩეხეთი საპარლამენტო რესპუბლიკაა. პარლამენტი შედგება დეპუტატთა პალატისა და სენატისაგან.

დეპუტატთა პალატაში 200 წევრია, რომელთაც პროპორციული სისტემით (პარტიული სიებით) ირჩევენ. პარლამენტის უფლებამოსილების ვადა 4 წელია. დეპუტატად შეიძლება არჩეულ იქნეს საარჩევნო უფლების მქონე ჩეხეთის მოქალაქე, რომელსაც 21 წელი შეუსრულდა.

სენატი შედგება 81 სენატორისგან. ირჩევენ მაჟორიტარული სისტემით, ოლქების მიხედვით. ყოველ ორ წელიწადში გადაირჩევა სენატორთა მესამედი. სენატორის უფლებამოსილების ვადა 6 წელია. სენატორად შეიძლება აირჩიონ საარჩევნო უფლების მქონე ჩეხეთის მოქალაქე, რომელსაც 40 წელი შეუსრულდა.

პრეზიდენტად შეიძლება აირჩიონ ჩეხეთის ნებისმიერი მოქალაქე, რომელიც სენატში არჩევის მოთხოვნებს აკმაყოფილებს. პრეზიდენტის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია. ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად შეიძლება მხოლოდ ორი ვადით აირჩიონ. ჩეხეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტს პარლამენტი ირჩევს.

პრეზიდენტის არჩევის პროცედურა რიგ სტადიებს ითვალისწინებს: პრეზიდენტობის კანდიდატის წამოყენების უფლება აქვს ანარანაკლებ 10 დეპუტატს ან არანაკლებ 10 სენატორს. პრეზიდენტის არჩევნები უნდა ჩატარდეს წინა პრეზიდენტის უფლებამოსილების უკანასკნელი 30 დღის განმავლობაში. პარლამენტი პრეზიდენტს ირჩევს პალატების ერთობლივ სხდომაზე, ამასთან, პირველი კენჭისყრის დროს ცალ-ცალკე ითვლიან დეპუტატებისა და სენატორების ხმებს. პირველ ტურში არჩეულად ითვლება კანდიდატი, რომელიც

ცალ-ცალკე დეპუტატებისა და სენატორების ხმების ნახევარზე (სიითი შემადგენლობიდან) მეტს მოაგროვებს.

იმ შემთხვევაში, თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ შეძლებს ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილებას, მაშინ მე-2 ტურში გადის ორი კანდიდატი — ის, ვინც ხმების უმრავლესობა მოაგროვა დეპუტატთა პალატაში და ვინც ხმების უმრავლესობა მოაგროვა სენატში. თუ რომელიმე პალატაში ორმა კანდიდატმა ხმების თანაბარი რაოდენობა მოაგროვა, მაშინ მე-2 ტურში გადის ის, რომელსაც მეტი ხმები აქვს მოგროვებული მეორე პალატაში. მე-2 ტურში არჩეულად ითვლება ის კანდიდატი, რომელიც დამსწრე სენატორებისა და დამსწრე დეპუტატების ხმების ნახევარზე მეტს მოაგროვებს.

თუკი მე-2 ტურშიც ვერ მოხერხდება პრეზიდენტის არჩევა, მაშინ ინიშნება მე-3 ტური, რომელშიც იგივე ორი კანდიდატი მონაწილეობს. ამჯერად გამარჯვებისათვის საჭიროა დამსწრე დეპუტატებისა და სენატორების ხმების ნახევარზე მეტის მოგროვება, ანუ ცალ-ცალკე აღარ ითვლება სენატორებისა და დეპუტატების ხმები. ანუ მე-3 ტურში გამარჯვების მეტი შანსი აქვს ორიდან იმ კანდიდატს, რომელსაც მხარს დაუჭერს დეპუტატთა პალატა (იგი რაოდენობრივად 2,5-ჯერ აღემატება სენატს).

თუ მე-3 ტურშიც ვერ მოხერხდება პრეზიდენტის არჩევა, მაშინ ტარდება ახალი არჩევნები (ანუ პრეზიდენტის არჩევის პროცესი თავიდან იწყება).

ლათინური ამერიკის ქვეყნების საარჩევნო სისტემები

ბრაზილია

1988 წლის კონსტიტუცია ბრაზილიაში 20-წლიანი სამხედრო დიქტატურის შემდეგ მიიღეს. კონსტიტუციის თანახმად, სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა 5 წლის შემდეგ ჩატარებულ პლემბისციტზე უნდა გადაწყვეტილიყო. 1993 წლის პლემბისციტით ბრაზილიაში საბოლოოდ დამკვიდრდა საპრეზიდენტო რესპუბლიკა. ბრაზილიის პრეზიდენტს უფრო მეტი უფლებამოსილებანი აქვს, ვიდრე აშშ-ს პრეზიდენტს.

ბრაზილიის პრეზიდენტს ირჩევენ საყოველთაო კენჭისყრით, მისი არჩევისათვის აუცილებელია ხმების 50% ამომრჩეველთა საერთო

რაოდენობიდან. თუ პირველ ტურში პრეზიდენტის არჩევა ვერ მოხერხდება, მაშინ 20-დღიან ვადაში ტარდება მე-2 ტური. მასში მონაწილეობს ორი კანდიდატი, რომელთაც ყველაზე მეტი ხმა მოაგროვებს პირველ ტურში. პრეზიდენტთან ერთად ირჩევენ ვიცე-პრეზიდენტსაც, რომელიც პრეზიდენტი ხდება პრეზიდენტის სიკვდილის ან გადადგომის შემთხვევაში.

პრეზიდენტის უფლებამოსილება 5 წელია. 1985 წლიდან დამკვიდრებული წესის მიხედვით, იმისათვის რომ თავიდან აეცილებინათ დიქტატურისკენ დაბრუნების საფრთხე, ერთი პიროვნება პრეზიდენტად მხოლოდ ერთი ვადით შეიძლება აირჩიოს. ეს წესი 1999 წელს შეიცვალა პრეზიდენტ ფ.კორდოზუს ძალისხმევით. მან ისარგებლა თავისი პოპულარობით და მიაღწია იმას, რომ ახალი წესით ერთი და იგივე პიროვნება პრეზიდენტად ორი ვადით შეიძლება იყოს არჩეული. 1999 წელს იგი მეორე ვადით აირჩიეს პრეზიდენტად.

ქვეყნის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს წარმოადგენს ნაციონალური კონგრესი, რომელიც დეპუტატთა პალატისაგან და ფედერალური სენატისაგან შედგება. დეპუტატთა პალატას პროპორციული სისტემით 4 წლის ვადით ირჩევენ და მთელი ხალხის ინტერესებს გამოხატავს. იგი 487 დეპუტატისაგან შედგება. დეპუტატების რაოდენობა ბრაზილიის თითოეული შტატიდან (ბრაზილიაში 25 შტატია) მისი მოსახლეობის რაოდენობის პროპორციული უნდა იყოს, მაგრამ ამავე დროს არ უნდა იყოს 6 პარლამენტარზე ნაკლები.

მუშავდება საარჩევნო სისტემის რეფორმირების გეგმა. დეპუტატთა პალატას აირჩევენ შერეული სისტემით. დეპუტატთა ნახევარს — მაჟორიტარული სისტემით ერთმანდატიან ოლქებში, მეორე ნახევარს — პროპორციული სისტემით მრავალმანდატიან ტერიტორიულ ოლქებში, რომელთა საზღვრებიც შტატების საზღვრებს დაემთხვევა.

ფედერალური სენატი წარმოადგენს შტატების ინტერესებს. ის შედგება 72 სენატორისაგან. ყოველი შტატიდან და დედაქალაქის ოლქიდან აირჩევა 3 სენატორი. სენატორის უფლებამოსილების ვადა 3 წელია. ყოველ 4 წელიწადში განახლდება სენატორთა ჯერ ერთი მესამედი, შემდეგ ორი მესამედი. სენატორების არჩევნები მაჟორიტარული სისტემით ტარდება.

ბრაზილიელი სენატორების არჩევის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ სენატორთან ერთად ირჩევენ მის ორ მოადგილეს. „ვიცე-სენატორები“ არ შედიან ფედერალური სენატის შემადგენლობაში, კენჭისყრაში არ მონაწილეობენ, მაგრამ სენატორის გარდა-

ცვალების ან გადადგომის შემთხვევაში ავტომატურად იკავებენ მის ადგილს.

ბრაზილიის საარჩევნო სისტემის ეროვნულ თავისებურებას ისიც წარმოადგენს, რომ მოქალაქეებს აქტიური საარჩევნო უფლება 16 წლიდან აქვთ; 18-დან 70 წლამდე ასაკის მოქალაქეებისათვის არჩევნებში მონაწილეობა სავალდებულოა; აქტიური საარჩევნო უფლება ჩამორთმეული აქვთ რიგით სამხედრო მოსამსახურეებს. ამ ზომის მიზანია არმიის მაქსიმალური დეპოლიტიზება.

კუბა

კუბის 1976 წლის კონსტიტუცია სოციალისტურ ხასიათს ატარებს. სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს წარმოადგენს კუბის რესპუბლიკის სახალხო ხელისუფლების ნაციონალური ასამბლეა. მას უშუალოდ ხალხი ირჩევს 5 წლის ვადით. დეპუტატი თავისი ფუნქციების შესრულებას უთავსებს ძირითად სამუშაო ადგილზე მუშაობას. მათ იმპერატიული მანდატი აქვთ და ამომრჩეველთა მიერ ვადაზე ადრე შეიძლება იქნენ გაწვეულნი.

სახალხო ხელისუფლების ნაციონალური ასამბლეა წელიწადში ორჯერ რამდენიმე დღით იკრიბება. სესიებს შორის ქვეყანას ხელმძღვანელობს მისი სამუშაო ორგანო — სახელმწიფო საბჭო. სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე არის სახელმწიფოს მეთაური და იმავდროულად მთავრობის მეთაურიც. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს კუბაში მთლიანად კომპარტია აკონტროლებს.

მექსიკა

1917 წლის კონსტიტუციის თანახმად მექსიკის შეერთებული შტატების საპრეზიდენტო რესპუბლიკაა, რომელსაც განსაკუთრებული უფლებამოსილებანი აქვს. მთავრობა პასუხისმგებელია მხოლოდ პრეზიდენტის წინაშე.

საკანონმდებლო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო ორპალატიანი კონგრესია. დეპუტატთა პალატა მთელი ხალხის ინტერესებს წარმოადგენს. მას 3 წლის ვადით ირჩევენ მაჟორიტარული სისტემით. სენატი შტატების ინტერესებს წარმოადგენს. სენატში 6 წლის ვადით ირჩევა ყოველი შტატიდან 2 სენატორი. კონგრესის წევრი შეიძლება გახდეს დაბადებით მექსიკის მოქალაქე, რომელსაც 25 წელი შეუსრულდა (სენატორს — 35 წელი) და მუდმივად ცხოვრობს იმ ადგილას, საიდანაც არის არჩეული.

მექსიკის არჩევნების თავისებურება ისაა, რომ დეპუტატებთან და სენატორებთან ერთად ირჩევენ მათ მოადგილეებს („ვიცე-სენატორი“, „ვიცე-დეპუტატი“), რომლებიც არ შედიან პალატების შემადგენლობაში, მაგრამ ეხმარებიან დეპუტატს და სენატორს მუშაობაში. მათი გარდაცვალების ან გადადგომის შემთხვევაში ავტომატურად ხდებიან დეპუტატები ან სენატორები.

აღმასრულებელ ხელისუფლებას სათავეში უდგას პრეზიდენტი. პრეზიდენტი შეიძლება იყოს დაბადებით მექსიკის მოქალაქე, რომლის მშობლებიც ასევე დაბადებით მექსიკის მოქალაქეები არიან. პრეზიდენტს საყოველთაო საბალხო კენჭისყრით ირჩევენ მხოლოდ ერთი რწლიანი ვადით. კონსტიტუცია ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ არავითარ შემთხვევაში და არავითარი საბაბით არ შეიძლება ერთხელ არჩეული პრეზიდენტის მეორე ვადით არჩევა. იგივე ეხება შტატების გუბერნატორებს, რომელთაც მხოლოდ ერთი რწლიანი ვადით ირჩევენ.

აზიის ქვეყნების საარჩევნო სისტემები

თურქეთი

თურქეთში რესპუბლიკური მმართველობის ფორმაა; მოქმედებს 1982 წლის კონსტიტუცია ცვლილებებითა და დამატებებით. ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოა დიდი ეროვნული კრება (პარლამენტი), რომლის 550 წევრს მოსახლეობა ირჩევს 5 წლის ვადით. დეპუტატად შეიძლება არჩეულ იქნეს თურქეთის ნებისმიერი მოქალაქე, რომელსაც შეუსრულდა 30 წელი. პოლიტიკური პარტიები, რომლებიც პარლამენტში წარმოდგენილნი არიან სულ ცოტა ოცი დეპუტატით მაინც, ქმნიან საკუთარ ფრაქციებს.

სახელმწიფოს მეთაურია პრეზიდენტი, რომელსაც ირჩევს დიდი ეროვნული კრება (თავისი წევრების შემადგენლობიდან) 7 წლის ვადით. პრეზიდენტად არჩევისათვის საჭიროა პარლამენტის წევრთა სიითი შემადგენლობის ორი მესამედის მხარდაჭერა. თუ არჩევნების პირველ და მეორე ტურში ხმების ეს რაოდენობა არ მოგროვდა, მესამე კენჭისყრისათვის უპირატესობა ენიჭება კანდიდატს, რომელიც ხმების უბრალო უმრავლესობას მოაგროვებს. პრეზიდენტი არ უნდა იყოს არც ერთი პარტიის წევრი და მხოლოდ ერთხელ შეუძლია ამ თანამდებობის დაკავება.

პრეზიდენტის უფლებამოსილებაში შედის პრემიერ-მინისტრის დანიშვნა და მისი გადადგომის მიღება, პრემიერის წარდგინებით მინისტრების დანიშვნა და გადაყენება, საჭიროების შემთხვევაში მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეობა. აღმასრულებელ ხელისუფლებას ახორციელებს მინისტრთა კაბინეტი, რომელსაც პრემიერ-მინისტრი ხელმძღვანელობს. პრემიერი ინიშნება პარლამენტის წევრთაგან.

ვიეტნამი

1992 წლის კონსტიტუცია სოციალისტური ხასიათისაა. სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოა ვიეტნამის სახალხო კრება, რომელსაც 5 წლით ირჩევენ. მისი დეპუტატები, კონსტიტუციის თანახმად, მთელი ხალხის ინტერესებს წარმოადგენენ, მაგრამ მათ იმპერატიული მანდატი აქვთ და ამომრჩევლებმა ნებისმიერ დროს შეიძლება გაიწვიონ.

ეროვნული კრება თავისი დეპუტატებიდან ირჩევს ვიეტნამის პრეზიდენტს, რომელიც სახელმწიფოს მეთაურის ტიპიურ ფუნქციებს ასრულებს.

იაპონია

იაპონიის 1947 წლის კონსტიტუციით, რომლის შემუშავებაშიც დიდი როლი შეასრულეს ამერიკელმა შრჩევლებმა, დამკვიდრებულია ხალხის სუვერენიტეტის პრინციპი (ხელისუფლება მომდინარეობს ხალხისგან და არა იმპერატორისაგან) და შენარჩუნებულია კონსტიტუციური მონარქია, მაგრამ იმპერატორის უფლებამოსილება მკვეთრად შეიზღუდა.

სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს პარლამენტი წარმოადგენს, რომელიც ორი არჩევითი პალატისაგან შედგება.

წარმომადგენელთა პალატა („ქვედა“ პალატა) 500 დეპუტატისგან შედგება, რომელიც 4 წლის ვადით აირჩევა ერთი არაფადაცემადი ხმის სისტემით. მთელი ქვეყანა იყოფა 129 მრავალმანდატიან ოლქად. თითოეულ მათგანში ბრძოლა მიდის 3—5 მანდატისათვის. ამომრჩეველი მრავალმანდატიან ოლქში ხმას აძლევს მხოლოდ ერთ კანდიდატს და დეპუტატები ხდებიან ის კანდიდატები, რომლებიც ყველაზე მეტ ხმებს დააგროვებენ (პირველი სამეუული, თუკი ოლქში სამი მანდატია, პირველი 4 — თუკი ოლქი ოთხმანდატიანია და ა.შ.). ამრიგად, პარლამენტში წარმოდგენილია თითქმის ყველა ამომრჩეველი.

მრჩველთა საბჭო („ზედა“ პალატა) შედგება 252 დეპუტატისგან (მრჩველისაგან): 152 მრჩველს ირჩევენ მრავალმანდატიან ოლქებში, რომელთა საზღვრებიც პრეფექტურების საზღვრებს ემთხვევა (ე.ი. მრჩველებს პრეფექტურებიდან ირჩევენ), ერთი არაგადაცემადი ხმის სისტემით; 100 მრჩველს ირჩევენ პროპორციული სისტემით (პარტიული სიებით) საერთო ეროვნული ოლქის მასშტაბით. მრჩველთა საბჭოს უფლებამოსილების ვადა 6 წელია. ყოველ სამ წელიწადში გადაირჩევა მრჩველთა ნახევარი.

შიქცლება გამოიყოს იაპონიის საარჩევნო სისტემის შემდეგი თავისებურებანი: ხმის უფლება აქვთ 20 წლის ასაკიდან; წარმომადგენელთა პალატაში არჩევის უფლება 25 წლის, ხოლო მრჩველთა საბჭოში 30 წლის ასაკიდან აქვთ; კანდიდატებმა უნდა შეიტანონ საარჩევნო საწინდარი: ვინც წარმომადგენელთა პალატაში იყრის კენჭს, 3 მლნ იენი, ხოლო მრჩველთა საბჭოში — 2 მლნ იენი. საწინდარი (გირაო) უკან არ ბრუნდება, თუკი კანდიდატმა ვერ მოაგროვა იმდენი ხმა, რომლის რიცხობრივი რაოდენობაც აღემატება ოლქში არსებული ამომრჩევლების რაოდენობის განაყოფს მანდატების რიცხვზე; საარჩევნო კამპანია ძალზე მოკლეა და მხოლოდ ორ კვირას გრძელდება; საარჩევნო კამპანიის დროს აკრძალულია აგიტაცია სხვა კანდიდატების წინააღმდეგ, კარდაკარ სიარული და ტელევიზიის გამოყენება 3 წუთზე მეტხანს; აგიტაციის ყველაზე გავრცელებული ფორმაა ოლქში გამოსვლა და ამომრჩევლებთან შეხვედრები; ასეთ პირობებში, როგორც წესი, თავისთავად საარჩევნო კამპანიას (განსაკუთრებით სრულიად ახალი კანდიდატისათვის) არ მოაქვს რაიმე განსაკუთრებული სარგებელი. პრაქტიკულად, არჩევნები იაპონიაში უკვე ჩამოყალიბებული რეპუტაციების კონკურენციას წარმოადგენს. გავრცელებულია ოჯახურობა და კლანურობა: დეპუტატთა დაახლოებით მეოთხედი ადრინდელი დეპუტატების შვილები, ცოლები და ნათესავებია.

ინდოეთი

ინდოეთის 1950 წლის კონსტიტუცია მსოფლიოში ყველაზე დიდი კონსტიტუციაა, რომელიც 456 მუხლისგან შედგება. ინდოეთი საპარლამენტო რესპუბლიკაა. ინდოეთის პარლამენტი შედგება სამი ნაწილისაგან: ინდოეთის პრეზიდენტი; სახალხო პალატა; შტატების საბჭო.

სახალხო პალატა ასრულებს „ქვედა“ პალატის როლს და წარმომადგენს მთელი ხალხის ინტერესებს. მასში შედის 547 დეპუტატი. აქედან 525-ს ირჩევენ შტატებიდან, 20-ს — საკავშირო ტერიტორიებიდან, ორს ნიშნავს პრეზიდენტი ინგლისურ-ინდური თემის წარმომადგენლებიდან.

დეპუტატების საერთო რაოდენობიდან (547) ჩამორჩენილი ტომებისათვის დაჯავშნულია 38 ადგილი, ხოლო ჩამორჩენილი კასტებისათვის — 78 ადგილი (ე.ი. მთლიანობაში დაჯავშნულია 116 ადგილი), რათა ხელი შეეწყოს მოსახლეობის ცალკეული ფენების ჩამორჩენის დაძლევას.

სახალხო პალატის უფლებამოსილების ვადა 5 წელია, მაგრამ იმის გამო, რომ პალატის ვადამდე დაშლა შეუძლებელია, მისი მოქმედების ვადა გაცილებით უფრო ნაკლებია ხოლმე — ერთიდან სამ წლამდე.

შტატების საბჭო ასრულებს „ზედა“ პალატის როლს, მას აყალიბებს შტატები და მისი დაშლა არ შეუძლებელია.

ინდოეთის პრეზიდენტი არის სახელმწიფოს მეთაური და ფორმალურად — აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური. ინდოეთის პრეზიდენტს 5 წლით ირჩევენ ამომრჩეველთა განსაკუთრებული კოლეგია. მასში შედის: პარლამენტის ორივე პალატის ყველა წევრი, ასევე შტატების წარმომადგენლები, რომელთაც შტატების ლეგისლატურები ირჩევენ და მათი რაოდენობა უნდა შეესაბამებოდეს პარლამენტის არჩევითი წევრების საერთო რაოდენობას (რათა გააწონასწოროს პარლამენტი და შტატები).

მონღოლეთი

მონღოლეთის 1992 წლის კონსტიტუცია ერთ-ერთი ყველაზე მოკლეა მსოფლიოში და სულ 70 მუხლისგან შედგება. იგი მთლიანად დეიდეოლოგიზირებულია და თითქმის სრულიად მოკლებულია სოციალისტურ ხასიათს.

მონღოლეთის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო — დიდი სახალხო ჰურალი 76 დეპუტატისაგან შედგება. მათ უშუალოდ ირჩევენ მონღოლეთის მოქალაქეები 4 წლის ვადით.

მონღოლეთის პრეზიდენტი სახელმწიფოს მეთაურის ფუნქციებს ასრულებს. მას საყოველთაო სახალხო კენჭისყრით ირჩევენ ორ ტურად აბსოლუტური უმრავლესობის სისტემით. მიუხედავად იმისა, რომ ხალხის მიერაა არჩეული, პრეზიდენტი პარლამენტის წინაშეა ანგარიშვალდებული. მისი გადაყენება შეუძლია კიდევ დიდ სახელმწიფო პურალს დამსწრე დეპუტატების ხმების უბრალო უმრავლესობით.

ჩინეთი

1982 წლის კონსტიტუცია როგორც ფორმით, ისევე შინაარსით ტიპიური სოციალისტური კონსტიტუციაა. ჩინეთის კონსტიტუციური კონცეფცია არ ითვალისწინებს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს იმ სახით, როგორც ეს მიღებულია ევროპაში. მთელი ხელისუფლება ეკუთვნის სახალხო წარმომადგენელთა კრებას.

არჩევნები ჩინეთში მრავალსაფეხურიანი (სამსაფეხურიანი) და არაპირდაპირია: ხალხი უშუალოდ ირჩევს სახალხო წარმომადგენელთა ადგილობრივი კრებების დეპუტატებს; სახალხო წარმომადგენელთა ადგილობრივი კრებები ირჩევს სახალხო წარმომადგენელთა პროვინციული კრებების დეპუტატებს, ავტონომიური რაიონებისა და ცენტრალური დაქვემდებარების ქალაქების სახალხო წარმომადგენელთა კრებებს; სახალხო წარმომადგენელთა პროვინციული კრებები ირჩევს სახალხო წარმომადგენელთა სრულიად ჩინეთის კრების დეპუტატებს.

სახალხო წარმომადგენელთა სრულიად ჩინეთის კრება ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოა. ესაა მსოფლიოში ყველაზე დიდი პარლამენტი — მასში 3 ათასი სახალხო წარმომადგენელი შედის. როგორც უკვე ითქვა, მისი არჩევა არაპირდაპირი 3-საფეხურიანი არჩევნებით ხდება. დეპუტატთა ნაწილი აირჩევა შეიარაღებული ძალებიდან მრავალსაფეხურიანი არჩევნების შედეგად არმიის შიგნით. დეპუტატებს აქვთ იმპერატიული მანდატი, ანუ ისინი დამოკიდებულნი არიან ამომრჩეველთა ნებაზე, რომელთაც შეუძლიათ მათი გამოწვევა.

ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარეს ირჩევს სახალხო წარმომადგენელთა სრულიად ჩინეთის კრება და პასუხისმგებელია მის წინაშე. თავმჯდომარედ (და მის მოადგილედ) შეიძლება აირჩიონ ჩინეთის მოქალაქე, რომელსაც 45 წელი შეუსრულდა. ტრადიციულად ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის თავმჯდომარედ კომპარტიის ცკ-ის გენერალურ მდივანს ირჩევენ.

მალსაზ მანაბერძე

არჩვენები და სასოგადოება

თბილისი
"მეცნიერება"
2003

გამომცემლობის რედაქტორი: რ. ბუაჩიძე
ტექნიკური რედაქტორი: ნ. ოკუჯაძე
კორექტორები: ა. ბოგეშვილი
ე. ჩხარტიშვილი

გადაეცა წარმოებას 23.12.02 ; ხელმოწერილია დასაბუჯდად 10.05.03;
ქალაქის ზომა 60X90/16; ქალაქი ოფსეტი; ბუჯდვა ოფსეტური;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბასი 30,5

ფასი სახელმეკრულებო

ტირაჟი 500

შეკვეთა 242

საწარმო-საგამომცემლო გაერთიანება
„მეცნიერება“
თბილისი, 380060, გამრეკელის ქ. 19